Daniel Pennac

Necazuri cu școala

CUPRINS:

I. Pubela de la Djibouti…7
II. Devenirea…49
III. Y (Asta) sau prezentul de întrupare…127
IV. O faci dinadins…213
V. Maximilien sau vinovatul ideal…243
VI. Ce înseamnă a iubi…293

PUBELA DE LA DJIBOUTI.

Statistic, totul se explică, personal, totul se complică.

Să începem cu epilogul: Mama, aproape centenară, uitându-se la un film despre un autor pe care-l cunoaşte bine. II vedem pe autor la el acasă, la Paris, înconjurat de cărți, în biblioteca sa, care îi serveşte şi drept birou.

Fereastra dă spre curtea unei şcoli. Hărmălaie tipică recreației. Aflăm că, timp de un sfert de veac, autorul a exercitat meseria de profesor şi că, dacă a ales acest apartament care dă spre două curți de recreație, a procedat ca feroviarul ieşit la pensie, care îşi alege locuința deasupra unei gări de triaj. Apoi îl vedem pe autor în Spania, în-Italia, discutând cu traducătorii săi, glumind cu prietenii de la Veneția, şi pe platoul din Vercors1, mergând singuratic prin ceața înălțimilor, vorbind despre meserie, limbă, stil, structură romanescă, personaje…

Un nou birou, de data asta deschizându-se

1. Masiv calcaros din Prealpii francezi din nord, din departamentul Drame.

Către splendoarea alpină. Aceste scene sunt punctate de interviuri luate unor artişti pe care autorul îi admiră şi care vorbesc ei înşişi despre propria lor muncă: cineastul şi romancierul Dai Sijie, cântărețul Thomas Fersen, pictorul Jiirg Kreienbuhl.

Revenire la Paris: autorul aşezat în fața computerului, printre dicționare de data asta.

E pasionat de dicționare, spune el. Aflăm de altfel, şi aceasta este concluzia filmului, că a intrat şi el în dicționar, în Robert, la litera P, sub numele de Pennac, după numele întreg Pennacchioni, după prenume Daniel.

Mama, aşadar, se uită la film, în compania fratelui meu Bernard, care l-a înregistrat pentru ea. Se uită la film de la un capăt la altul, nemişcată în fotoliu, cu privirea fixă, fără să scoată o vorbă, în seara care se lasă.

Sfârşitul filmului.

Genericul.

Tăcere.

Apoi, întorcându-se încet spre Bernard, îl întreabă:

— Crezi că se va alege vreodată ceva de capul lui?

Spunea asta pentru că am fost un elev slab şi pentru că ea nu şi-a revenit niciodată cu totul de pe urma acestui lucru. Astăzi, când conştiința ei de doamnă foarte bătrână părăseşte plajele prezentului trăgându-se încetişor către îndepărtatele arhipelaguri ale memoriei, primele recife care ies la suprafață reamintesc de acea nelinişte care a chinuit-o de-a lungul întregii mele şcolarități.

Se uită la mine cu o privire îngrijorată şi întreabă rar:

— Cu ce te ocupi tu în viață?

Viitorul meu i-a apărut foarte devreme într-atât de compromis, încât ea nu s-a simțit niciodată cu totul liniştită în privința prezentului. Nefiind sortit să devin cineva, nu îi apăream înzestrat ca să dăinui. Eram copilul ei precar.

Mă ştia totuşi ieşit la liman începând cu acea lună din septembrie 1969, când am intrat în prima mea clasă în calitate de profesor. Insă, în cursul deceniilor care au urmat

(adică pe ll durata vieții mele adulte), îngrijorarea ei a rezistat în mod tainic la toate „dovezile de reuşită” pe care i le aduceau telefoanele mele, scrisorile mele, vizitele pe care i le făceam, publicarea cărților mele, articolele din ziare sau aparițiile mele în emisiunile lui Pivot1.

Nici stabilitatea vieții mele profesionale, nici recunoaşterea muncii mele literare, nimic din ceea ce auzea spunându-se despre mine de către terțe persoane sau din ceea ce putea citi în presă nu o liniştea cu totul. Se bucura, desigur, de succesele mele, vorbea despre ele cu prietenii ei, cădea de acord asupra faptului că tata, care murise înainte de-a le putea cunoaşte, ar fi fost fericit să le afle, dar, în străfundul tainic al inimii, încă adăsta anxietatea pe care o provocase pe veci elevul slab de la începuturi. Aşa se exprima dragostea ei de mamă; atunci când o tachinam în legătură cu deliciile preocupărilor materne, îmi răspundea cu haz printr-o glumă în maniera lui Woody Allen:

— Ce vrei, nu toate evreicele sunt mame, dar toate mamele sunt evreice.

Iar astăzi, când bătrâna mea mamă evreică nu mai este chiar cu totul în prezent, aceeaşi nelinişte o exprimă iarăşi ochii ei atunci când

1. Bernard Pivot – celebru moderator de emisiuni culturale (Apostrophes, Bouillon de culture) al televiziunii franceze.

I'A se opresc asupra lui prâslea al ei de şaizeci do ani. O nelinişte care, pare-se, şi-a mai pierdut din intensitate, o anxietate fosilă, care nu mai e decât propria-i obişnuință, dar care rămâne totuşi îndeajuns de persistentă pentru ca mama să mă întrebe, ținându-şi mâna aşezată peste mâna mea, în momentul în care sunt gata de plecare:

— Ai un apartament la Paris?

Aşadar, eram un elev slab. În fiecare seară din copilărie, mă întorceam acasă urmărit de obsesia şcolii. Carnetele mele de note arătau dezaprobarea dascălilor mei. Când nu eram ultimul din clasă însemna că eram antepenultimul. (Destupați sticla de şampanie!) Obtuz față de aritmetică la

început, de matematici mai apoi, profund ignorant într-ale ortografiei, îndărătnic față de memorarea datelor şi de localizarea punctelor geografice, inapt pentru învățarea limbilor străine, reputat ca leneş (lecții neînvățate, teme nefăcute), aduceam acasă rezultate jalnice, pe care nu le răscumpărau nici muzica, nici sportul şi, de altfel, nici o activitate extraşcolară.

— Înțelegi? Măcar înțelegi ceea ce îți explic?

Nu înțelegeam. Această inaptitudine de-a înțelege mergea atât de departe îndărăt în copilărie, încât familia îşi imaginase o legendă ca să-i dateze originea: primii mei paşi în învățarea alfabetului. Am auzit mereu spunându-se că avusesem nevoie de un an întreg ca să țin tninte litera a. Litera a într-un an. Deşertul ignoranței mele începea dincolo de litera b, cea de netrecut.

— Nu-ți pierde cumpătul, peste douăzeci şi şase de ani va şti perfect alfabetul.

Aşa sunau ironiile tatei, menite să-l distragă de la propriile lui temeri. Mulți ani mai târziu, cum repetam ultima clasă în vederea unui bacalaureat care îmi scăpa cu obstinație, tata avea să găsească următoarea formulă:

— Nu-ți face griji, până şi pentru bac tot capeți până la urmă nişte automatisme…

Sau, în septembrie 1968, cu diploma de licență în Litere în sfârşit în buzunar:

— Ți-a trebuit o revoluție1 pentru licență, să ne temem cumva de vreun război mondial când va fi vorba de agregație2?

Era spus fără răutate deosebită. Era forma noastră de conivență. Ne-am decis destul de repede să zâmbim, tata şi cu mine.

Dar să ne întoarcem la începuturile mele.

Ultimul născut într-o familie cu patru copii, eram un caz special. Părinții mei nu avuseseră prilejul să se antreneze cu frații mei mai mari, a căror şcolaritate, dacă nu fusese

1. Este vorba despre faimoasa mişcare contestatară cu aspect de revoluție din Mai '68.

2. Agregația – concurs ce permite recrutarea de profesori titulari pentru licee sau universități.

Excepțional de strălucită, se desfăşura. 3 totuşi fără probleme.

Eram un obiect de stupoare, şi încă de stupoare constantă, căci anii treceau fără să aducă nici cea mai măruntă ameliorare stării mele de năuceală şcolară. „Sunt uluit", „Nu-mi vine a crede" sună pentru mine ca nişte exclamații familiare, asociate unor priviri de adult în care citesc limpede că incapacitatea mea de-a asimila fie şi cel mai mic lucru dă naştere unui abis de incredulitate.

Aparent, toată lumea pricepea mai repede decât mine.

— Eşti complet tâmpit!

Într-o după-amiază din perioada bacului (într-unui din anii de bac), pe când tata îmi preda o lecție de trigonometrie în încăperea care ne servea drept bibliotecă, ne-am pomenit cu câinele pe care îl aveam că s-a culcat uşurel pe pat, în spatele nostru. Când a fost descoperit, pe dată s-a văzut dat afară:

— Afară, cățel, treci în fotoliul tău!

Cinci minute mai târziu, câinele era din nou pe pat. Numai că avusese grijă să ia cu el vechea pătură care proteja fotoliul şi să se culce deasupra. Admirație generală, fireşte, şi justificată: faptul că un animal fusese în stare să asocieze o interdicție cu ideea abstractă de curățenie şi să tragă concluzia că trebuia să-şi facă patul pentru a se putea bucura de compania stăpânilor merita să zici: jos pălăria! Evident, era un raționament autentic! Chestia asta a constituit un subiect de conversație familială care a străbătut epocile. Personal, am tras nişte învățăminte, şi anume că până şi câinele casei pricepea mai iute ca mine. Cred de altfel că i-am susurat la ureche:

— Mâine, tu ai să mergi la corvoadă, lingăule!

Doi domni mai în vârstă se plimbă pe malul râului copilăriei lor, râul Loup. Doi frați. Fratele meu Bernard şi cu mine. Cu

jumătate de veac în urmă, se aruncau amândoi în apa transparentă, înotau printre eleni, pe care larma lor nu-i speria. Familiaritatea peştilor te lăsa să crezi că fericirea asta avea să țină veşnic. Râul curgea printre faleze. Atunci când cei doi frați îl urmau până ajungeau la mare, uneori duşi de curent, alteori făcându-şi loc printre stânci, li se întâmpla să se piardă unul pe altul din vedere.

Ca să se regăsească, învățaseră să şuiere printre degete. Scoteau nişte târâituri prelungi, care se repercutau, lovindu-se de pereții stâncoşi.

Astăzi apa a scăzut, peştii au dispărut şi un muşchi vâscos şi lânced proclamă victoria detergentului asupra naturii. Nu mai rămân din copilăria noastră decât cântecul greierilor şi căldura cu miros de răşină a soarelui. Şi apoi, încă mai ştim să şuierăm printre degete: nu nc-am pierdut niciodată din auz.

I u îl vestesc pe Bernard că am de gând să scriu o carte despre şcoală; nu despre şcoala care se schimbă în societatea care se schimbă, aşa cum s-a schimbat râul ăsta, ci, în miezul acestei necontenite bulversări, să scriu tocmai despre ceea ce nu se schimbă, despre o permanență de care nu aud niciodată vorbindu-se: să scriu despre durerea împărtăşită a loazei, a părinților, a profesorilor, să scriu despre interacțiunea acestor necazuri şcolare.

— Vast program… Şi cum ai să procedezi?

— Trăgându-te pe tine de limbă, de exemplu.

Ce amintiri păstrezi de pe urma propriei mele nulități, să zicem… la mate?

Fratele meu Bernard era singurul membru al familiei care mă putea ajuta în activitatea mea şcolară fără să mă închid în mine însumi ca o scoică. Am împărțit aceeaşi cameră până ce am intrat într-a cincea, când am fost băgat la internat.

— La mate? Ştii, treaba a început cu aritmetica! Te-am întrebat într-o zi ce faci cu o fracție pe care o aveai sub ochi. Mi-ai răspuns automat: „Trebuie s-o aduc la acelaşi numitor”.

Nu era decât o fracție, deci un singur numitor, dar tu o țineai morțiş: „Trebuie s-o aduc la acelaşi numitor!”. Cum eu stăruiam: „Gândeşte-te un pic, Daniel, nu ai decât o singură fracție, deci un singur numitor”, ți-ai ieşit din sărite: „Aşa a zis proful; trebuie să aducem fracțiile la acelaşi numitor!”.

Şi cei doi domni au zâmbit, continuându-şi plimbarea. Toate astea au rămas hăt departe, în urmă. Unul dintre ei a fost profesor vreme de douăzeci şi cinci de ani: asta a însemnat cam două mii cinci sute de elevi, dintre care un anumit număr „cu mari probleme”, potrivit expresiei consacrate. Şi ambii sunt tați de familie. „Proful a zis că…”, amândoi cunosc refrenul. Speranța pe care şi-o pune loaza în această litanie, da… Cuvintele profesorului nu sunt decât bucăți plutitoare de lemn de care elevul slab se agață pe un râu al cărui curent îl trage spre cascada cea mare. Repetă ce a zis profesorul. Nu pentru ca asta să aibă vreo noimă, nu pentru ca regula să devină palpabilă, nici pomeneală, ci doar ca să fie, pe moment, scos la liman, ca să „mă lase în pace”. Sau ca să mă iubească. Absolut cu orice preț.

— Atunci, o carte în plus despre şcoală?

Nu ți se pare că sunt destule?

— Nu despre şcoală! Toată lumea se ocupă de şcoală, eterna dispută a anticilor cu modernii: programul ei, rolul ei social, finalitățile ei, şcoala de ieri, cea de mâine… Nu, va fi o carte despre elevul slab, greu de cap! Despre durerea de-a nu înțelege şi despre pagubele ei colaterale.

— Chiar aşa de tare te-ai chinuit de-a ieşit untul din tine?

— Poți să-mi spui şi altceva despre loaza care eram?

— Te plângeai că nu ai ținere de minte.

Lecțiile pe care te puneam să le înveți seara se evaporau în timpul nopții. A doua zi dimineață uitaseşi totul.

Faptul există. Nu „tipăream” nimic, cum zic tinerii de azi. Nici nu prindeam, nici nu rețineam.

Cuvintele cele mai simple îşi pierdeau substanța de cum mi se cerea să le iau în considerare ca pe un obiect de cunoaştere. Dacă trebuia să învăț o lecție despre masivul

Jura, de exemplu (mai mult decât un exemplu, asta constituie, în cazul de față, o amintire foarte precisă), acest cuvânt mic, de doar două silabe, se descompunea pe dată, până ce ajungea să piardă orice legătură cu regiunea Franche-Comte, cu râul Ain, cu ceasornicăria, podgoriile, pipele, altitudinea, vacile, asprimea iernilor, zona elvețiană de frontieră, masivul alpin sau muntele pur şi simplu. Nu mai reprezenta nimic. Jura, îmi spuneam, Jura? Jura… Şi repetam cuvântul, neobosit, ca un copil care nu mai conteneşte cu mestecatul, tot mestecând şi neînghițind nimic, repetând şi neasimilând nimic, până la totala descompunere a gustului şi sensului, mestecând, repetând, Jura, Jura, jura, jura, jus, rat1, jus, ra, ju ra ju ra, jurajurajura, până ce cuvântul se transforma într-o masă sonoră nedesluşită, fără nici cea mai mică rămăşiță de sens, un bâzâit vâscos ca zgomotul produs de un beţiv mahmur într-un creier spongios…

Iată cum poți adormi peste o temă la geografie.

— Pretindeai că nu poți suferi majusculele.

Ah! Cumplite santinele, literele alea mari!

Aveam impresia că se înălțau între numele proprii şi mine ca să-mi interzică să le frecventez. Orice cuvânt scris cu majusculă era sortit uitării instantanee: oraşe, fluvii, bătălii, eroi, tratate, poeți, galaxii, teoreme, interzise memoriei din pricina unei majuscule tetanizante.

Stai, exclama majuscula, nu poți trece pragul acestui nume, e prea propriu şi curat2, nu eşti demn de el, eşti un cretin!

Precizarea lui Bernard, în timp ce mergeam:

— Un cretin minuscul!

Amândoi frații râd.

— Iar mai târziu, din nou aceeaşi poveste, dar cu limbile străine: nu-mi puteam scoate din minte ideea că se spuneau acolo lucruri mult prea inteligente pentru mine.

1. Joc de cuvinte născut din descompunerea termenului: jus=suc, raL=şobolan.

2. Joc de sensuri: propre în franceză înseamnă şi „propriu”, şi „curat”.

— Ceea ce te scutea să mai înveți listele de cuvinte.

— Cuvintele în engleză erau la fel de volatile ca numele proprii.

— În fond, îți spuneai singur poveşti.

Da, asta e ceva tipic loazelor: îşi spun mereu povestea propriei lor lenevii: sunt nul, n-am să izbutesc niciodată, nici măcar nu merită să mai încerc, ştiu dinainte că n-are nici un rost, am spus eu, şcoala nu-i de nasul meu… Şcoala li se pare un club foarte închis în care îşi interzic singuri să pătrundă. Cu ajutorul câtorva profesori uneori.

Doi domni vârstnici se plimbă de-a lungul unui râu. La capătul plimbării, dau peste o întindere de apă înconjurată de trestii şi pietriş.

Bernard întreabă:

— Mai ştii să arunci cu pietricele care să ricoşeze la suprafața apei?

Bineînțeles că se pune problema cauzei primordiale. De unde venea lenevia mea? Copil de origine burgheză, provenit dintr-o familie iubitoare, fără conflicte, înconjurat de adulți responsabili care mă ajutau să-mi fac temele…

Tată politehnician, mamă casnică, fără divorț în familie, fără alcoolici, fără persoane cu tulburări de comportament, fără tare ereditare, cu trei frați bacalaureați (matematicieni, deveniți de curând doi dintre ei ingineri şi unul ofițer), ritm familial regulat, hrană sănătoasă, bibliotecă acasă, cultură ambiantă conformă cu mediul şi epoca (tată şi mamă născuți înainte de 1914): pictură cunoscută până la impresionişti, poezie până la Mallarmé, muzică până la Debussy, romane ruseşti, inevitabila perioadă Teilhard de Chardin, Joyce şi Cioran drept unică inovație… Discuții liniştite, amuzante şi cultivate la masă.

Şi totuşi, o loază.

Nu se pot scoate explicații nici din istoricul familiei. E vorba de o progresie socială întinsă pe trei generații datorită şcolii

laice, gratuite şi obligatorii, în fond ascensiunea republicană, o victorie în maniera lui Jules Ferry1… Un alt Jules, unchiul tatălui meu, Unchiul, Jules Pennacchioni, i-a adus până la obținerea certificatului de studii pe copiii din Guarguale şi Pila-Canale, satele corsicane în care trăia familia noastră; lui i se datorează generații întregi de învățători, factori poştali, jandarmi, precum şi alți funcționari ai Franței coloniale sau metropolitane… (poate şi câțiva bandiți, numai că a făcut din ei cititori). Unchiul, se spune, le dădea dictări tuturor şi îi punea pe toți să facă socoteli în absolut orice împrejurare; se mai spune că ajungea să-i răpească pe copiii pe care părinții îi sileau să tragă chiulul de la şcoală când venea vremea culesului castanelor. Se ducea după ei prin hățişurile din maquis, îi aducea la el acasă şi-l avertiza pe tatăl cu apucături sclavagiste:

— Am să-ți trimit băiatul înapoi după ce îşi va obține certificatul!

1. Jules Ferry (1832-l893) – om politic francez al cărui nume este legat în primul rând de legislația şcolară: obligativitatea, gratuitatea şi laicitatea învățământului primar.

Dacă e doar o legendă, îmi place mult. Nu cred că se poate concepe altfel meseria de profesor. Toate relele care se spun despre şcoală ne ascund numărul de copii pe care şcoala i-a salvat de deficiențele, prejudecățile, aroganța, ignoranța, prostia, cupiditatea, imobilitatea sau fatalismul familiilor.

Acesta era Unchiul.

Cu toate astea, trei generații mai târziu, eu eram o loază!

Ce ruşine ar fi încercat Unchiul dacă ar fi ştiut… Din fericire, a murit înainte ca eu să mă nasc.

Nu numai că antecedentele mele îmi interziceau orice veleitate de puturoşenie, ci, ca ultim reprezentant al unei generații tot mai înzestrate cu diplome, eram socialmente programat să devin podoaba de preț a familiei: politehnician sau normalist, evident énarque1, funcționar la Curtea de Conturi sau la vreun minister, cine ştie… Nu se putea spera la mai puțin. După care, o căsătorie eficientă şi aducerea pe

lume a unor copii meniți încă din leagăn claselor speciale de matematici de la liceul Louis le Grand şi propulsați spre tronul de la Elysée sau spre conducerea vreunui consorțiu

1. Fost elev al Şcolii Naționale de Administrație (École Naționale d'Administration), pepiniera cadrelor de rang superior.

Mondial din lumea cosmeticii. Rutina darwinismului social, reproducerea elitelor…

Ei bine, nu, eu eram o loază.

O loază fără fundament istoric, fără rațiuni sociologice, fără lipsă de iubire: o loază în sine. O loază etalon. O unitate de măsură.

De ce?

Răspunsul zace poate în cabinetele psihologilor, dar nu venise încă epoca psihologului şcolar, considerat un substitut al familiei. Pe atunci ne descurcam cu ce aveam la îndemână.

Bernard, la rândul lui, venea cu o explicație:

— La şase ani, ai căzut în pubela municipală de la Djibouti.

— La şase ani? Anul literei a?

— Da. Era de fapt o rampă de descărcare a gunoiului neacoperită. Ai căzut înăuntru de pe un zid. Nu-mi aduc aminte cât ai stat acolo la macerat. Dispăruseşi, te căutam peste tot, iar tu te zbăteai acolo, înăuntru, sub un soare care dogorea probabil la şaizeci de grade. Prefer să nu-mi închipui cum era.

Imaginea unei lăzi de gunoi se potriveşte, la urma urmei, destul de bine cu acel sentiment de deşeu pe care-l încearcă elevul care e pierdut pentru cauza şcolii. „Pubelă” e de altfel un termen pe care l-am auzit rostit de mai multe ori pentru a califica acele licee particulare în afara oricărei răspunderi, care acceptă (cu ce preț?) să primească rebuturile colegiului.

Am trăit într-un astfel de loc dintr-a cincea până într-a-ntâia1, ca elev la internat. Iar dintre toți profesorii pe care i-am suportat, patru au fost cei care m-au salvat.

— Când ai fost scos din grămada aia de gunoaie, ai făcut septicemie; luni întregi ți-au făcut injecții cu penicilină. Te

durea al naibii de tare, mureai de frică. Când îşi făcea apariția infirmierul, te căutam cu orele prin toată casa. Într-o zi, te-ai ascuns într-un dulap care a căzut peste tine.

Frica de injecție, iată o metaforă grăitoare: toată perioada mea de şcolaritate petrecută fugind de profesori văzuți ca o întrupare a lui Diafoirus2, înarmați cu seringi gigantice şi având sarcina să-mi inoculeze lichidul acela dens, care ardea îngrozitor, penicilina anilor '50 – de care îmi amintesc foarte bine – un soi de plumb topit pe care-l injectau într-un corp de copil.

1. Şcoala franceză urmează o altă numerotare a claselor decât cea obişnuită la noi: învățământul de ciclul întâi şi cel de ciclul doi (corespunzând colegiului şi liceului) încep numerotarea claselor, după şcoala elementară (un an pregătitor + patru ani), pornind de la clasa a şasea spre clasa întâi (6 ani) şi se încheie cu clasa terminală, care pregăteşte susținerea bacalaureatului.

2. Diafoirus-tatăl şi Diafoirus-fâul – personaje din comedia Bolnavul închipuit (1673) de Moliere, caricaturi ale medicului pretențios, stupid şi incompetent din vremea autorului.

În orice caz, da, frica a fost pur şi simplu marea problemă a perioadei mele de şcolaritate; zăvorul ei. De aceea urgența mea, când am devenit profesor, a fost să îngrijesc frica celor mai slabi dintre elevii mei pentru a face zăvorul să se deschidă, pentru ca informația să aibă o şansă să circule.

Visez. Nu e un vis de copil, ci un vis de azi, în timp ce scriu această carte. La drept vorbind, chiar după ce am scris capitolul precedent.

Stau aşezat, în pijama, pe marginea patului.

Cifre mari, din plastic, aidoma celor cu care se joacă de obicei copiii mici, sunt împrăştiate pe covor, în fața mea. Trebuie „să pun cifrele acelea în ordine”. Acesta este enunțul. Operația mi se pare uşoară, sunt mulțumit. Mă aplec şi întind brațele spre cifre. Dar îmi dau seama că mâinile mi-au dispărut. Şi nu mai există mâini la mânecile pijamalei mele. Mânecile sunt goale. Nu dispariția mâinilor mele mă

îngrozeşte, ci faptul că nu pot ajunge la cifre ca să le aşez în ordine. Ceea ce aş fi ştiut să fac.

Cu toate astea, din punct de vedere exterior, fără să fi fost un agitat, eram un copil vioi şi jucăuş. Îndemânatic la bile şi arşice, de neînvins la jocul cu balonul captiv, campion al lumii la bătaia cu perne, mă jucam. Mai curând flecar şi glumeț, chiar farsor, îmi făceam prieteni la toate nivelurile clasei, printre loaze, fireşte, dar şi printre fruntaşii seriei – nu aveam prejudecăți. Anumiți profesori îmi reproşau, mai mult decât orice, tocmai această veselie, însemna că adăugam insolența la nulitate.

Cea mai elementară politețe, în cazul unei loaze, e de a fi discret: născut mort ar fi idealul. Numai că vitalitatea mea îmi era vitală, dacă mă pot exprima astfel. Jocul mă salva de supărarea care mă năpădea de îndată ce recădeam în ruşinea mea solitară. Dumnezeule, singurătatea elevului slab cuprins de ruşinea că niciodată nu face ce trebuie! Şi pofta aceea de-a da bir cu fugiții... Am simțit foarte devreme pofta aceea de-a o lua la sănătoasa, de-a fugi. Încotro? E destul de confuz. Nevoia de-a fugi de mine însumi, să zicem, şi totuşi în interiorul eului meu. Dar un eu care ar fi fost acceptabil pentru ceilalți. Fără îndoială că acestei pofte de-a fugi îi datorez ciudatul mod de-a scrie care mi-a precedat scrisul. În loc să formez literele alfabetului, desenam nişte omuleți care fugeau pe margine ca să se adune într-o ceată. Totuşi la început mă străduiam, îmi tiveam literele de bine, de rău, dar încetul cu încetul literele mele se metamorfozau de la sine în acele mici făpturi țopăitoare şi vesele care o luau din loc pentru a-şi face de cap altundeva, ideograme ale nevoii mele de-a trăi: -a, axxju-^_ <7 Şi astăzi mai folosesc omuleții în dedica1 țiile pe cărți. Îi țin la mare preț pentru a * N*n”PS termina o dată pentru totdea>W^Ss, a ^3 cu căutarea platitudinii distinse pe care ne simțim datori s-o scriem pe pagina de gardă a serviciilor de presă.

E ceata copilăriei mele, îi rămân credincios.

Adolescent fiind, am visat la o gaşcă mai reală. Epoca nu era cea mai nimerită pentru aşa ceva, mediul meu aşijderea, ambianța din jur nu-mi oferea posibilitatea asta, dar şi astăzi, o spun cu fermitate, dacă aş fi avut prilejul să intru într-o gaşcă, aş fi făcut-o. Şi cu ce bucurie!

Camarazii mei de joacă nu-mi erau de-ajuns.

Nu existam pentru ei decât în recreații; în clasă mă simțeam compromițător. Ah! Să mă topesc într-o gaşcă pentru care şcolaritatea n-ar fi avut nici o însemnătate, ce vis! Ce anume constituie atracția găştii? Plăcerea de-a te dizolva în ea, senzația că te afirmi. Ce frumoasă amăgire asupra identității! Totul pentru a uita de acel sentiment de stranietate absolută față de universul şcolar şi pentru a fugi de acele priviri de dispreț adult. Atât de convergente erau acele priviri! Ah, să poți opune un sentiment de comunitate acelei veşnice solitudini, un altundeva acelui aici, un teritoriu acelei închisori! Să părăseşti cu orice preț insula loazei, fie şi pe o corabie de pirați unde n-ar domni decât legea pumnului şi care ar conduce, în cel mai bun caz, la închisoare. Ii simțeam pe toți ceilalți, profesorii şi adulții, mult mai puternici decât mine şi înzestrați cu o forță cu mult mai strivitoare decât pumnul, o forță atât de admisă şi atât de legală, încât mi se întâmpla să simt o nevoie de răzbunare ce mergea până la obsesie. (Patru decenii mai târziu, expresia „a nutri ură” nu m-a surprins când a apărut în gura anumitor adolescenți. Multiplicată de o sumedenie de factori noi, sociologici, culturali, economici, încă mai exprima acea nevoie de răzbunare care-mi fusese atât de familiară.) Din fericire, prietenii mei de joacă nu erau dintre cei care se constituie în gaşcă, iar eu nu eram originar din niciunul dintre cartierele care furnizau găşti. Mi-am fost aşadar propria mea gaşcă de tineri, după cum zice cântecul lui Renaud, o gaşcă tare modestă, în care practicam în mod solitar represalii mai curând viclene. De pildă, povestea cu bucățile de limbă de vită (cam vreo sută), şterpelite noaptea din conservele de la cantină, pe care le fixasem pe uşa unui intendent pentru că

ni le servea la masă de două ori pe săptămână, iar a doua zi le găseam din nou pe farfurie dacă nu le mâncaserăm. Sau cealaltă cu scrumbia afumată prinsă cu sfoară de țeava de eşapament a maşinii noi-nouțe a unui profesor de engleză (era o maşină Ariane, mi-amintesc eu, având partea laterală a cauciucurilor albă precum pantofii unui proxenet1…), care a început să duhnească inexplicabil a peşte prăjit în asemenea hal încât, în primele zile, proprietarul însuşi trăsnea a peşte când intra în clasă. Sau, de asemenea, întâmplarea cu cele vreo treizeci de găini, ciordite de prin fermele învecinate cu internatul meu de la munte, ca să le bag în camera supraveghetorului general pe toată durata weekendului când mă pedepsise să rămân în şcoală. Ce coteț magnific a devenit camera aceea în numai trei zile: găinaț şi pene lipite, dar şi paie, ca să pară cât mai adevărat, ouă sparte cam peste tot şi porumb împărțit cu generozitate pe deasupra! Ca să nu mai vorbim de miros! Ah, ce mai sărbătoare a fost când şeful supraveghetorilor, deschizând blajin uşa camerei sale, a dat drumul pe coridor prizonierelor înnebunite, pe care fiecare a început să le urmărească pe cont propriu!

Era un lucru idiot, fireşte, idiot, rău, blamabil, impardonabil… Şi, în plus, ineficace: era genul de răzbunare mizeră care nu ameliorează firea corpului didactic… Cu toate astea, am

1. Joc de sensuri: maquereau înseamnă în franceză atât „scrumbie”, cât şi „proxenet”.

Să mor fără să ajung să-mi regret vreodată poznele cu găinile, scrumbia şi bietele mele limbi de vită tăiate. Laolaltă cu omuleții mei năstruşnici, ele făceau parte din gaşca mea.

O constantă pedagogică: cu rare excepții, răzbunătorul solitar (sau scandalagiul şiret, e o chestiune de punct de vedere) nu se denunță pe sine niciodată. Dacă un altul decât el a făcut pozna, nici pe acesta nu-l denunță. Să fie solidaritate? Nu e prea sigur că asta ar fi.

Mai curând un soi de voluptate pe care o simți văzând cum se chinuie autoritatea cu anchete care nu duc nicăieri. „Toți

elevii să fie pedepsiți – lipsiți de asta sau de aia – până ce vinovatul se va preda”, iată ceva care nu-l mişcă nicidecum. Ba dimpotrivă, i se oferă astfel prilejul de-a se simți parte plătitoare a comunității, ce mai! Se asociază cu toții pentru a judeca drept „dezgustător” faptul că atâția „nevinovați” trebuie „să plătească” în locul unui singur „vinovat”. Stupefiantă sinceritate! Faptul că el e vinovatul cu pricina nu mai intră la socoteală pentru el. Pedepsind pe toată lumea, autoritatea i-a permis să-şi schimbe registrul: nu ne mai găsim în ordinea faptelor ce privesc ancheta, ci pe terenul principiilor; or, ca un bun adolescent ce se află, echitatea are pentru el valoare de principiu, iar asupra acestui lucru nu discută.

— Ăştia nu găsesc vinovatul şi atunci ne pun pe toți la plată, e dezgustător!

Faptul că e tratat drept laş, hoț, mincinos sau orice altceva, faptul că un procuror cu voce tunătoare îşi declară public întreg disprețul pe care-l simte pentru toate acele ființe îngrozitoare de soiul lui, care „n-au curajul actelor lor”, nu-l atinge deloc. Mai întâi pentru că el nu aude astfel decât confirmarea a ceea ce i-a fost de mii de ori repetat şi pentru că e de acord în privința asta cu procurorul (acest acord secret e chiar o plăcere rară: „Da, ai dreptate, sunt cu adevărat ticălosul de care vorbeşti, ba sunt chiar mult mai rău, dacă ai şti…”), iar apoi pentru că totuşi curajul de-a se duce să agate cele trei sutane ale directorului de studii în vârful paratrăsnetului, de pildă, nu procurorul l-a avut, nici vreun alt elev de față, ci el, doar el, în toiul şi în bezna nopții, numai el în nocturna şi de-acum glorioasa lui singurătate. Timp de câteva ceasuri, sutanele au avut pentru colegiu efectul unui negru drapel de pirat şi nimeni, niciodată, nu va şti cine a înălțat acel pavilion grotesc.

Iar dacă e acuzat altcineva în locul lui, pe legea mea, la fel tace, căci îşi cunoaşte marfa şi ştie foarte bine (la fel ca şi Claudel, pe care nu-l va citi totuşi niciodată) că „poți să meriți şi nedreptatea”.

Nu se denunță pe sine. N-o face pentru că s-a resemnat cu singurătatea lui şi pentru că a încetat să se mai simtă înfricoşat. Nu-şi mai pleacă privirea. Uitați-vă la el, e vinovatul cu privire candidă. A ascuns în tăcerea lui această plăcere unică: nimeni nu va şti, niciodată!

Când cineva simte că nu aparține nici unui loc, are tendința de a-şi face jurăminte sieşi.

Dar ceea ce încearcă mai presus de toate este bucuria sumbră de-a fi devenit de neînțeles pentru cei înzestrați cu ştiință, care îi reproşează că nu pricepe nimic. În fond, şi-a descoperit o aptitudine: să-i sperie pe cei care-l înspăimântau; şi se bucură intens de această calitate. Nimeni nu ştie de ce este el capabil, iar ăsta e un lucru bun.

Naşterea delincventei înseamnă investirea tainică a tuturor facultăților inteligenței în şiretenie.

V-ați face însă o idee falsă despre elevul care eram dacă ați rămâne la acele represalii clandestine. (De altfel, chestia cu cele trei sutane nu mi-a aparținut.) Loaza veselă, urzind pe timp de noapte gesturi răzbunătoare, invizibilul Zorro al pedepselor copilăreşti, asta ar fi imaginea naivă la care mi-ar plăcea să rămân, numai că – mai ales – eram şi un puştan gata de toate compromisurile doar-doar s-o alege cu vreo privire din partea unui adult binevoitor.

Eram gata să mă milogesc pe tăcute, cerşind aprobarea profesorilor, şi să ader la toate conformismele: da, domnule, aveți dreptate, da…

Păi, domnule, nu-s eu chiar atât de nerod, atât de rău, atât de dezamăgitor, atât de… O! Ce umilință încercam când celălalt mă expedia, printr-o simplă frază seacă, înapoi la lipsa mea de demnitate. O! Dimpotrivă, ce abject sentiment de fericire aveam când îmi spunea două cuvinte vag amabile pe care le înmagazinam pe dată ca pe o comoară de omenie… Şi cum mă mai repezeam, chiar în seara respectivă, să le povestesc despre ele părinților: „Am avut o conversație plăcută cu domnul Cutare…” (de parcă ar fi fost vorba să ai o

conversație plăcută, avea să spună tata, şi pe bună dreptate…).

Multă vreme am dus după mine urma acestei ruşini.

Ura şi nevoia de afecțiune puseseră amândouă stăpânire pe mine încă de la primele eşecuri. Se punea problema să îmblânzesc căpcăunul şcolar. Să fac totul ca să nu-mi mănânce inima. Să colaborez, de pildă, la cadoul de aniversare al acelui profesor dintr-a şasea care îmi nota totuşi dictările cu minus: „-38, Pennacchioni, temperatura e tot mai joasă!”. Să-mi sparg capul ca să aleg ce anume i-ar face cu adevărat plăcere acelui nemernic, să organizez cheta printre elevi şi să furnizez eu însumi suma de completare, având în vedere că prețul oribilei minunății depăşea suma totală din puşculiță.

În casele burgheze din vremea aceea existau seifuri. M-am apucat să forțez seiful părinților ca să particip la cadoul pentru torționarul meu. Era unul din acele mici seifuri întunecate şi îndesate în care dorm secretele familiei. O cheie, o moletă cu cifre, o alta cu litere.

Ştiam unde țineau părinții mei cheia, dar am avut nevoie de câteva nopți până să dibuiesc combinația. Moletă, cheie, uşă închisă. Uşă închisă. Uşă închisă. Iți zici că n-ai să izbuteşti în vecii vecilor. Şi iată că brusc se aude un declic şi uşa se deschide! Rămâi siderat. O uşă deschisă spre lumea secretă a adulților.

În cazul de față, secrete tare cuminți: câteva obligații, presupun, împrumuturi ruseşti care dormeau acolo aşteptându-şi resurecția, pistolul de ordonanță al unui străunchi, pistol al cărui încărcător era plin, dar căruia îi fusese pilit percutorul, şi de asemenea bani, nu prea mulți, câteva bancnote, pe care le-am dijmuit cu cât îmi trebuia pentru finanțarea cadoului.

Să furi ca să cumperi afecțiunea adulților…

Nu era chiar furt şi, evident, nici n-a cumpărat afecțiunea cuiva. Secretul lui Polichinelle a fost descoperit când, în cursul aceluiaşi an, i-am oferit mamei una din acele

îngrozitoare grădini japoneze care erau pe-atunci la modă şi care costau şi ochii din cap.

Evenimentul a avut trei consecințe: mama a plâns (ceea ce se întâmpla rar), convinsă că a adus pe lume un spărgător de seifuri (singurul domeniu în care ultimul ei născut manifesta o indiscutabilă precocitate), am fost dat la internat, iar pe tot restul vieții mele m-am dovedit incapabil să şterpelesc ceva, chiar şi atunci când furtul a devenit din punct de vedere cultural la modă printre tinerii din generația mea.

Tuturor acelora care pun constituirea găştilor doar pe seama fenomenului periferiilor le spun: aveți dreptate, da, şomajul, da, concentrarea excluşilor, da, regrupările etnice, da, tirania elementelor care pot marca, familia monoparentală, da, dezvoltarea unei economii paralele şi diversele forme de trafic de toate soiurile, da, da, da… Dar să ne ferim să subestimăm singurul lucru asupra căruia putem acționa personal şi care datează din noaptea timpurilor pedagogice: solitudinea şi ruşinea elevului care nu înțelege, pierdut într-o lume în care toți ceilalți înțeleg.

Doar noi îl putem scoate afară din această temniță, fie că suntem sau nu formați în vederea acestui scop.

Profesorii care m-au salvat – şi care au făcut din mine un profesor – nu erau formați pentru acest scop. Nu s-au preocupat de originile infirmității mele şcolare. Nu şi-au pierdut vremea căutându-i cauzele şi nici dojenindu-mă.

Erau nişte adulți confruntați cu nişte adolescenți în pericol. Şi-au spus că era o urgență.

S-au aruncat cu capul înainte. Nu m-au prins.

Au plonjat din nou, zi după zi, iarăşi şi iarăşi…

Până la urmă m-au scos de-acolo. Şi pe mulți alții odată cu mine. Pur şi simplu ne-au pescuit din nou. Le datorăm viața.

Scotocesc prin talmeş-balmeşul hârțoagelor mele în căutarea carnetelor de note şi a diplomelor mele şi nimeresc peste o scrisoare păstrată de mama. E datată din februarie 1959.

Împlinisem paisprezece ani cu trei luni în urmă. Eram într-a patra. Îi scriam din primul meu internat:

Dragă Mămico, Mi-am văzut şi eu notele şi sunt scârbit, mam [sic]1 săturat, când ajungi să munceşti

1. Traducătoarea se confruntă, începând cu această scrisoare, cu mari probleme care țin de adaptarea inteligibilă şi logică în traducere a unor greşeli de ortografie franceză care apar ca atare în text (în cazul scrisorii); mai târziu vor fi şi probleme ținând de expresii semantice specifice şi uneori intraductibile ale limbii franceze. Aşadar, considerând că cititorul trebuie nu doar să înțeleagă, ci şi să guste textul, s-a procedat prin adaptarea la greşeli tipice limbii române acolo unde traducerea devine imposibilă, pentru a se evita încărcarea cu note de subsol.

2h fără oprire la pregătire ca să te alegi cu nota 1 la o temă de algebră de care zici că e bună ai de ce să fi [sic] descurajat. Daia [sic] am lăsat totul baltă ca sămi [sic] repet pentru examene aşa că 4 de la pregătire explică sigur că repetam la geologie în timpu [sic] orei de mate, [etc]

Nu sunt destul de isteț şi de harnic pentru ami [sic] continua studiile. Nu mă interesează, mă doare dovleacu [sic] când stau închis printre hârțoage. Numi [sic] merge capul la engleză şi la algebră, sunt zero barat la ortografie, cea [sic] mai rămas?

Marie-The, coafeza din satul nostru – La Colle-sur-Loup – prietena mea mai vârstnică încă de când eram mici copii, îmi mărturisea cu puțin timp în urmă că mama, deschizându-şi inima pe când stătea sub cască, îi împărtăşise grijile pe care şi le făcea cu privire la viitorul meu, simțindu-se totuşi un pic mai uşurată, spunea ea, că obținuse din partea fraților mei făgăduiala că vor avea grijă de mine după dispariția ei şi a tatei.

Tot în aceeaşi scrisoare, scriam: Jii avut trei fii inteligenți şi harnici… Şi unul care nui [sic] decât e o loază, un trântor„… Urma un studiu comparativ privind performanțele fraților mei şi ale mele şi o viguroasă cerere să fie oprit masacrul, să fiu retras de la şcoală şi să fiu trimis „în colonii11 (familie de militari), „într-un locuşor [sic] izolat şi acolo ar fi singuru [sici

loc unde aş fi fericit11 (subliniat de două ori). Exilul la capătul lumii, în fond, soluția cea mai proastă a visului, un proiect de fugă la dracu-n praznic în capul unui copil de soldat.

Zece ani mai târziu, pe 30 septembrie 1969, primeam o scrisoare de la tata, pe adresa colegiului unde îmi exercitam de o lună meseria de profesor. Era primul meu post şi era cea dintâi scrisoare adresată fiului acum ajuns.

Tata tocmai ieşise din spital, îmi vorbea despre plăcerile convalescenței, despre plimbările făcute agale în tovărăşia câinelui nostru, îmi dădea veşti despre familie, îmi anunța posibila căsătorie a verişoarei mele la Stockholm, făcea discrete aluzii la un proiect de roman despre care vorbiserăm împreună (şi pe care tot nu l-am scris), manifesta o vie curiozitate față de ceea ce colegii mei şi cu mine discutam la masă, aştepta să-i vină cu poşta Loja guvernatorului a lui Angelo Rinaldi, bombănind împotriva grevei poştaşilor, lăuda De veghe în lanul de secară a lui Salinger şi Grădina deliciilor a lui Jose Cabanis. O scuza pe mama că nu-mi scrie („e mai obosită decât mine pentru că m-a îngrijit"), mă anunța că îi împrumutase roata de rezervă de la maşina noastră de 2CP prietenei mele Fanchon („Bernard a fost încântat să i-o schimbe") şi mă îmbrățişa, asigurându-mă că se simte în plină formă.

Aşa cum nu-mi fluturase pe dinaintea ochilor amenințarea cu un viitor catastrofal în timpul şcolii, tot astfel nu făcea nici cea mai mică aluzie la trecutul meu de elev slab. In ceea ce privea majoritatea subiectelor, tonul lui era ca de obicei ironic în mod pudic şi nu părea să considere că noul meu statut de profesor merita ca lumea din jur să se simtă uimită, să mă felicite sau să-şi facă griji în legătură cu elevii mei.

Pe scurt, tata era egal cu el însuşi, ironic şi înțelept, dornic de-a sporovăi cu mine, de la o distanță respectabilă, despre viața care mergea mai departe.

Am plicul acestei scrisori sub ochi.

Astăzi, doar un singur amănunt mă frapează.

Tata nu se mulțumise să-mi scrie numele, denumirea colegiului, pe cea a străzii şi pe cea a oraşului…

Adăugase la toate astea mențiunea: profesor.

Daniel Pennacchioni profesor la colegiul…

Profesor…

Cu scrisul lui atât de precis.

A trebuit să parcurg o existență întreagă pentru a auzi acel urlet de bucurie – şi acel oftat de uşurare.

DEVENIREA.

Am doisprezece ani şi jumătate şi n-am făcut încă nimic.

Ne aflăm, când scriu aceste rânduri, în anotimpul apelurilor de ajutor. Încă din luna martie, telefonul sună acasă mai des decât de obicei: prieteni înnebuniți care caută o nouă şcoală pentru un copil care nu poate face față, veri disperați în căutarea a nu ştiu câteia şcoli după a nu ştiu câta exmatriculare, vecini care contestă eficacitatea unei repetenții, necunoscuți care totuşi mă cunosc, căci au numărul meu de telefon de la Cutare…

Sunt în general apeluri făcute seara, spre sfârşitul cinei – momentul descurajării. Apeluri provenind cel mai adesea de la mame. De fapt, rareori se produce tatăl, tatăl vine abia după, dacă vine, dar la început, la primul telefon, e întotdeauna mama, şi aproape întotdeauna pentru fiu. Fiica pare mai cuminte.

Eşti mamă. Eşti singură acasă, ai expediat rapid cina, n-ai stat să speli vasele, ai carnetul de note al băiatului în fața ochilor, băiatul s-a încuiat în camera lui, răsucind de două ori cheia în broască, şi stă în fața jocurilor video sau e deja pe-afară, umblând creanga împreună cu gaşca, în ciuda unei timide interdicții… Eşti singură, cu mâna pe telefon, şovăi. Să explici pentru a nu ştiu câta oară situația fiului, să faci încă o dată istoricul eşecurilor lui, cât de sătulă poți fi, Doamne Dumnezeule… Şi mai e şi perspectiva oboselii viitoare: să umbli iarăşi din şcoală-n şcoală ca s-o dibui pe aceea care ar binevoi să-l primească… Să-ți iei o zi de concediu de la birou, de la magazin… Să le faci vizite directorilor de şcoală… Să ai

de-a face cu barajele secretariatelor… Cu dosarele de completat… Să înfrunți aşteptarea răspunsului… Să ai discuții cu odrasla, fără odraslă…

Testele… Aşteptarea rezultatelor… Documentarea… Incertitudinile, să fie oare şcoala asta mai bună decât cealaltă? (Căci, în materie de şcoală, problema excelenței se pune atât la vârful scării, cât şi în străfundul abisurilor, cea mai bună şcoală pentru cei mai buni elevi şi cea mai bună pentru cei naufragiați, aici e toată problema…) In sfârşit, dai telefon. Iți ceri scuze că deranjezi, ştii bine cât de mult poți fi solicitat, dar iată, ai un băiat care într-adevăr… Despre care nu mai ştii cum…

Profesori, frații mei, vă implor, gândiți-vă la colegii voştri atunci când, în liniştea cancelariei, scrieți în carnetele şcolare că „trimestrul trei va fi decisiv". Telefonul sună instantaneu:

— Trimestrul trei, ce vorbeşti! Au luat decizia încă de la început, aşa să ştii.

— Trimestrul trei, trimestrul trei, chestia asta nu-i dă nicidecum fiori puştiului, ce tot vorbim noi de amenințarea trimestrului trei, n-a avut niciodată nici măcar un singur trimestru convenabil!

— Trimestrul trei… Cum vreți să depăşească un asemenea handicap într-un timp atât de scurt? Doar ştiu bine că trimestrul trei e ca un şvaițer cu toate vacanțele alea!

— Dacă ăştia îi refuză promovarea, de data asta fac apel!

— Oricum, astăzi trebuie să te pui pe căutat din ce în ce mai devreme ca să găseşti o şcoală…

Şi toată tevatura asta ține până la sfârşitul lunii iunie, când s-a dovedit că trimestrul trei a fost cu totul decisiv, că odrasla nu va fi acceptată în clasa superioară şi că e într-adevăr prea târziu pentru a căuta o nouă şcoală, dat fiind că toată lumea doar asta a făcut înaintea ta, dar, ce vrei, ai vrut să crezi în el până la capăt, ți-ai spus că poate de data asta puştiul va înțelege, îşi revenise în trimestrul trei, ba da, ba da, vă asigur, doar făcea eforturi, avea mult mai puține absențe…

Ai de-a face cu mama pierdută, epuizată de deriva în care se află fiul ei, evocând presupusele efecte ale dezastrelor conjugale: despărțirea noastră e ceea ce l-a… De la moartea tatălui său nu mai e chiar… Apoi e mama umilită de sfaturile prietenelor ai căror copii merg bine sau care, şi mai rău, evită subiectul cu o discreție aproape insultătoare… Mai e şi mama furibundă, convinsă că băiatul ei este dintotdeauna victima inocentă a unei coaliții a profesorilor, cu toate disciplinele amestecate: chestia asta a început foarte devreme, de la grădiniță, avea o institutoare care… Şi lucrurile nu s-au aranjat deloc la CP1, institutorul, de data asta bărbat, era şi mai rău, închipuiți-vă că profesorul de franceză dintr-a patra i-a… Mai e şi cea care nu face caz de nimeni, dar vituperează împotriva societății care e în plină dezagregare, împotriva instituției

1. Cursul pregătitor.

Care se prăbuşeşte, împotriva sistemului putred, în fond împotriva realului, care nu corespunde visului ei… Apoi e mama furioasă pe copilul ei: băiatul ăsta care are de toate şi care nu face nimic, băiatul ăsta care nu face nimic şi vrea totul, băiatul ăsta pentru care am făcut totul şi care niciodată nu… Nici măcar o singură dată, mă înțelegeți! Apoi e mama care n-a întâlnit nici măcar un singur profesor tot anul sau cea care i-a bătut la cap pe toți…

Mai e şi mama care îți dă telefon pur şi simplu ca să o descotoroseşti şi anul ăsta de un fiu de care nu mai vrea să audă vorbindu-se până anul viitor la aceeaşi dată, la aceeaşi oră, acelaşi apel telefonic şi care o şi spune: „O să mai vedem anul viitor, trebuie doar să-i găsim o şcoală până atunci”. Apoi e mama care se teme de reacția tatălui: „De data asta soțul meu n-are să mai suporte” (carnetele de note au fost ascunse de ochii soțului respectiv)…

Mai e şi mama care nu-l înțelege pe acest fiu atât de diferit de celălalt, care se străduie să nu-l iubească mai puțin decât pe celălalt, care face tot posibilul să rămână aceeaşi mamă pentru amândoi băieții. Mai e, dimpotrivă, mama care nu se

poate împiedica să-l aleagă pe acesta („Totuşi mă investesc în întregime în el”), în detrimentul fraților şi surorilor, fireşte, şi care s-a folosit zadarnic de toate resursele ajutoarelor auxiliare: sport, psihologie, ortofonie1, sofrologie2, cure de vitamine, relaxare, homeopatie, terapie familială sau individuală… Mai e şi mama versată în psihologie, care, având o explicație pentru orice, se miră că nu se poate găsi niciodată nici o soluție pentru nimic, singura pe lume care-şi înțelege fiul, fiica, pe prietenii fiului sau ai fiicei sale, şi a cărei veşnică tinerețe de spirit („Nu e aşa că trebuie să ştii să rămâi tânăr?”) se miră că lumea a îmbătrânit atât de mult, că a devenit atât de inaptă să-i înțeleagă pe tineri. Apoi e mama care plânge, îți telefonează şi plânge în tăcere, iar după aceea îşi cere scuze că plânge… Un amestec de mâhnire, de îngrijorare şi de ruşine… La drept vorbind, tuturor le e un pic de ruşine şi toate sunt îngrijorate în legătură cu viitorul băiatului: „Ce va face el în viață?”. Majoritatea îşi reprezintă viitorul sub forma unei proiecții a prezentului pe pânza obsedantă a viitorului.

Viitorul văzut ca un zid pe care ar fi proiectate imaginile enorm mărite ale unui prezent lipsit de speranță, iată marea spaimă a mamelor!

1. Pronunțare corectă, normală. Tratament pentru corectarea defectelor de pronunție.

2. Metodă de calmare a durerilor prin tehnici apropiate de hipnoză.

Ele nu ştiu că se adresează celui mai tânăr spărgător de seifuri din generația sa şi că, dacă reprezentarea pe care şi-o fac asupra viitorului ar fi întemeiată, n-aş sta acum să le ascult la telefon, ci aş fi la închisoare, numărându-mi păduchii, conform filmului pe care fără îndoială şi l-a proiectat biata maică-mea pe ecranul viitorului când a aflat că fiul ei de unsprezece ani prăda economiile familiei.

Atunci încerc să le spun ceva amuzant:

— Cunoaşteți singurul mijloc de a-L face să râdă pe bunul Dumnezeu?

Moment de şovăială la capătul firului.

— Povestiţj-I proiectele dumneavoastră.

Cu alte cuvinte, nu vă pierdeți cumpătul, faptul că nimic nu se petrece aşa cum ați prevăzut este singurul lucru despre care ne învață viitorul devenind trecut.

E insuficient, desigur, un plasture pe o rană care nu se va cicatriza prea uşor, dar mă descurc şi eu cu ce pot face prin telefon.

Ca să fiu drept, mi se vorbeşte uneori şi despre elevi buni: mama metodică, de pildă, în căutarea celei mai bune clase pregătitoare, aşa cum a fost, încă de la naşterea copilului ei, în căutarea celei mai bune grădinițe, mamă care îmi atribuie cu amabilitate competențe pentru acest pescuit la înălțime; sau mama venită dintr-o altă lume, aflată la prima imigrare, paznica imobilului unde locuiesc, care a reperat nişte înzestrări ciudate la fiica ei, or, indiscutabil, ea are dreptate, fata trebuie să continue un ciclu şcolar prelungit, va fi o viitoare titulară într-o disciplină anume, va avea chiar dreptul de a-şi alege materia… (In realitate, aceasta îşi termină astăzi studiile de drept.) Şi apoi mai e şi L. M., agricultor din Vercors, convocat de învățătoarea din sat, date fiind rezultatele nemaipomenite ale băiatului său…

— Mă întreabă ce-aş vrea să facă puştiul mai târziu.

Ridică paharul în sănătatea mea:

— Sunteți de tot hazul, voi ăştia, profesorii, cu întrebările voastre…

— Şi ce i-ai răspuns?

— Ce vrei să răspundă un părinte? Să facă maximum din ce poate! Să ajungă preşedintele republicii!

Există şi inversul, un alt părinte, tehnician cu credit, care ține morțiş să scurteze studiile băiatului ca să-l pună la muncă, pentru ca puştiul „să câştige” imediat. („Un salariu în plus în familie nu strică!”) Da, numai că puştiul vrea să fie tocmai profesor de şcoală, institutor cum se spunea odinioară, iar mie mi se pare că e o idee bună, mi-ar plăcea să intre în învățământ băiatul ăsta atât de vioi, care îşi doreşte

lucrul ăsta atât de mult, să negociem atunci, să negociem, e în joc fericirea viitorilor elevi ai acestui viitor coleg…

Ei, poftim, iată că am început să cred şi eu în viitor, iată că am început să-mi recapăt încrederea în şcoala republicii. La urmei urmei, ea e cea care l-a format pe propriul meu tată, şcoala republicii, iar la nouăzeci de ani distanță băiatul ăsta seamănă mult cu ceea ce trebuie să fi fost tata, micul corsican din Aurillac, cam pe la 1913, când fratele lui mai mare a început să muncească pentru a-i putea oferi celui mai tânăr mijloacele şi timpul de-a trece pragul Şcolii Politehnice.

Şi apoi, mi-am încurajat mereu prietenii şi elevii cei mai vioi să devină profesori. Am crezut întotdeauna că şcoala însemna mai întâi profesorii. Cine m-a salvat de şcoală dacă nu trei sau patru profesori?

Am de-a face cu un părinte agasat care afirmă pe un ton categoric:

— Fiul meu e lipsit de maturitate.

Un bărbat tânăr, închingat cu stricteţe în liniile perpendiculare ale costumului său. Stând foarte drept pe scaun, declară din capul locului că fiul lui e lipsit de maturitate. E doar o constatare. Nu atrage după sine nici întrebări, nici comentarii. Cere doar o soluție, punct, întreb totuşi ce vârstă are băiatul cu pricina.

Răspuns pe loc:

— Unsprezece ani deja.

Azi e o zi în care nu mă simt în formă.

Poate că am dormit prost. Îmi cuprind fruntea în mâini, ca să-i declar în cele din urmă ca un infailibil Rasputin:

— Am eu soluția.

Ridică dintr-o sprânceană. Aruncă o privire satisfăcută. Bun, suntem între profesionişti.

Ei, care e soluția?

I-o dau:

— Aşteptați.

Nu e mulțumit. Conversația nu va merge mai departe.

— Puştiul ăsta nu-şi poate totuşi petrece timpul jucându-se!

A doua zi, mă întâlnesc pe stradă cu acelaşi părinte. Acelaşi costum, aceeaşi rigiditate, aceeaşi servietă-diplomat.

Dar se deplasează cu trotineta.

Jur că e adevărat.

Nici un viitor.

Copii care nu vor deveni nimic.

Copii care te aduc la disperare.

Şcolar, apoi colegian, apoi licean, şi eu credeam cu tărie în această existență fără viitor.

E chiar primul lucru de care se convinge un elev slab.

— Cu astfel de note la ce poți spera?

— Îți închipui cumva că ai să treci într-a şasea? (într-a cincea, într-a patra, într-a treia, într-a doua, într-a-ntâia…)

— Câte şanse aveți la bac, după părerea voastră, faceți-mi plăcerea şi calculați-vă voi înşivă şansele, cât la sută?

Sau, după cum zice directoarea aceea de colegiu cu un adevărat strigăt de bucurie:

— Dumneata, Pennacchioni, te prezinți la BEPC1? N-ai să-l treci niciodată! Mă auzi?

Niciodată!

1. Prescurtare pentru Brevet d'études du premier cycle – diplomă de studii pentru ciclul întâi.

Vibra de bucurie.

În orice caz, n-am să devin ca tine, babă nebună! N-am să fiu niciodată prof, păianjen prins în capcana propriei pânze, cerber afurisit înşurubat în scaunul biroului până la sfârşitul zilelor. Niciodată! Noi, elevii, trecem, dar voi rămâneți! Noi suntem liberi, dar voi v-ați pregătit parcă să stați veşnic. Noi, răii, nu ne ducem nicăieri, dar măcar ne mişcăm! Postamentul catedrei nu va fi țarcul jalnic al vieții noastre!

Răspunzând la dispreț cu dispreț, mă agățăm de această mediocră consolare: noi trecem, profii rămân; asta era o conversație frecventă printre elevii din fundul clasei. Loazele se hrănesc cu vorbe.

Pe-atunci nu ştiam că şi profesorilor li se întâmplă să aibă senzația aceea de durată veşnică: să tot repete la nesfârşit

aceleaşi cursuri în faţa unor clase interşanjabile, să se prăbuşească sub povara zilnică a extemporalelor (nu ţi-l poţi închipui pe Sisif fericit cu un teanc de extemporale în braţe!), nu ştiam că monotonia este primul motiv pe care profesorii îl invocă atunci când se decid să renunţe la meserie, nu-mi puteam imagina că unii dintre ei suferă pur şi simplu că rămân aşezaţi acolo, în timp ce elevii trec… Nu ştiam că şi profesorii sunt preocupaţi de viitor: să-mi obţin titularizarea, să-mi termin teza, să obţin un post la facultate, să-mi iau zborul spre crestele claselor pregătitoare, să optez pentru cercetare, s-o şterg în străinătate, să mă dedic creaţiei, să-mi schimb sectorul de activitate, să-i las în sfârşit baltă pe adolescenţii ăştia plini de coşuri, amorfi şi vindicativi, care produc tone de hârtie, nu ştiam că atunci când profesorii nu se gândesc la viitorul lor este pentru că se gândesc la acela al copiilor lor, la studiile superioare ale progeniturilor…

Nu ştiam că şi mintea profesorilor e saturată de viitor. Credeam că se află acolo doar pentru a-mi interzice mie viitorul.

Viitor interzis.

Tot auzind cum mi se repetă întruna chestia asta, îmi făcusem o imagine destul de precisă asupra acestei vieţi fără viitor. Asta nu însemna că timpul ar înceta să se mai scurgă, nu însemna că viitorul nu exista, asta însemna pur şi simplu că aveam să fiu atunci asemănător cu ce eram astăzi. Nu acelaşi, desigur, nu ar fi ca şi cum timpul nu s-ar fi scurs, ci ca şi cum anii s-ar fi acumulat fără ca în mine să se fi schimbat ceva, ca şi cum clipa mea viitoare ar fi ameninţat să fie riguros identică prezentului meu. Or, din ce anume era oare alcătuit prezentul meu? Dintr-un sentiment de lipsă de demnitate pe care-l satura suma clipelor mele trecute. Eram o nulitate şcolară şi nu fusesem niciodată altceva. Fireşte că timpul va trece, fireşte că va fi perioada de creştere, fireşte că

6h vor fi diverse evenimente, viaţa însăşi, numai că eu voi traversa această existenţă fără să ajung niciodată la nici un

rezultat. Era mult mai mult decât o certitudine, eram eu însumi.

De acest lucru unii copii se conving foarte repede şi, dacă nu găsesc pe nimeni care să le deschidă ochii, dat fiind că nu se poate trăi fără pasiuni, dezvoltă, în lipsă de ceva mai bun, pasiunea eşecului.

Viitorul, această stranie ameninţare…

Seară de iarnă. Nathalie coboară valvârtej scările colegiului, plângând în hohote. E o supărare care ţine să se facă auzită. Care foloseşte betonul în chip de cutie de rezonanţă. E încă un copil, corpul ei nu cântăreşte pe treptele răsunătoare ale scării cu mult mai mult decât atunci când era un bebeluş. E ora şaptesprezece treizeci, aproape toţi elevii au plecat. Sunt unul dintre ultimii profesori care trec pe-acolo.

Tam-tamul paşilor pe trepte, explozia hohotelor de plâns: ehei, aici e vorba de un necaz cu şcoala, crede profesorul, disproporţie, disproporţie, un necaz probabil disproporţionat! Şi iată că Nathalie îşi face apariţia în josul scării.

Ei bine, Nathalie, stai puţin, ce-i cu necazul ăsta? O cunosc pe eleva asta, am avut-o în clasă în anul precedent, într-a şasea. Un copil nesigur, care are nevoie să primească mereu asigurări. Ce se întâmplă, Nathalie? Rezistenţă din principiu: Nimic, dom' profesor, nimic.

Atunci, e cam mult zgomot pentru nimic, fetiţo!

Hohotele de plâns se întetesc, iar Nathalie îşi expune în cele din urmă nenorocirea printre sughiţuri:

— Do… do… Dom' profesor… Eu nu… Nu izbutesc… Nu izbutesc să… Să… Nu izbutesc să înţeleg…

— Să înţelegi ce anume? Ce nu izbuteşti să înţelegi?

— Pro… pro… Propoziţia-subordonată-conjunctivă-de-concesie-şi-de-opoziţie!

Tăcere.

Nu trebuie să mă amuz.

Şi mai ales nu trebuie să râd.

— Propoziţia subordonată conjunctivă de concesie şi de opoziţie? Ea te aduce în starea asta?

Uşurare. Profu l începe să se gândească foarte repede şi foarte serios la propoziția cu pricina; cum să-i explice acestei eleve că nu e cazul să exagereze greutățile, că foloseşte fără să ştie afurisita aia de propoziție (una din preferatele mele de altfel, dacă putem spune că preferăm o conjuncție în locul alteia…), că e propoziția care face posibile toate dezbaterile, prima condiție a subtilității, atât în sinceritate, cât şi atunci când eşti de rea-credință, trebuie s-o recunoaştem, dar totuşi nu există toleranță fără concesie, fetițo, aici e secretul, n-ai decât să enumeri conjuncțiile care introduc această subordonată: cu toate că, deşi, măcar că, oricât de, după astfel de cuvinte simți că te îndrepți spre subtilitate, că ai să împaci şi capra, şi varza, că propoziția asta va face din tine o fată cumpătată şi chibzuită, gata să asculte şi să nu răspundă orice, o femeie care va avea argumente, o filosoafă poate, iată ce va face din tine conjunctiva de concesie şi de opoziție!

Gata, profesorul a intrat în funcțiune: cum poți consola o puştoaică dându-i o lecție de gramatică? Ia hai să vedem… Ai cinci minute la dispoziție, Nathalie? Vino aici să-ți explic.

Clasa e goală, stai jos, ascultă-mă cu atenție, e foarte simplu… Fata se aşază, mă ascultă, e foarte simplu. Gata? Ai înțeles? Dă-mi un exemplu, ca să văd. Exemplul e bun. A înțeles.

Bun. Acum e mai bine? Nici gând! Nu e deloc mai bine, urmează o nouă criză de lacrimi, cu sughițuri, şi deodată fraza asta pe care n-am uitat-o niciodată:

— Nu vă dați seama, dom' profesor, am doisprezece ani şi jumătate şi n-am făcut încă nimic.

Întors acasă, îmi repet întruna fraza cu pricina. Oare ce-a vrut să zică puştoaica asta?

„N-am făcut încă nimic…” în orice caz, n-ai făcut nimic rău, inocentă Nathalie.

Va trebui să aştept până a doua zi seara, după ce mi-am luat informațiile necesare, ca să aflu că tatăl lui Nathalie tocmai a fost concediat după zece ani de serviciu credincios în

cadrul personalului de conducere al unei instituții de nu mai ştiu ce. E unul dintre primii salariați de rang superior puşi pe liber. Suntem la mijlocul anilor '80; până acum şomajul privea doar clasa muncitoare, dacă putem spune aşa. Iar acest bărbat tânăr care n-a pus niciodată la îndoială rolul lui în societate, cadru model şi tată atent (l-am văzut de câteva ori în cursul anului precedent, preocupat de fiica lui atât de timidă, atât de puțin încrezătoare în ea însăşi), acest bărbat s-a prăbuşit. Şi-a făcut un bilanț definitiv. La masa familiei, nu conteneşte să repete: „Am treizeci şi cinci de ani şi n-am făcut încă nimic".

Tatăl lui Nathalie inaugura o epocă în care viitorul însuşi avea să fie considerat fără viitor; un deceniu în cursul căruia elevii aveau să audă cum li se repetă zi de zi şi pe toate tonurile: s-a terminat cu vremea vacilor grase, copii!

S-a terminat cu amorul liber! Şomajul şi SIDA pândesc pe toată lumea, asta vă aşteaptă. Da, asta le-am tocat, părinți şi profesori, în timpul anilor care au urmat, ca să-i „motivăm" mai mult. Un discurs care seamănă cu un cer închis.

Iată ce-o făcea să plângă pe micuța Nathalie; era mâhnită anticipat, îşi plângea viitorul ca pe un tânăr răposat. Se simțea foarte vinovată că-l mai ucidea un pic în fiecare zi cu dificultățile ei la gramatică. E adevărat că, pe de altă parte, profesorul ei crezuse de cuviință să-i spună că avea „tărâțe în cap". Tărâțe, Nathalie? Ia lasă-mă să ascult… Îi scuturasem căpşorul cu o mutră de doctor atent… Nu, nu, nici vorbă de tărâțe sau de altceva asemănător… Zâmbet, timid totuşi. Mai stai un pic…

Şi lovisem uşor cu degetul îndoit căpşorul, aşa cum bați la o uşă… Nu, te asigur că tot ce aud eu aici e un creier bun, Nathalie, aş spune chiar excepțional, scoate un sunet foarte frumos, exact sunetul pe care-l scot capetele pline de idei! În sfârşit, un râs uşor.

Câtă tristețe le-am putut noi aduce în suflete în toți aceşti ani! Şi ce mult prefer râsul lui Marcel Aymé, râsul sănătos şi

dur al lui Marcel când laudă înțelepciunea fiului său, care a mirosit şomajul înaintea tuturor:

— Tu, Emile, ai fost mult mai şmecher decât fratele tău. Trebuie să spun că tu eşti fratele mai mare şi că tu cunoşti viața mai bine. În orice caz, nu-mi fac griji pentru tine, ai ştiut să ții piept ispitei şi, cum n-ai bătut în viața ta un cui, iată-te pregătit pentru existența care te aşteaptă. Vezi tu, lucrul cel mai dur pentru un şomer e să nu fi fost deprins încă din copilărie cu soiul ăsta de viață. E ceva mai tare ca tine, te mănâncă palmele să munceşti. Cu tine, stau liniştit, eşti un leneş care aşteaptă să-i pice para mălăiață-n gură.

— Totuşi, a protestat Emile, ştiu să citesc aproape cursiv.

— Înc-o dovadă că eşti şmecher. Fără să te consumi şi fără să deprinzi apucături rele, iată-te în stare să urmăreşti turul Franței în ziar şi toate rezumatele marilor competiții sportive care sunt scrise pentru amuzamentul şomerilor. Ah! Ai să fii un om fericit…

Au trecut mai bine de douăzeci de ani. Astăzi, şomajul este într-adevăr o parte componentă a tuturor culturilor, viitorul profesional nu le mai surâde multora din emisfera noastră, dragostea nu mai are căutare, iar Nathalie trebuie să fie acum o tânără femeie de vreo treizeci şi şapte de ani (şi jumătate). Poate şi mamă, cine ştie? A unei fetițe de doisprezece ani, poate. O fi Nathalie şomeră sau mulțumită de rolul ei social? Pierdută în singurătate sau fericită în dragoste? Femeie echilibrată, stăpână pe concesiile şi opozițiile ei? Trânteşte la masa familiei vreo criză iscată de descumpănire sau se gândeşte cu mult curaj la moralul fetiței sale când micuța trece pragul clasei?

„Elevii noştri slabi” (elevi reputați ca fără viitor) nu vin niciodată singuri la şcoală. În clasă intră ceva ce aminteşte de o ceapă: câteva straturi de supărare, frică, nelinişte, pizmă, mânie, invidii nesatisfăcute, renunțare furioasă, acumulate pe fondul unui trecut ruşinos, unui prezent amenințător, unui viitor condamnat.

Priviți, iată-i cum sosesc, cu corpul în transformare şi cu familia în rucsacul de şcoală. Ora nu poate începe cu adevărat decât atunci când povara a fost lăsată jos şi ceapa a început să fie dezghiocată. E greu de explicat aşa ceva, dar adesea o singură privire e de-ajuns, o vorbă binevoitoare, un cuvânt din partea unui adult încrezător, limpede şi stabil, pentru a topi supărările, a despovăra spiritele şi a le instala într-un prezent riguros indicativ.

Fireşte, binefacerea va fi provizorie, ceapa se va recompune la loc la ieşirea de la şcoală şi, neîndoielnic, a doua zi totul va trebui luat de la capăt. Dar asta înseamnă învățământul: să tot reîncepi mereu până la necesara noastră dispariție ca profesori. Dacă dăm greş atunci când încercăm să ne instalăm elevii în indicativul prezent al orei noastre de clasă, dacă ştiința noastră şi gustul de-a ne folosi de ea nu capătă un ascendent asupra acestor băieți şi acestor fete prinzând rădăcină în mințile lor în sensul botanic al verbului, atunci existența lor se va poticni mereu în hârtoapele unui deficit confuz. Desigur că n-am fost noi primii care au săpat acele galerii sau care nu s-au priceput să le umple, dar aceste femei şi aceşti bărbați şi-au petrecut totuşi unul sau mai mulți ani din tinerețe aici, aşezați în fața noastră. Şi nu e puțin un an de şcolaritate dus pe apa sâmbetei: asta înseamnă veşnicia într-un borcan.

Ar trebui să inventăm un timp anume pentru ucenicie. Prezentul de întrupare, de pildă. Sunt aici, în această clasă, şi înțeleg, în sfârşit!

Gata! Creierul meu difuzează în tot corpul: înțelegerea capătă trup.

Atunci când nu e cazul, când nu înțeleg nimic, eu mă dezagreg pe loc, mă dezintegrez în acest timp care nu trece, mă prefac în pulbere şi cea mai mică suflare mă risipeşte.

Numai că, pentru ca totuşi cunoaşterea să aibă o şansă de-a se întrupa în prezentul unei ore de clasă, trebuie să încetăm să mai fluturăm trecutul ca pe-o ruşine şi viitorul ca pe-o pedeapsă.

Apropo, ce se mai întâmplă cu cei care au devenit ceva?

F. A murit la câteva luni de la pensionare.

J. S-a aruncat de la fereastră în ajunul propriei pensionări.

G. Trece printr-o depresie nervoasă.

Un altul abia a ieşit din depresie. Medicii lui J. F. Datează începutul Alzheimerului său din primul an al pensionării sale anticipate. Cei ai lui RB. La fel. Biata L. Plânge amarnic din cauză că a fost concediată din grupul de presă în care credea că se va ocupa de actualități ad vitam aeternam. Şi iar mă duc cu gândul la cizmarul din R, care a murit din cauză că n-a găsit pe nimeni care să-i preia cizmăria. „Atunci viața mea nu face doi bani?" Asta tot repeta întruna. Nimeni nu voia să preia rațiunea lui de-a fi. „Toate astea pentru nimic?" Bietul de el a murit de inimă rea.

Iată-l pe acesta care e diplomat; pensionat peste şase luni, se teme mai mult decât de orice de confruntarea cu sine însuşi. Încearcă să facă altceva: să fie consilier internațional al unui grup industrial? Consultant în asta sau în cealaltă? Cât despre acela, el a fost prim-ministru. A visat acest lucru vreme de treizeci de ani, încă de la primele succese electorale. Soția lui l-a încurajat mereu în direcția asta. Era un vechi practicant al politicii, ştia că rolul ăsta cu valoare de titlu, guvernul Cutare, era prin însăşi natura lui temporar. Şi periculos. Ştia că la prima ocazie va deveni batjocura presei, o țintă pe cinste, inclusiv pentru propria lui tabără, țapul ispăşitor preferat. Cunoştea desigur gluma făcută de Clemenceau despre şeful lui de cabinet, în 1917: „Când mă pârțâi, el pute". (Da, lumea politică are astfel de elegante. Eşti cu atât mai crezut printre „amici" cu cât trebuie să-ți cântăreşti declarațiile publice la miligram!) Aşadar devine prim-ministru. Acceptă acest contract periculos cu durată limitată. Soția lui şi cu el s-au blindat în consecință. Prim-ministru timp de câțiva ani, bine.

Cei câțiva ani trec. După cum prevăzuse, eşuează, îşi pierde ministerul. Apropiații lui afirmă că încasează cu mare

greutate lovitura: „Se teme pentru viitorul lui”. Astfel încât o depresie nervoasă îl aduce la marginea sinuciderii.

Să fie de vină blestemul rolului social pentru care am fost instruiți şi educați şi pe care l-am jucat „toată viața noastră”, adică jumătate din timpul nostru de viață: luați-ne rolul ăsta şi nici măcar nu mai suntem noi actori.

Aceste sfârşituri dramatice de carieră evocă o confuzie destul de comparabilă pentru mine cu chinul adolescentului care, crezând că nu are nici un viitor, simte atâta durere de-a rezista.

Reduşi la noi înşine, ne reducem la nimic.

Astfel încât ajungem să ne sinucidem. Asta este cel puțin o falie în educația noastră.

A venit şi un an în care am fost deosebit de nemulțumit de mine însumi. Cu totul nefericit de ceea ce eram. Destul de dornic să nu devin nimic. Fereastra camerei mele dădea spre povârnişurile din La Gaude şi Saint-Jeannet, două stânci abrupte din Alpii noştri din sud, renumite pentru faptul că scurtau chinurile îndrăgostiților respinşi. Într-o dimineață, când mă uitam spre falezele acelea cu o privire cam prea afectuoasă, cineva a bătut la uşa camerei mele. Era tata. Şi-a vârât capul prin deschizătura uşii:

— A! Daniel, am uitat cu totul să-ți spun: sinuciderea e o imprudență.

Dar să ne întoarcem la începuturile mele.

Bulversată de spargerea pe care o dădusem în familie, mama se dusese să-i ceară sfatul directorului colegiului unde învățam, un personaj blajin şi perspicace, care arbora un nas mare şi liniştitor (elevii îi spuneau Năsosul). Socotindu-mă mai degrabă anxios şi plăpând decât primejdios, Năsosul a recomandat îndepărtarea de acasă şi aerul liber. O şedere la altitudine avea să mă întremeze. Un internat la munte, da, asta era soluția, aveam să-mi recapăt forțele şi să învăț regulile vieții în comunitate.

Nu vă faceți griji, scumpă doamnă, nu sunteți mama lui Arsene Lupin1, ci doar a unui mic visător pe care se cuvine

să-l aducem la realitate. Au urmat primii mei doi ani de internat,

1. Arsene Lupin – gentleman fictiv şi celebru spărgător, personaj al romanelor lui Maurice Leblanc (1864-l941), creionat cu simpatie de către autor şi devenit simbolul spărgătorului perfect, niciodată prins de poliție şi veşnic zeflemitor.

Clasa a cincea şi a patra, când nu-mi reîntâlneam familia decât de Crăciun, de Paste şi în vacanța mare. Ceilalți ani aveam să-i petrec în internate cu regim săptămânal.

Problema de-a şti dacă am fost „fericit" la internat e destul de lipsită de importanță. Să spunem doar că starea de intern mi-a fost infinit mai suportabilă decât cea de extern.

E greu să le explici părinților din ziua de azi atuurile inernatului, până-ntr-atât îl consideră un soi de ocnă. Pentru ei, a-şi trimite copiii acolo ține de abandonul paternității. Fie şi simpla evocare a posibilității unui an de internat te face să treci drept un monstru retrograd, adeptul închisorii pentru loaze. E inutil să le explic că am supraviețuit eu însumi acolo, căci argumentul celeilalte epoci îți este pe dată opus: „Da, dar pe-atunci copiii erau tratați cu asprime!".

Astăzi, când a fost inventată dragostea paternă, problema internatului a ajuns tabu, e folosită doar ca amenințare, ceea ce dovedeşte că nu e considerată o soluție.

Şi totuşi...

Nu, n-am să fac apologia internatului.

Nu.

Să încercăm doar să descriem coşmarul obişnuit al unui extern care „dă chix la şcoală".

Care extern? Unul din aceia despre care îmi vorbesc mamele la telefon, de pildă, şi pe care nu l-ar trimite pentru nimic în lume la internat. Să luăm lucrurile în sensul cel mai bun: e un băiat drăguț, iubit de familie; nu vrea răul nimănui, dar, continuând să nu înțeleagă nimic, nu face mare lucru şi adună trimestrial carnete de note în care profesorii extenuați dau drumul unor aprecieri lipsite de speranță: „Nici un pic de

muncă”, „N-a făcut nimic, n-a exprimat nimic”, „în cădere liberă” sau mai sobru: „Ce se poate spune?”. (Scriind aceste rânduri, am sub ochi acest carnet şi alte câteva.)

Să-l urmărim pe externul nostru cel slab la carte într-una din zilele de şcoală. In mod excepțional, n-a întârziat – carnetul de corespondență l-a rechemat mult prea des la ordine în ultimul timp – dar ghiozdanul lui e aproape gol: cărți, caiete, material uitate încă o dată (profesorul de muzică va scrie cu umor în carnetul de note: „îi lipseşte instrumentul”).

Bineînțeles, nu şi-a făcut temele. Or, prima oră e una de matematică, iar exercițiile de matematică sunt dintre cele lipsă la apel. Aici, una din trei: sau nu şi-a făcut exercițiile pentru că s-a ținut de altceva (o hoinăreală cu prietenii sau vreun masacru video în camera cu zăvorul tras...) sau s-a lăsat să cadă pe pat pradă unei stări de prostrație lâncedă şi s-a cufundat în uitare în timp ce în creier îi urla un val de muzică sau – şi asta e ipoteza cea mai optimistă – a încercat cu mult curaj, vreme de un ceas-două, să-şi facă exercițiile, dar n-a reuşit.

În toate cele trei cazuri, în lipsa unei lucrări, externul nostru trebuie să-i furnizeze profesorului o justificare. Or, explicația cel mai greu de servit în cazul de față este purul adevăr: „Dom' profesor sau doamnă profesoară, nu mi-am făcut exercițiile pentru că mi-am petrecut o bună parte din noapte pe undeva prin cyberspațiu, luptându-mă cu soldații Răului, pe care de altfel i-am exterminat până la ultimul, puteți să mă credeți pe cuvânt”. „Doamnă profesoară sau dom' profesor, îmi pare rău pentru exercițiile nefăcute, dar ieri-seară am cedat sub povara unei năuceli strivitoare, mi-a fost cu neputință să-mi mişc măcar degetul mic, abia dacă am avut putere să-mi pun walkmanul la urechi.”

Adevărul prezintă aici inconvenientul mărturisirii „Nu mi-am făcut lucrarea”, care cere o sancțiune imediată. Externul nostru îi va prefera o versiune mai prezentabilă instituțional. De pildă: „Părinții mei fiind divorțați, mi-am uitat tema acasă

la tata înainte să mă întorc la mama". Cu alte cuvinte, o minciună. La rândul său, profesorul preferă adesea acest adevăr aranjat unei mărturisiri prea abrupte, care ar aduce atingere autorității sale. Şocul frontal este evitat, elevul şi profesorul au amândoi de câştigat din acest pas de deux diplomatic. Cât priveşte nota, tariful este cunoscut: pentru lucrare nepredată, un zero.

Cazul externului care a încercat, cu destul curaj, dar în zadar, să-şi facă tema nu e prea diferit. Şi el intră în clasă ca deținător al unui adevăr greu de acceptat: „Dom' profesor, mi-am consacrat două ceasuri ieri ca să nu-mi fac tema pe care ați dat-o. Nu, nu, n-am făcut altceva, m-am aşezat la masa de lucru, mi-am scos caietul de teme, am citit enunțul şi, vreme de două ceasuri, m-am pomenit într-o stare de stupoare matematică, o paralizie mentală din care n-am ieşit decât când am auzit-o pe mama chemându-mă să vin la masă. Vedeți, n-am făcut tema pe care ați dat-o, dar i-am consacrat totuşi acele două ceasuri. După cină, era prea târziu, mă aştepta o nouă şedință de catalepsie: exercițiile la engleză". „Dacă ați asculta mai atent în clasă, ați înțelege enunțurile!" poate obiecta (pe bună dreptate) profesorul.

Pentru a evita această umilire publică, externul nostru va prefera şi el o prezentare diplomatică a faptelor: „Eram ocupat cu citirea enunțului când a explodat boilerul".

Şi tot aşa, de dimineață până seara, din materie în materie, din profesor în profesor, de la o zi la alta, într-o exponențială a minciunii care ajunge la faimosul: „A murit mama!" al lui Francois Truffaut.

După ziua asta petrecută cu mințitul instituției şcolare, prima întrebare pe care elevul nostru slab la carte o va auzi la întoarcerea acasă este invariabila:

— Ei, a fost bine astăzi?

— Foarte bine.

Nouă minciună.

Care se cere şi ea amestecată cu o urmă de adevăr:

— La istorie profa m-a întrebat ce s-a petrecut în 1515, iar eu am răspuns că bătălia de la Marignano1, a fost foarte mulțumită!

(Gata, chestia asta are să țină până mâine.)

Dar ziua de mâine vine foarte repede şi zilele se repetă, iar externul nostru îşi reia du-te-vino-ul între şcoală şi familie şi întreaga lui energie mentală se istoveşte țesând o subtilă

1. Bătălia de la Marignano, din Lombardia, reprezintă victoria lui Francisc I, regele Franței, asupra elveților în timpul războaielor din Italia duse pentru recucerirea ducatului Milano.

Rețea de pseudocoerență între minciunile proferate la şcoală şi jumătățile de adevăr servite familiei, între explicațiile furnizate unora şi justificările înfățişate altora, între portretele caricaturale ale profesorilor pe care le face în fața părinților şi aluziile la problemele familiale pe care le strecoară în urechile profesorilor, un atom de adevăr şi într-unele, şi în celelalte, mereu, căci oamenii ăştia până la urmă tot se vor întâlni, părinții cu profesorii, e inevitabil şi se cuvine ca el să se gândească la această întâlnire, să pună neîncetat la punct ficțiunea adevărată care va constitui meniul acestei întrevederi.

Această activitate mentală mobilizează o energie care nu are nimic în comun cu efortul făcut de elevul bun în realizarea corectă a temei. Externul nostru cel slab se chinuie până la epuizare. Chiar dacă ar vrea (sporadic vrea), n-ar mai avea nici o putere să se pună cu-adevărat pe treabă. Ficțiunea în care se împotmoleşte îl ține prizonier în altă parte, undeva între şcoala pe care trebuie s-o combată şi familia pe care trebuie s-o liniştească, într-o a treia dimensiune angoasantă, în care rolul ce îi revine imaginației constă în colmatarea nenumăratelor breşe prin care poate ieşi la iveală realul sub aspectele lui cele mai de temut: minciuna dată la iveală, mânia unora, supărarea altora, acuzațiile, sancțiunile, poate şi eliminarea din şcoală, reîntoarcerea în sine, culpabilitatea

neputincioasă, umilința, delectarea posacă: Au dreptate, sunt nul, nul, nul.

Sunt nul.

Or, în societatea în care trăim, un adolescent instalat în convingerea nulității lui – iată măcar un lucru pe care l-am învățat din experiența trăită – este o pradă.

Motivele pentru care li se întâmplă profesorilor şi părinților să treacă dincolo de aceste minciuni, ba chiar să fie complici, sunt prea numeroase pentru a fi discutate. Câte gogoşi sunt îndrugate zilnic la un număr de patru-cinci clase de treizeci şi cinci de elevi? Se poate întreba în mod legitim un profesor. Unde poți găsi timpul necesar pentru aceste anchete?

Sunt eu oare anchetator? Trebuie oare să mă substitui familiei pe planul educației morale?

Dacă da, între ce limite? Şi aşa mai departe, un întreg pomelnic de întrebări dintre care fiecare în parte poate constitui, într-una din zile, obiectul unei discuții pasionate între colegi.

Dar mai este încă un motiv pentru care profesorul ignoră aceste minciuni, un motiv mai ascuns care, dacă ar ajunge în fața conştiinței curate, s-ar exprima cam aşa: Băiatul ăsta este întruparea propriului meu eşec profesional.

Nu izbutesc nici să-l fac să progreseze, nici să-l fac să muncească, abia dacă îl fac să vină la şcoală şi încă nu sunt sigur decât de prezența lui fizică.

Din fericire, abia întrezărită, această punere în cauză personală este combătută printr-o sumedenie de argumente acceptabile: Dau greş cu ăsta, de acord, dar reuşesc cu mulți alții.

Doar nu e vina mea că băiatul ăsta a ajuns într-a patra? Ce l-or fi învățat predecesorii mei?

Trebuie pus în cauză numai colegiul? La ce se gândesc părinții lui? Îşi imaginează cineva că, doar cu efectivele mele şi cu orarul meu, aş putea să-l fac să recupereze întârzierea?

Sunt tot atâtea întrebări care, apelând la trecutul elevului, la familia lui, la colegii şi la instituția însăşi, ne îngăduie să

întocmim perfect conştienți nota cea mai răspândită din carnetele şcolare: Lipsa bazelor (pe care am găsit-o până şi pe un carnet de curs pregătitor!). Cu alte cuvinte: un cartof fierbinte.

Cartoful e fierbinte mai ales pentru părinți. Ei îl tot aruncă dintr-o mână în cealaltă.

Minciunile zilnice ale copilului îi epuizează: minciuni prin omisiune, fabulații, explicații exagerat de detaliate, justificări anticipate: „De fapt, ceea ce s-a întâmplat…”

Ajunşi la capătul răbdării, numeroşi părinți se prefac că acceptă aceste născociri care nu duc la nimic bun, mai întâi ca să-şi calmeze pe moment propria îngrijorare (atomul de adevăr – Marignano 1515 – jucând rolul tabletei de aspirină), apoi ca să mențină atmosfera familială, iar cina să nu se transforme într-o dramă, nu în seara asta, te rog, nu în seara asta, ca să întârzie încercarea mărturisirilor care sfâşie inima oricui, pe scurt, ca să împingă cât mai târziu momentul în care vor măsura fără reală surpriză întinderea berezinei1 şcolare la primirea carnetului trimestrial de note, cu mai multă sau mai puțină îndemânare cosmetizat de cel care este principalul interesat şi care stă cu ochii pe cutia poştală a familiei.

O să vedem mâine, o să vedem mâine…

1. Berezina – afluent al Nipruhii la trecerea căruia Marea Armată a lui Napoleon, la retragerea din Rusia (1812), a pierdut enorm de mulți oameni şi numeroase efective. Sinonim cu dezastru total.

Una dintre cele mai memorabile poveşti de complicități adulte cu minciuna unui copil este pățania pe care a avut-o fratele prietenului meu B. Cred că avea cam doisprezece-treisprezece ani pe-atunci. Cum se temea de un control la mate, îi cere celui mai bun prieten să-i arate locul exact al apendicelui. După care se prăbuşeşte, simulând o criză cumplită. Direcțiunea şcolii se preface că-l crede şi îl trimite acasă, fie şi numai ca să scape de el. De acolo, părinții – cărora le-a mai făcut el şi alte pozne îl duc fără prea mari

iluzii la o clinică învecinată unde, surpriză, e operat pe loc! După operație, apare chirurgul, ducând în mână un borcan în care pluteşte o chestie lunguiață şi sângerândă, şi declară cu chipul strălucind de nevinovăție: „Am făcut bine că l-am operat, era cât pe ce să dea în peritonită!”.

Căci societățile se clădesc şi pe minciuna bine împărtăşită.

Sau altă istorie mai recentă: N., directoare de studii într-un liceu parizian, supraveghează absenteismul. Face ea însăşi apelul în clasele ei terminale. Stă în mod deosebit cu ochii pe un nărăvit pe care l-a amenințat cu exmatricularea la viitoarea absență nejustificată. În dimineața aceea, băiatul lipseşte de la şcoală; de data asta s-a umplut paharul. N. Sună imediat familia de la telefonul din secretariat. Mama, dezolată, afirmă că fiul ei chiar este bolnav, stă la pat arzând de febră, şi o asigură că tocmai era pe punctul să dea telefon la liceu. N.

Închide mulțumită, totul e în ordine. Numai că, întorcându-se la cancelarie, se încrucişează cu băiatul cu pricina. Acesta se afla pur şi simplu la toaletă când se făcuse apelul.

Limitând acest du-te-vino între şcoală şi familie, starea de intern prezintă față de cea de extern avantajul că îl instalează pe elevul nostru în două temporalități distincte: şcoala de luni dimineață până vineri seara, familia în timpul weekendului. Un grup de interlocutori pe durata a cinci zile lucrătoare, celălalt în timpul celor două zile nelucrătoare (care îşi redobândesc şansa de-a redeveni zile de sărbătoare). Realitatea şcolară de-o parte, realitatea familială de cealaltă parte. Posibilitatea de-a adormi fără să fii nevoit să-ți linişteşti părinții prin minciuna zilei, de-a te trezi fără să trebuiască să născoceşti nişte scuze pentru tema nefăcută, din moment ce ea a fost făcută la ora de studiu de seară, în cel mai bun caz, cu ajutorul unui supraveghetor sau al unui profesor, în fond, odihnă mentală; o energie recuperată care are ceva şanse să fie investită în munca şcolară. E oare de-ajuns pentru propulsarea loazei în fruntea clasei? Măcar înseamnă să-i dăm ocazia de-a trăi prezentul ca atare.

Or, individul se construieşte în conştiința prezentului său, nu evitându-l.

Aici se opreşte elogiul meu adus internatului.

A, ar mai fi ceva, ca să terorizez pe toată lumea voi mai adăuga totuşi, dat fiind că am predat eu însumi acolo, că cele mai bune internate sunt cele în care profesorii sunt şi ei interni. Disponibili la orice oră, în caz de SOS.

Trebuie reținut că în ultimii douăzeci de ani, când internatul a avut o faimă atât de proastă, trei dintre cele mai mari succese ale filmului şi ale literaturii populare în rândurile tinerilor au fost Cercul poeților dispăruți, (Dead Poets Society), Harry Potter şi Coriştii (Les Choristes), toate trei având drept cadru un internat. Trei internate destul de arhaice pe deasupra: uniforme, ritualuri şi pedepse corporale la anglo-saxoni, uniforme cenuşii, clădiri sinistre, profesori prăfuiți şi perechi de palme în Coriştii.

Ar fi interesant să analizăm trimful de care s-a bucurat pe lângă tinerii spectatori din 1989 Cercul poeților dispăruți, aproape în unanimitate blamat de critica noastră şi de cancelariile noastre de profesori: demagogie, complezență, arhaism, nerozie, sentimentalism, sărăcie cinematografică şi intelectuală, tot atâtea argumente ce nu pot fi contestate rezonabil… Numai că hoarde întregi de liceeni dau buzna să-l vadă şi se întorc radioşi. Să presupunem că sunt încântați doar de defectele filmului înseamnă Hă ne facem o părere jalnică despre o întreagă generație. Anacronismele profesorului Keating, de pildă, nu scăpaseră atenției elevilor mei, nici reaua lui credință:

— Nu e el chiar aşa de „cinstit”, dom' profesor, cu tot refrenul ăla cu Carpe diem, Keating vorbeşte despre asta de parcă am fi încă în secolul al XVI-lea; or, în secolul al XVI-lea, oamenii mureau mult mai tineri decât azi!

— Şi-apoi, începutul e dezgustător, când pune să fie rupt manualul şcolar, tocmai el, un tip care se pretinde atât de deschis… De ce să nu înceapă să ardă cărțile care îi displac, dacă tot a ajuns aici? Eu unul aş fi refuzat.

Lăsând observațiile astea la o parte, elevii mei „au adorat” filmul. Toți şi toate se identificau cu acei tineri americani de la sfârşitul anilor '50 care, social şi cultural vorbind, le erau cam la fel de apropiați ca nişte marțieni.

Toți şi toate se dădeau în vânt după Robin Williams (despre care adulții socoteau că exagera). Profesorul Keating, în interpretarea sa, încarna în ochii lor căldura umană şi dragostea pentru meserie: pasiune pentru materia predată, devotament absolut față de elevi, totul realizat cu un dinamism de coach1 neobosit.

Lumea închisă a internatului adăuga nota ei

1. Antrenor, termen englez intrat şi în franceză.

Intensității orelor lui de clasă, le conferea acestora un climat de intimitate dramatică ce îi ridica pe tinerii noştri spectatori la demnitatea de studenți pe de-a-ntregul. În ochii lor, orele de clasă ale lui Keating erau un ritual de trecere care nu-i privea decât pe ei şi numai pe ei. Nu era treaba familiei. Şi de altfel nici a profesorilor. Ceea ce unul dintre elevii mei a exprimat pe şleau:

— Bun, profilor nu le place chestia asta.

Da' e filmul nostru, nu-i al vostru!

Exact ce desigur gândiseră majoritatea profesorilor cu pricina cu douăzeci de ani în urmă, când, ei înşişi liceeni, jubilaseră la acordarea premiului Palme d'Or de la Festivalul de la Cannes din 1969, care i-a revenit peliculei intitulate Dacă (/), o altă istorie inspirată de viața de internat, în care cei mai strălucițI elevi ai unui colegiu cât se poate de britanic luau şcoala cu asalt şi, cocoțați pe acoperişuri, trăgeau cu mitraliera şi cu mortiera asupra părinților, episcopului şi profesorilor adunați pentru înmânarea premiilor. Spectatorii adulți fuseseră scandalizați, aşa cum se cuvine, studenții şi liceenii bineînțeles exultaseră: E filmul nostru, nu al lor!

Aparent, timpurile se schimbaseră.

Mi-am spus atunci că un studiu comparativ al tuturor filmelor privind şcoala ar spune multe despre societățile care le văzuseră apărând.

De la Nota zero la purtare {Zéro de conduite) al lui Jean Vigo la acel faimos Cerc al poeților dispăruți, trecând prin Dispăruții din SaintAgil al lui Christian-Jaque (1939), Colivia cu privighetori (La cage aux rossignols) al lui Jean Dréville (1944, strămoşul Coriştilor), Sămânță de violență (Blackboard Jungle) al lui Richard Brooks (SUA, 1955), Cele 400 de lovituri1 {Les Quatre Cents Coups) al lui François Truffaut (1959), Primul învățător (Pervii Ucitel) al lui Mihalkov-Koncealovski (URSS, 1965), Profesorul (La prima notte di quiete), filmul lui Zurlini (1972), la care mai putem adăuga, după 1990, Purtătorul de servietă (Il portaborse) al lui Daniele Luchetti (1991), Tabla de clasă (Takhté siah), filmul iranienei Samira Makhmalbaf (2000), Eschiva (L'Esquive) al lui Abdellatif Kechiche (2002) şi alte câteva zeci.

Proiectul meu de studiu comparativ n-a depăşit stadiul de intenție; n-are decât să-l trateze cine-o vrea, dacă nu cumva a făcut-o deja până acum. Iată oricum un frumos pretext

1. În limba română, titlul filmului a fost greşit tradus prin Cele 400 de lovituri, iar traducerea s-a perpetuat ca atare. De fapt, expresia faire Ies quatre cents coups înseamnă „a duce o viață dezordonată", „a o face lată", „a o duce tot într-un chef, aşadar traducerea corectă este „Viață dezordonată/Viață dezmățată".

Pentru o retrospectivă. Majoritatea acestor filme constituind enorme succese de public, s-ar putea scoate de-aici numeroase învățăminte interesante, printre care şi acesta: că, de la Rabelais încoace, fiecare generație de Gargantua1 trăieşte o juvenilă oroare față de diverşii Holoferne2 şi o mare nevoie de tipi precum Ponocrates3, cu alte cuvinte e vorba de dorința mereu reînnoită de-a te forma prin opoziție față de atmosfera timpului şi de spiritul locului, precum şi de dorința de-a te dezvolta în umbra – sau mai degrabă în lumina!

— Unui profesor socotit exemplar.

1. Personaj al romanului satiric, burlesc şi alegoric al lui Francois Rabelais Gargantua şi Pantagruel (1532-l564), a

cărui educație se face pe baza unui program de studii cu adevărat enciclopedice.

2. Thubal Holoferne, unul din dascălii însărcinați cu educația tânărului Gargantua, tip al pedantului, reprezentant al culturii livreşti a scolasticii decadente.

3. Profesorul care marchează educația lui Gargantua, opus tipului pedantului, un novator care nu desparte erudiția de viață şi de studiul naturii, un promotor al educației umaniste.

Dar să ne întoarcem la problema devenirii.

Februarie 1959, septembrie 1969. Zece ani se scurseseră aşadar între scrisoarea dezastruoasă pe care i-o scrisesem mamei şi aceea pe care tata i-o trimitea fiului său profesor.

Cei zece ani în cursul cărora am devenit ceva.

De ce anume depinde metamorfoza loazei în profesor?

Şi, pe lângă aceasta, cea a analfabetului în romancier?

Este, evident, prima întrebare care-ți vine în minte.

Cum am devenit ceva?

Ispita de-a nu răspunde e mare. Pot să invoc de pildă ca argument faptul că maturarea nu se lasă descrisă, nici cea a indivizilor, nici cea a portocalelor. In ce moment anume aterizează adolescentul cel mai îndărătnic pe terenul realității sociale? Când anume decide el să joace, oricât de puțin, jocul ăsta? Ține asta oare doar de decizie? Ce parte ocupă în decizia asta evoluția organică, chimia celulară, plasa rețelei neuronale? Tot atâtea întrebări care permit eludarea subiectului.

— Dacă ceea ce scrieți despre vremurile când erați o loază e adevărat, mi s-ar putea obiecta, atunci metamorfoza asta ține de un autentic mister!

De necrezut, într-adevăr. E, de altfel, tipic pentru o loază: nu i se dă niciodată crezare.

Când elevul e loază, e acuzat că deghizează astfel o lene vicioasă sub nişte lamentații comode: „Nu ne mai turna gogoşi şi apucă-te de treabă!”. Iar când situația socială dovedeşte că loaza a izbutit s-o scoată cumva la capăt, atunci e bănuit că vrea să se pună în valoare: „Dumneata, o fostă loază? Haide,

haide, te lauzi!”. Fapt este că tichia de măgar1 se poartă cu uşurinţă a posteriori. E chiar o decoraţie pe care oamenii şi-o acordă în mod curent în societate. Ea are darul de-a face distincţia faţă de cei al căror unic merit a fost acela de-a urma drumurile ştiinţei de carte deja trasate.

Un astfel de Almanah Gotha2 forfoteşte de

1. Tichie din hârtie care reprezenta un cap de măgar şi care era cândva pusă pe capul elevilor leneşi pentru a-i face de râs în faţa colegilor.

2. Almanahul Gotha – anuar genealogic şi diplomatic publicat la Gotha, în Germania, în franceză şi germană, din 1763 până în 1944. Sinonim cu anuar al lumii bune.

Foste loaze eroice. Parcă îi aud pe aceşti isteţi, prin saloane, pe unde media, înfăţişându-şi decepţiile şcolare ca pe nişte grozave isprăvi de rezistenţă. Eu unul nu cred în aceste vorbe decât dacă percep în ele sunetul înfundat al unei dureri. Căci dacă te poţi uneori vindeca de starea de loază, rănile pe care le-a făcut ea nu se cicatrizează niciodată. Copilăria unui astfel de elev nu a fost amuzantă, iar amintirea ei nici atât. E cu neputinţă să te poţi făli cu aşa ceva. E ca şi cum un fost astmatic s-ar lăuda că a simţit de mii de ori că are să moară de sufocare! De aceea, fostul elev slab la învăţătură care a izbutit s-o scoată la capăt nu doreşte să fie compătimit, mai ales asta nu, ci vrea să uite, asta e tot, nu vrea să se mai gândească la ruşinea aceea. Fiindcă ştie, în adâncul sufletului, că ar fi putut foarte bine să nu scape din acea situaţie. La urma urmei, loazele pierdute pentru totdeauna sunt cele mai numeroase. Personal, am avut mereu sentimentul că sunt un salvat.

Pe scurt, ce s-a petrecut în fiinţa mea în răstimpul acestor zece ani?

Cum am ieşit la lumină?

O constatare prealabilă: adulţii şi copiii, se ştie, nu au aceeaşi percepţie a timpului.

Zece ani nu înseamnă nimic în ochii adultului, care calculează cu zecile de ani durata existenţei lui. Zece ani trec

atât de repede când ai deja cincizeci! Senzație de rapiditate care, de altfel, acutizează îngrijorarea mamelor în ceea ce priveşte viitorul fiilor lor. Bacul peste cinci ani, dar asta înseamnă imediat! Cum se poate schimba copilul atât de radical într-un timp atât de scurt? Or, pentru copil, fiecare din aceşti ani face cât un mileniu; în ochii lui, viitorul întreg se află în cele câteva zile care vin. Să-i vorbeşti despre viitor înseamnă să-i ceri să măsoare infinitul cu un decimetru. Dacă verbul „a deveni" îl paralizează, asta se întâmplă mai ales pentru că el exprimă neliniştea sau reprobarea adulților. Viitorul sunt eu însumi în mai rău, iată, în mare, ce traduceam eu atunci când profesorii mei îmi declarau că n-am să devin nimic în viață. Ascultându-i, nu-mi reprezentam deloc timpul, pur şi simplu le dădeam crezare lor; cretin pe veci, pentru totdeauna, „pe veci" şi „totdeauna" fiind singurele unități de măsură pe care orgoliul rănit i le propune loazei pentru sondarea timpului.

Timpul... Nu ştiam că va trebui să îmbătrânesc pentru a avea o percepție logaritmică a scurgerii sale. (Eram de altfel cu totul ignorant în ceea ce priveşte logaritmii, tablele lor, funcțiile lor, scările şi curbele lor fermecătoare...) Dar, devenind profesor, am ştiut instinctiv că era zadarnic să flutur viitorul pe sub nasul celor mai slabi dintre elevii mei. Fiecare zi cu necazul ei, precum şi fiecare ceas al acestei zile, numai să fim pe deplin prezenți acolo, împreună.

Or, copil fiind, eu nu eram deloc acolo. Mi-era de-ajuns să intru în clasă ca să şi ies din ea.

Aidoma, în mintea mea, uneia din acele raze provenite de la o farfurie zburătoare, mi se părea că privirea verticală a profesorului mă smulgea de pe scaun şi mă expedia instantaneu altundeva. Unde anume? Tocmai în capul lui! Capul profesorului! Acela era laboratorul farfuriei zburătoare. Acolo mă lăsa raza. Acolo era măsurată întreaga mea nulitate, apoi eram scuipat, ca un gunoi, de o altă privire şi mă rostogoleam într-o zonă de sedimentare unde nu puteam înțelege nici ceea ce mi se preda, nici de altfel ceea ce şcoala

aştepta de la mine, din moment ce eram prea bine cunoscut ca incapabil. Verdictul ăsta îmi oferea compensațiile lenei: la ce bun să mă omor cu munca dacă cele mai înalte autorități consideră că nu mai e nimic de făcut? După cum se vede, dezvoltam o anume aptitudine pentru cazuistică.

Aceasta este o formă a spiritului pe care, ca profesor, o reperam rapid la loazele mele.

Apoi a apărut primul meu salvator.

Un profesor de franceză.

Într-a treia.

Un profesor care m-a reperat drept ce eram: un mincinos sincer şi un sinucigaş vesel.

Epatat, cu siguranță, de aptitudinea mea de-a născoci scuze tot mai inventive pentru lecțiile neînvățate sau pentru temele nefăcute, a decis să mă scutească de disertații ca să-mi comande un roman. Un roman pe care trebuia să-l redactez în cursul trimestrului, cu obligația de a-i preda câte un capitol pe săptămână.

Subiect liber, dar cu rugămintea de a-mi livra porția de lucru fără greşeli de ortografie, „asta pentru a ridica nivelul criticii". (Mi-amintesc încă această formulă, deşi am uitat tot ce privea romanul cu pricina.) Acest profesor era un bărbat foarte bătrân, care ne consacra nouă ultimii săi ani de viață. Probabil că-şi mai rotunjea astfel pensia în acea şcoală, cum nu se poate mai particulară, din zona de nord a periferiei pariziene. Un domn bătrân, de o distincție desuetă, care îl reperase în mine pe narator. Îşi spusese desigur că trebuia, cu sau fără probleme de ortografie, să mă atace pe calea povestirii dacă dorea să aibă o şansă de-a mă atrage spre munca şcolară. Am scris acel roman cu entuziasm. Corectam cu scrupulozitate fiecare cuvânt cu ajutorul dicționarului (care de-atunci nu mă mai părăseşte) şi îmi livram capitolele cu punctualitatea unui foiletonist de meserie. Îmi închipui că trebuie să fi fost o povestire tare tristă, influențat cum eram pe atunci de Thomas Hardy, ale cărui romane merg din neînțelegere în catastrofă şi din catastrofă în tragedie

ireparabilă, ceea ce îmi încânta gustul pentru fatum1: nu se poate face nimic încă de la bun început, asta e părerea mea.

Nu cred că am făcut progrese substanțiale la vreo materie în anul acela, dar, pentru prima dată de când eram şcolar, un profesor îmi dădea un statut; existam, din punctul de vedere al şcolii, în ochii cuiva, în calitate de individ care avea o linie de urmat şi care făcea față în perspectiva duratei. Evident, am simțit o nemaipomenită recunoştință pentru binefăcătorul meu, şi, deşi era destul de distant, bătrânul domn a devenit confidentul lecturilor mele secrete.

— Ei, ce mai citim acum, Pennacchioni?

Căci mai era şi lectura.

Pe-atunci nu ştiam că ea mă va salva.

La vremea aceea, a citi nu reprezenta absurda ispravă de vitejie de astăzi. Considerată o pierdere de vreme, reputată ca fiind dăunătoare activității şcolare, lectura romanelor ne era interzisă în timpul orelor de studiu. De unde şi vocația mea de cititor clandestin: romane acoperite cu manualele de şcoală, ascunse peste tot pe unde se putea, lecturi nocturne la lumina lanternei, scutiri de gimnastică, totul era bine-venit ca să rămân singur cu o carte în față. Internatul e cel care mi-a dăruit gustul

1. Destin, soartă (în lat., în orig.).

Pentru lectură. Aveam nevoie de o lume a mea şi aceasta a fost cea a cărților. În familie, îi privisem mai cu seamă pe ceilalți citind: tata fumându-şi pipa în fotoliu, sub lumina conică a unei lămpi, trecându-şi distrat inelarul peste cărarea impecabilă din păr, stând picior peste picior cu o carte deschisă pe genunchi; Bernard, în camera noastră, lungit pe-o rână, cu genunchii îndoiți, susținându-şi capul cu mâna dreaptă…

În atitudinile astea ale lor se simțea o stare de bine. De fapt, fiziologia cititorului e cea care m-a împins spre lectură. Poate că la început n-am citit decât pentru a reproduce aceste poziții şi a explora altele. Citind, m-am instalat fizic într-o fericire care durează şi acum. Oare ce citeam? Poveştile lui

Andersen, din motive de identificare cu Rățuşca cea urâtă, dar şi Alexandre Dumas, pentru toată agitația provocată de spade, cai şi inimi. Şi Selma Lagerlof, magnifica Poveste a lui Gosta Berling, pastorul beţiv şi splendid alungat de episcop, căruia i-am fost un neobosit companion de aventuri împreună cu ceilalți cavaleri din Ekeby, Război şi pace, oferit de Bernard, pare-mi-se, pentru intrarea mea într-a patra, povestea de dragoste dintre Nataşa şi prințul Andrei la prima lectură – ceea ce reducea romanul la vreo sută de pagini – epopeea napoleoniană în clasa a treia, la a doua lectură: Austerlitz, Borodino, incendierea Moscovei, retragerea din Rusia

(desenasem o frescă imensă a bătăliei de la Austerlitz, în care se măcelăreau omuleții din scrisul meu clandestin), două sau trei sute de pagini în plus. Nouă lectură într-a doua, pentru prietenia lui Pierre Bezuhov (o altă rățuşcă urâtă, dar care înțelegea mai multe lucruri decât se credea), şi, în fine, tot romanul, în clasa terminală, pentru Rusia, pentru personajul Kutuzov, pentru Clausewitz, pentru reforma agrară, pentru Tolstoi. Mai erau Dickens, evident – Oliver Twist avea nevoie de mine – Emily Brontë, al cărei moral mă chema în ajutor, Stevenson, Jack London, Oscar Wilde şi primele lecturi din Dostoievski, Jucătorul, fireşte (oare de ce, când e vorba de Dostoievski, se începe întotdeauna cu Jucătorul?). Aşa mergeau lecturile mele, în funcție de ce găseam în biblioteca familiei, dar citeam bineînțeles şi Tintin, Spirou şi Semnele de pistă sau seria Bob Morane, care făceau ravagii pe-atunci.

Prima calitate a romanelor pe care le luam cu mine la colegiu era că nu figurau în programă.

Nimeni nu-mi punea întrebări. Nici o privire nu citea acele rânduri peste umărul meu; autorii lor şi cu mine rămâneam noi între noi.

Nu ştiam că, citindu-le, mă cultivam, că acele cărți trezeau în mine un apetit care avea să supraviețuiască până şi uitării

lor. Acele lecturi de tinerețe s-au încheiat cu patru uşi deschise spre semnele lumii, patru cărți cum nu se poate mai diferite, dar care au țesut în mine, din motive care îmi rămân în parte misterioase, legături strânse de rudenie: Legăturile primejdioase1, în răspăr2, Mitologiile3 lui Roland Barthes şi Lucrurile* lui Perec.

Nu eram un cititor rafinat. Să nu-i fie cu supărare lui Flaubert, dar eu citeam precum Emma Bovary la cincisprezece ani, doar pentru satisfacerea senzațiilor mele, care, din fericire, s-au dovedit insațiabile. Nu scoteam nici un beneficiu şcolar imediat din acele lecturi. Împotriva tuturor ideilor primite de-a gata, acele mii de pagini înghițite – şi foarte repede uitate nu mi-au ameliorat ortografia, în continuare nesigură şi astăzi, de unde şi omniprezența dicționarelor mele. Nu, ceea ce mi-a învins provizoriu greşelile (dar acest provizorat făcea ca lucrul să devină definitiv posibil) a fost acel roman comandat de profesorul care refuza să-şi coboare lectura la considerații ortografice. Îi datoram un manuscris fără greşeală. A fost în fond un geniu în materie de învățământ. Poate doar pentru mine şi poate doar în această unică împrejurare, dar un geniu!

1. Les Liaisons dangereuses – roman epistolar scris de Choderlos de Laclos şi publicat în 1782.

2. A rebours – roman scris de J.- K. Huysmans, publicat în 1884.

3. Les Mythologies (1957).

4. Les Choses (1965).

Am întâlnit trei alte asemenea genii între a treia şi a doua terminală, trei alți salvatori despre care voi vorbi mai încolo: un profesor de matematici, care era matematica însăşi, o nemaipomenită profesoară de istorie care practica precum nimeni altcineva arta incarnării istorice şi un profesor de filosofie pe care admirația mea îl surprinde cu atât mai mult astăzi, cu cât el nu-şi mai aminteşte absolut deloc de mine (mi-a scris acest lucru), ceea ce îl înalță încă şi mai mult în ochii mei, deoarece mi-a trezit mintea fără ca eu să datorez

nimic stimei lui, ci totul doar artei lui. Aceşti patru profesori m-au salvat de mine însumi. Au venit cumva prea târziu? Oare i-aş fi urmat la fel de bine dacă mi-ar fi fost învățători? Oare aş păstra astfel o mai bună amintire a copilăriei mele? Oricum ar sta lucrurile, ei au fost fericiții mei factori neprevăzuți. Au fost oare şi pentru alți elevi revelația care au constituit-o pentru mine? E o întrebare care se impune, într-atât noțiunea de temperament îşi joacă rolul în materie de pedagogie. Când. Mi se întâmplă să întâlnesc un fost elev care se declară fericit de orele petrecute în clasa mea, îmi spun că în aceeaşi clipă, pe un alt trotuar, se plimbă poate cel pentru care eu eram pacostea care stingea de obicei cheful elevilor.

Un alt element al metamorfozei mele a fost iruperea iubirii în pretinsa mea netrebnicie.

Iubirea! Ceva perfect inimaginabil pentru adolescentul care credeam că sunt. Statistica afirma totuşi apariția ei probabilă, ba chiar sigură. (Dar nu se poate, nici vorbă, ia gândiți-vă, mă vedeți pe mine inspirând iubire?

Şi cui?) Iubirea mi s-a înfățişat pentru prima oară sub forma unei emoționante întâlniri de vacanță, s-a exprimat mai ales printr-o copioasă corespondență şi s-a terminat printr-o ruptură consimțită în numele tinereții noastre şi al distanței geografice care ne separa. In vara următoare, cu inima zdrobită de sfârşitul acestei pasiuni semiplatonice, m-am angajat ca mus pe un cargou, unul din ultimele liberty ships1 aflate în serviciu pe Atlantic, şi am azvârlit în mare un pachet cu scrisori numai bun să-i facă pe rechini să rânjească. A trebuit să aştept doi ani pentru ca un alt amor să devină primul, prin importanța pe care, în acest domeniu, actele i-o conferă cuvântului.

Un alt gen de incarnare, care mi-a revoluționat viața şi a semnat sentința de moarte a > > y y stării mele de elev slab şi leneş. O femeie mă iubea! Pentru prima oară în viață, numele meu răsuna în propriile mele urechi! O femeie mă striga pe numele mic! Existam în ochii unei femei, în inima ei, în mâinile ei şi deja în

1. Cargouri de aproximativ zece mii de tone, fabricate în serie mare în Statele Unite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Amintirile ei, cea dintâi privire a ei din ziua următoare mi-o spunea! Ales dintre toți ceilalți!

Eu! Preferat! Eu! De către ea! (O elevă dintr-o clasă pregătitoare pentru École Normale Supérieure, culmea, când eu eram pe punctul să repet terminala!) Ultimele mele baraje au sărit în aer: toate cărțile citite noaptea, miile de pagini majoritatea şterse din memorie, cunoştințele acelea stocate fără ca nimeni să ştie şi fără ca eu însumi s-o ştiu, îngropate sub atâtea straturi de uitare, de renunțare şi de autodenigrare, acea magmă de cuvinte clocotind de idei, de sentimente şi de informații de toate genurile a făcut să explodeze brusc crusta de infamie şi a țâşnit în creierul meu, care a luat înfățişarea unui firmament înstelat la infinit!

În fond, planam, aşa cum spun fericiții de astăzi. Iubeam şi eram iubit! Cum putea atâta ardoare plină de nerăbdare să trezească atâta linişte şi atâta certitudine? Câtă încredere mi se acorda dintr-odată! Şi câtă încredere aveam brusc în mine însumi! În cursul acelor câțiva ani cât a durat fericirea asta, n-a mai fost nevoie s-o fac pe idiotul. Am dat bice cât mai mult, da. După bac, am expediat în mai puțin timp decât e nevoie ca s-o spui o diplomă de licență şi o maâtrise1 în Litere, scrierea primului

1. Diplomă care atestă gradul didactic de conferențiar universitar.

Meu roman, caiete întregi de aforisme pe care le numeam fără să râd Laconicele mele, precum şi producerea a nenumărate disertații, dintre care unele menite prietenelor din clasa pregătitoare ale prietenei mele, care îmi cereau ajutorul în cutare problemă de istorie, de literatură sau de filosofie. Cu aceeaşi ocazie îmi oferisem luxul de-a urma o clasă pregătitoare la Ecole Normale Supérieure, pe care am abandonat-o pe drum pentru a-mi redacta faimosul meu prim roman. Să-mi pot lăsa pana să zburde în voie, să zbor cu

propriile mele aripi, în propriul meu cer! Nu voiam nimic altceva. Doar ca prietena mea să continue să mă iubească.

La gluma tatei în legătură cu revoluția necesară ca să-mi isprăvesc licența şi cu riscul unui conflict planetar dacă încercam cumva agregația, am râs din toată inima şi i-am replicat că nici vorbă de aşa ceva, nu e nevoie de nici o revoluție, tată, doar de dragoste, ce Dumnezeu!

Dragoste de trei ani deja! Revoluția am făcut-o în pat, ea şi cu mine! În ceea ce priveşte agregația, nici o agregație, nu-mi plac jocurile de noroc! Nici cele practicate de Capes1! Am pierdut destul timp în felul ăsta. O diplomă, o maitrise şi cu asta basta: minimum vital pentru

1. Sigla pentru Certificat d'aptitude au professorat de l'enseignement du second degré (Certificat de aptitudine pentru profesorat în învățământul de gradul doi).

Un profesor. Profesoraş, tată. În şcoli neînsemnate dacă e nevoie. Întoarcere la locul crimei.

Să mă ocup acolo de puştani care au căzut în pubela de la Djibouti. Să mă ocup de ei având limpede amintirea a ceea ce am fost şi eu. În rest, literatura! Romanul! Învățământul şi romanul! Să citesc, să scriu, să predau!

Trezirea mea datorează de asemenea mult tenacității acestui tată care părea distant fără a fi. Niciodată descurajat de descurajarea mea, a ştiut să reziste la toate tentativele mele de fugă: acea rugăminte vehementă, de pildă, de la paisprezece ani, de-a mă băga în rândurile copiilor de trupă. Am făcut mult haz de chestia asta douăzeci de ani mai târziu, când, eliberat din serviciu, i-am dat să citească mențiunea scrisă pe livretul meu militar: Grade succesive: clasa a doua.

— În mod succesiv clasa a doua deci? E taman ce credeam: inapt pentru supunere şi fără nici un chef de-a comanda.

A mai fost şi acel vechi prieten, Jean Rolin, profesor de filologie, tatăl lui Nicolas, Jeanne şi Jean-Paul, amicii mei din adolescență. De fiecare dată când dădeam chix la bac, mă invita la un restaurant excelent ca să mă convingă, încă o dată, că fiecare îşi are ritmul lui propriu şi că eu aveam pur şi

simplu o întârziere de dezvoltare. Jean, dragul meu Jean, fie ca aceste pagini – atât de tardive, într-adevăr – să te facă să zâmbeşti, în raiul filosofilor.

Pe scurt, ne metamorfozăm.

Dar nu ne schimbăm chiar atât de mult.

Lucrăm folosindu-ne de ceea ce suntem.

Iată că la sfârşitul acestei a doua părți îmi îngădui o criză de îndoială. Îndoială în privința necesității acestei cărți, îndoială în privința capacităților mele de-a o scrie, îndoială pur şi simplu în ce mă priveşte pe mine însumi, îndoială care se va dezvolta curând, luând forma considerațiilor ironice referitoare la ansamblul y muncii mele, ba chiar la viața mea în întregul ei… Îndoială proliferantă… Crizele astea sunt frecvente. Degeaba le văd ca pe-o moştenire a stării mele de fostă loază, tot nu mă pot obişnui cu ele. Ne îndoim mereu când e vorba de prima oară, iar eu sufăr de o îndoială distrugătoare. Ea mă împinge spre panta mea firească.

Rezist, dar de la o zi la alta redevin elevul slab pe care încerc să-l descriu. Simptomele sunt extrem de asemănătoare cu acelea de când aveam treisprezece ani: visare, tendința de-a amâna pe mai târziu, împrăştiere, ipohondrie, nervozitate, delectare posacă, toane, văicăreli şi, ca să sfârşesc, înlemnirea în fața ecranului computerului, precum odinioară în fața exercițiului pe care-l aveam de făcut sau a întrebărilor pe care le aveam de pregătit… Sunt aici, ricanează loaza care am fost.

Ridic ochii. Privirea îmi rătăceşte peste partea de sud a platoului Vercors. Nici o casă cât vezi cu ochii. Nici un drum. Nici un om. Doar câmpuri pietroase, mărginite de munți scunzi, pe care cresc ici-colo pâlcuri de fagi ca nişte panaşe tăcute. Peste tot acest vid se lățeşte uriaş un cer amenințător. Doamne, cât îmi place peisajul ăsta! In fond, una din marile mele bucurii a fost să-mi ofer acest loc de exil pe care, copil fiind, îl ceream cu osârdie părinților mei… Acest orizont dincoace de care nimeni nu trebuie să dea socoteală nimănui. (în afară de iepuraşul de colo rămas dator şoimului, care i-a

pus gând rău…) în pustiu, ispititorul nu e diavolul, ci pustiul însuşi: ispită firească a tuturor renunțărilor.

Bun, de-ajuns, gata cu circul, reapucă-te de treabă.

Şi ne reapucăm de treabă. Rând după rând, continuăm să ne metamorfozăm, odată cu cartea care se scrie.

Devenim.

Unii după alții, devenim ceva.

Treburile se petrec rareori aşa cum am prevăzut, dar un lucru e sigur: ne transformăm.

Săptămâna trecută, când ies de la cinema, o fetiță de vreo nouă-zece ani fuge după mine pe stradă şi mă ajunge din urmă gâfâind:

— Domnule, domnule!

Ce să fie? Mi-am uitat cumva umbrela la cinematograf? Toată numai zâmbet, puştoaica arată cu degetul spre un tip care ne priveşte de pe partea cealaltă a străzii.

— E bunicul meu, domnule!

Bunicul schițează un salut cam stingherit.

— Nu îndrăzneşte să vă dea bună ziua, dar i-ați fost profesor.

Ei, drăcia dracului, ca să vezi, bunicul! Am fost profesorul bunicului ei!

Ei da, ne transformăm.

Laşi în urmă o puştoaică într-a patra, nulă, nulă, nulă, după propria-i mărturisire („Ce nulă puteam fi!”), iar douăzeci de ani mai târziu, o femeie tânără te interpelează pe o stradă din Ajaccio, radioasă, de la terasa unei cafenele:

— Domnule, N-atingeți umărul călărețului care trece!

Te opreşti, te întorci, tânăra femeie îți zâmbeşte, iar tu îi reciți urmarea poemului Aleea, acel poem al lui Supervielle pe care îl cunoaşteți, aparent, amândoi:

El o să se-ntoarne Şi-o să fie noapte, Noapte fără stele, Nouri şi meandre.

Ea izbucneşte în râs şi întreabă:

— Ce o să ajungă Tot ce face-naltul Şi luna şi paşii Lunii şi soarele?

Şi îi răspunzi atunci copilei reapărute în zâmbetul femeii, copilei îndărătnice pe care cândva ai învățat-o acest poem:

— Trebui-vă s-aşteptați Pe-un al doilea călare Ca şi-ntăiul de puternic Ce s-o-ndupleca să treacă.1

La Paris, sporovăiesc cu prietenii într-o cafenea. De la o masă vecină, un bărbat arată cu degetul către mine, privindu-mă fix. Ridic privirea şi-l întreb printr-o mişcare a frunții ce doreşte. Mă strigă atunci pe un alt nume decât al meu:

— Don Segundo Sombra!

Cu aceste cuvinte, mă întoarce într-un salt amețitor în timp.

— Pe tine te-am avut elev în 1982! Într-a cincea.

— Întocmai, domnule. Iar în anul acela ne-ați citit Don Segundo Sombra, un roman argentinian, de Ricardo Guiraldes.

Nu-mi amintesc niciodată numele acestor elevi întâlniți întâmplător, de altfel nici chipurile lor, dar de la primele versuri, de la primele titluri de romane evocate, de la primele aluzii la un curs anume, se recompune ceva din adolescentul care nu voia să citească sau din fetița care pretindea că nu pricepe absolut nimic; îmi redevin la fel de familiari ca versurile lui

1. Jules Supervielle, Aleea, traducere de Ion Caraion, Antologia poeziei franceze de la Rimbaud până azi, voi. 2, Editura Minerva, Bucureşti, 1975 (n.r.).

Supervielle sau numele lui Segundo Sombra care, încearcă să înțelegi dacă poți, n-au suferit nicidecum erodarea adusă de timp. Ei sunt puştoaica aceea speriată şi totodată femeia aceea tânără care se ocupă azi de moda generației sale, băiatul acela încăpățânat şi comandantul acela de bord care citeşte de zor pe oceanele lumii, cu vasul pus pe pilot automat.

La fiecare întâlnire, constatăm că o viață a înflorit, la fel de neprevăzută precum forma unui nor.

Şi nu cumva să-ți închipui că aceste destine datorează chiar atât de mult influenței tale de profesor! Mă uit să văd cât e ora la ceasul de buzunar pe care Minne, soția mea, mi l-a

oferit la una din aniversările trecute şi care nu mă părăseşte niciodată. Acest gen de ceas cu dublu înveliş se numeşte ceas cu capac.

Aşadar îmi consult ceasul cu capac şi iată că alunec cu cincisprezece ani în urmă, la liceul H, sala F, unde mă ocup cu supravegherea a vreo şaizeci de elevi dintr-a-ntâia şi din terminală care muncesc temeinic într-o linişte de bun augur pentru viitor. Toți scriu de zor, care mai de care, în afară de Emmanuel, aşezat pe rândul din dreapta, lângă fereastră, la distanță de trei-patru bănci de catedră. Emmanuel e cu capul în nori, foaia din fața lui e albă. Privirile ni se încrucişează. A mea devine explicită: Ei, cum stai? Dai foaia albă? N-ai de gând să-ncepi? Emmanuel îmi face semn să vin mai aproape. L-am avut elev cu doi ani în urmă. Isteț, vioi, leneş, inventiv, amuzant şi hotărât. Iar deocamdată, autorul unei lucrări fățiş albe. Consimt să mă apropii, ca să-l scutur un pic, dar îmi retează iute tirul dojenilor spunând cu un oftat definitiv:

— Dacă ați şti cât mă plictiseşte chestia asta, dom' profesor!

Ce-i de făcut cu un asemenea elev? Să-l descurajezi pe loc? În expectativă, chiar dacă nu e momentul, întreb:

— Şi pot să ştiu ce anume te interesează?

— Asta.

Îmi răspunde înapoindu-mi ceasul cu capac, pe care mi l-a şterpelit fără ca eu să-mi fi dat seama.

— Şi asta, mai adaugă, înapoindu-mi stiloul.

— Hoț de buzunare? Vrei să devii hoț de buzunare?

— Prestidigitator, dom' profesor.

Ceea ce a şi devenit, pe cuvântul meu, ceea ce este şi acum, şi încă unul renumit, fără ca eu să fi avut vreun merit.

Da, se întâmplă uneori ca nişte proiecte să se realizeze, nişte vocații să se împlinească, iar viitorul să onoreze întâlnirile pe care şi le-a fixat. Un prieten mă asigură că mă aşteaptă o surpriză la restaurantul la care mă invită. Mă duc. Surpriza e una de proporții. E vorba de Rémi, maestrul bucătar al locului. Impresionant de la înălțimea lui de un metru optzeci şi sub toca albă de bucătar-şef! La început nu-l recunosc, dar

el îmi reîmprospătează memoria, depunând în fața ochilor mei un extemporal redactat de el şi corectat de mine cu douăzeci şi cinci de ani în urmă. Nota 13/20.

Subiectul: Faceți-vă propriul portret la patruzeci de ani. Or, bărbatul de patruzeci de ani care stă în picioare în fața mea, zâmbitor şi vag intimidat de apariția fostului său profesor, este exact acela pe care băiatul îl descria în lucrarea sa: bucătarul-şef al unui restaurant a cărui bucătărie o compara cu sala de maşini a unui pachebot de cursă lungă. Corectorul apreciase lucrarea, cu roşu, şi îşi exprimase dorința de-a se aşeza într-o bună zi la masa acelui restaurant…

Acesta e genul de situație în care nu regreți că te-ai făcut profesor, cel care, de acum încolo, nu mai eşti.

Devenim, ne transformăm, toți câți suntem, şi ne încrucişăm uneori paşii, ca între oameni care se schimbă. Isabelle, întâlnită săptămâna trecută la un teatru, uimitor de asemănătoare la vârsta de aproape patruzeci de ani cu puştoaica de şaisprezece care mi-a fost elevă într-a doua… Nimerise în clasa mea după a doua ei eliminare. („A doua eliminare în decurs de trei ani, totuşi!”) Acum ortofonistă, arborând un zâmbet avizat.

La fel ca toți ceilalți, mă întreabă:

— Vă mai amintiți de Cutare? Dar de Cutărică? Şi de celălalt?

Vai, dragii mei elevi, afurisita mea de memorie refuză şi acum să arhiveze numele proprii.

Majusculele lor continuă să-mi opună-rezistență. Mi-era de-ajuns să intru în perioada vacanței mari ca să uit majoritatea numelor voastre, aşa că, gândiți-vă, cu toți anii ăştia care s-au adunat! Un soi de permanentă transvazare îmi spală creierul, eliminând, odată cu numele voastre, numele autorilor pe care îi citesc, titlurile cărților lor sau ale filmelor pe care le văd, oraşele pe care le străbat, itinerarele pe care le urmez, vinurile pe care le beau… Ceea ce nu înseamnă că v-ați înecat în uitarea mea! Să-mi fie dat să vă revăd doar preț de cinci minute, şi-atunci mutrişoara încrezătoare a lui Rémi,

râsul sănătos al Nadiei, şiretenia lui Emmanuel, amabilitatea gânditoare a lui Christian, vivacitatea lui Axelle, inalterabila bună dispoziție a lui Arthur reînvie elevul în bărbatul sau femeia care, întâlnindu-mă, îmi face plăcerea de a-şi recunoaşte profesorul. Astăzi v-o pot mărturisi: memoria voastră a fost mereu mai sprintenă şi mai demnă de crezare decât a mea, chiar şi în acea perioadă când învățam împreună textele săptămânale pe care trebuia să ni le putem recita reciproc în orice moment al anului. Cam vreo treizeci de texte de toate genurile, despre care Isabelle declară cu mândrie:

— N-am uitat nici măcar unul, domnule!

— Îmi închipui că aveai textele tale preferate…

— Da, acesta, de pildă, despre care ați precizat că vom fi copți să-l înțelegem peste vreo şaizeci de ani.

Şi iat-o că-mi recită textul cu pricina, care, într-adevăr, pică la țanc prentru a închide capitolul devenirilor:

Bunicul meu avea obiceiul să spună: „Viața e uimitor de scurtă. În amintirea mea, ea se chirceşte astăzi în jurul ei înseşi atât de strâns, încât abia dacă înțeleg (de pildă) că un tânăr se poate hotărî să plece călare spre cel mai apropiat sat fără să se teamă că – dând la o parte orice accident – o existență obişnuită şi care se desfăşoară fără poticneli nu va fi de-ajuns, nici pe departe, chiar şi pentru acea plimbare.

Schițând o reverență, Isabelle rosteşte numele autorului: Franz Kafka. Şi precizează:

— In traducerea lui Vialatte, cea pe care o preferați.

Y (Asta) sau prezentul de întrupare1

Nu voi ajunge la asta niciodată

1. Traducătoarea recunoaşte că se află în fața unei probleme aproape insurmontabile: cum se poate traduce în limba română o particulă cu funcție de pronume adverbial şi cu multiple valori de sens, când limba țintă nu cunoaşte acest instrument de simplificare a comunicării, singurul mijloc la îndemână fiind perifrază? Ca atare, s-a optat pentru dubla transcriere (parțială) a textului: în franceză şi în română, spre a da cât de cât posibilitatea aprecierii juste a sensurilor.

— J'y arriverai jamais, m'sieur. /Nu voi ajunge la asta niciodată, dom' profesor.

— Tu dis? /Ce spui?

— J'y arriverai jamais! /Nu voi ajunge la chestia asta niciodată!

— Ou veux-tu aller? /Unde vrei să mergi?

— Nulle part! Je veux aller nulle part! /Nicăieri! Nu vreau să merg nicăieri!

— Alors pourquoi as-tu peur de ne pas y arriver? /Atunci de ce te temi că nu vei ajunge acolo?

— C'est pas ce que je veux dire! /Nu asta vreau să spun!

— Qu'est-ce que tu veux dire? /Atunci ce vrei să spui?

— Que j'y arriverai jamais, c'est tout! /Că nu voi ajunge acolo niciodată, asta e tot!

— Écris-nous ça au tableau: Je n'y arriverai jamais. /Scrie asta pe tablă: Nu voi ajunge la asta niciodată.

Je ni ariverai jamais. /Nici că voi ajunge vreodată la asta.1

— Cu nici ai încurcat lucrurile. Nu e conjuncția negativă, am să-ți explic mai târziu.

Corectează. Nu e vorba de nici, ci de pronumele y precedat de negație: Je n'y arriverai jamais I Nu voi ajunge la asta, la acest lucru, niciodată. Iar arriverai se scrie cu doi de r.

Je n'y arriverai jamais.

— Bun. Ce înseamnă y-ul ăsta după părerea ta?

— Habar n-am.

— Ce vrea să zică?

— Habar n-am.

— Ei bine, trebuie neapărat să aflăm ce vrea să însemne, pentru că asta te sperie, y-ul ăsta.

1. Ne oprim cu dubla transcriere aici, încercând de acum să adaptăm textul la cerințele şi resursele limbii române. Nu însă înainte de a puncta foarte pe scurt folosirea celor două particule pronominale adverbiale en (pe care o vom întâlni ceva mai departe) şi y tipice francezei: en ține locul unui complement indirect – „despre asta”, „despre acest lucru” (ex. Ce film1? Tout le monde en parlel Filmul acela? Toată lumea

vorbeşte despre el, despre acest lucru) sau circumstanțial – „de acolo” (ex.

Tu es a Sibiu? J'en viens/Te afli la Sibiu? Eu vin de acolo); y are aceeaşi funcție şi se traduce prin „la asta”, „la acest lucru” (ex. Tu parles de mon travail? J'y pense toujours/Vorbeşti despre lucrarea mea? Mă gândesc mereu la asta) sau „aici/acolo”, „în acel loc” (ex. /habite a la montagne, il y habite avec sa famille I El locuieşte la munte, locuieşte acolo/ în acel loc, împreună cu familia).

— J'ai pas peur. /Nu mă sperie1.

— Tu n'as pas peur? /Nu te sperie?

— Non. /Nu.

— Tu n'as pas peur de ne pas y arriver? /Nu te temi că n-ai să izbuteşti, că n-ai să ajungi la acest lucru?

— Non, je m'en branle. /Nu, puțin îmi pasă de asta.

— Pardon? /Cum ai spus?

— Ça m'est égal, quoi, je m'en moque/Mi-e totuna, ce mai, puțin îmi pasă de asta!

— Tu te moques de ne pas y arriver? Puțin îți pasă că n-ai să izbuteşti să ajungi la asta?

— Je m'en moque, c'est tout. /Mă doare-n cot de chestia asta, atâta tot.

— Et ça, tu peux l'écrire au tableau? /Poți să scrii asta pe tablă?

— Quoi, je m'en moque? /Ce, că mă doare-n cot de asta?

— Oui. /Da.

Je mens moque. /Mă doaren cot deasta.

— Mă doare-n cot, cu liniuță, de asta, două cuvinte.

Mă doare-n cot de asta.

— Ce funcție are „de asta”?

— Ce ştiu eu... Toate chestiile astea!

— Care toate chestiile astea?

— Toate astea care mă scot din sărite.

1. Revenim la dubla transcriere spre a lăsa să se vadă folosirea celor două particule.

Încă de la primele ore de curs din anul acela, am atacat, elevii mei şi cu mine, problema acelui y, a acelui en, a acelui tot, a acelui de asta sau de acolo. Cu ajutorul lor am purces la asaltul bastionului gramatical. Dacă voiam să ne instalăm solid în indicativul prezent al cursului, trebuia să le venim de hac acestor misterioşi agenți ai dezîntrupării. Prioritate absolută! Am pornit aşadar la vânătoare după pronumele astea cu nuanțe neprecise. Aceste cuvinte enigmatice se înfățişau ca tot atâtea abcese care trebuiau sparte.

Y mai întâi. Am început cu faimosul y la care nu izbutim niciodată să ajungem. Să trecem peste denumirea lui de pronume adverbial ce sună de-a dreptul chinezeşte în urechea elevului care o aude pentru prima dată, să-i spintecăm pântecele ca să-i privim interiorul, să extragem de-acolo toate sensurile posibile, o să-i lipim eticheta gramaticală când îl vom coase la loc, după ce îi vom repune în ordine măruntaiele inventariate cum se cuvine. Gramaticienii îi acordă o valoare imprecisă. Ei bine, să precizăm, să precizăm!

În cazul cu pricina, în anul acela, pentru băiatul acela care zbiera şi vorbea cum îi venea la gură făcând pe grozavul, pronumele y era amintirea usturătoare a unui exercițiu de mate cu care o dăduse-n bară. Exercițiul declanşase criza: stilou aruncat, caiet trântit (oricum tot nu pricep nimic aici – je n'y comprends rien – puțin îmi pasă mie de asta – je m'en branle chestia asta mă calcă pe nervi etc), elev dat afară din clasă şi trântind o nouă criză la ora următoare, la ora mea, la franceză, la care se lovea de altă dificultate, gramaticală de data asta, dar care-l trimitea cu brutalitate înapoi, reamintindu-i de prima...

— N-am să ajung la asta niciodată, vă spun eu. Şcoala nu-i de mine, dom' profesor!

(Dezbatere națională, băiete, şi în curând seculară. A şti dacă şcoala e făcută pentru tine sau tu pentru şcoală, nici nu-ți închipui cum se bat oamenii ca chiorii pe problema asta în olimpul educativ.)

— Acum trei ani te gândeai că ai să fii într-o bună zi într-a patra?

— Nu prea, de fapt, nu. Şi apoi, când eram la cursul mijlociu 2, voiau să repet clasa.

— Ei bine, ai ajuns totuşi într-a patra. Ai ajuns aici. {Tu y es arrive.)

(Târâş-grăpiş poate, într-o stare jalnică, recunosc, de bunăvoie sau mai puțin, asta te priveşte, cu mai multă sau mai puțină îndreptățire, asta se discută la cancelarie, dar totuşi ai ajuns aici (tu y es quand meme arrivé), e un lucru cert, şi noi odată cu tine, iar acum, că ne aflăm aici (maintenant que nous y sommes), o să petrecem anul acceptând asta (nous allons y passer l'année), muncind aici (y travailler), profitând de acest lucru (en profiter) pentru a rezolva câteva probleme, începând cu cea mai urgentă dintre toate: teama de-a nu ajunge aici (ne pas y arriver), tentația de-a nu te sinchisi de acest lucru (t'en foutre) şi mania de-a băga totul în aceeaşi oală. Există o grămadă de oameni în acest oraş care se tem că nu vor ajunge la asta (ne pas y arriver) şi care cred că-şi bat joc de asta (s'en foutre)... Dar nu-şi bat joc de asta (ils ne s'en foutent pas du tout), absolut deloc; fac pe grozavii, cad în depresii, o iau razna, urlă, izbesc, se amuză provocând spaimă, există însă un lucru de care nu-şi bat joc, e vorba de acel y şi acel en care le strică plăcerea vieții, precum şi de acel tot care-i scoate din sărite.

— Oricum astea nu servesc la nimic!

— De acord, o să ne ocupăm şi de „astea" şi de „nimic". Şi de verbul „a servi", dacă tot am ajuns la asta. Pentru că verbul „a servi" începe să mă calce pe nervi! Asta nu serveşte la nimic, asta nu serveşte la nimic, dar în gura ta, acum, la ce serveşte verbul „a servi"? A sosit timpul să-i punem întrebarea.

În anul acela, aşadar, am cercetat bucătăria internă a luiy şi en, a lui asta, tot şi nimic. De fiecare dată când dădeau năvală în clasă, porneam cu toții în căutarea a ceea ce ne ascundeau acele cuvinte atât de deprimante. Am golit la

nesfârşit burdufurile acelea extensibile, pline cu ceea ce îngreunează barca elevului aflat în primejdie de scufundare, le-am golit aşa cum scoatem apa dintr-o barcă pe punctul de-a se scufunda şi am cercetat îndeaproape conținutul a ceea ce aruncam peste bord:

Y-chestia asta: exercițiul acela de matematică mai întâi, care aprinsese fitilul, încingând spiritele.

Ychestia asta: apoi exercițiul de gramatică ce reaprinsese incendiul. (Gramatica, chestia asta mă scoate din sărite încă şi mai mult decât matematica, dom' profesor!)

Şi aşa mai departe: y, limba engleză care nu se lăsa uşor înțeleasă, y, tehnologia care-l scotea din sărite la fel ca tot restul (zece ani mai târziu avea să-l sâcâie, iar peste alți zece ani avea să-l incomodeze), y, rezultatele pe care toți adulții le aşteptau în van de la el, pe scurt, y (asta), toate aspectele şcolarității lui.

De unde apariția lui en (despre asta) de la s'en moquer (a nu-ți păsa de chestia asta) – ce-mi pasă mie de asta, mă doare-n cot de asta, mi se fâlfâie de treaba asta, expresii menite să testeze rezistența urechilor profilor.

Peste încă vreo douăzeci de ani, la listă se va adăuga mi se rupe-n paişpe.

En (de asta): constatarea zilnică a eşecului personal.

En (de asta): opinia pe care adulții o au despre el.

En (de asta): sentimentul de umilință pe care preferă să-l preschimbe în ură la adresa profesorilor şi în dispreț la adresa elevilor buni…

De unde refuzul de-a încerca să înțeleagă enorma particulă asta care nu serveşte la nimic, permanenta poftă de-a fi în altă parte, de-a face altceva, oriunde în altă parte şi orice altceva.

Disecarea scrupuloasă a acestui y le-a revelat acelor elevi imaginea pe care şi-o făceau despre ei înşişi: nişte buni de nimic rătăciți într-un univers absurd, care ar prefera să-şi bată joc de asta (qui préféraient s'en foutre), dat fiind că nu

vedeau în asta nici un viitor (puisqu'ils n'y voyaient aucun avenir).

— Nici măcar în vis, domnule!

No future.

Y sau viitorul inaccesibil.

Numai că, dacă nu iei în considerare nici un viitor, nu te poți instala nici în prezent.

Stai pe scaun, dar eşti în altă parte, prizonier al limburilor infernale ale compătimirii, într-un timp care nu trece, într-un soi de perpetuitate, cu un sentiment de tortură pe care ai pune pe oricine să-l plătească, şi încă la prețul maxim.

De unde şi hotărârea mea ca profesor: să mă folosesc de analiza gramaticală pentru a-i aduce aici, acum, pentru a-i face să simtă aici deliciul cu totul deosebit de-a înțelege la ce serveşte un pronume adverbial, un cuvânt capital pe care-l folosim de mii de ori pe zi, fără să ne gândim la acest lucru. E perfect inutil, în fața acestui elev furios, să ne pierdem în subtilități morale sau psihologice, nu e momentul potrivit pentru dezbateri, e nevoie să acționăm urgent.

Odată ce y şi en (asta şi de asta) au fost golite (de sensuri) şi curățate (analizate), le-am etichetat cum se cuvine. Două pronume adverbiale foarte practice pentru a întreține confuzia într-o conversație spinoasă. Am comparat aceste pronume cu nişte beciuri ale limbajului, cu nişte hambare inaccesibile, cu o valiză care nu se deschide niciodată, cu un pachet uitat într-o magazie de bagaje a cărei cheie s-a pierdut.

— Un ascunziş, domnule, un afurisit de ascunziş!

Nu chiar atât de bun, în cazul ăsta. Credem că ne ascundem acolo şi iată că ascunzişul ne devorează. Y şi en ne înghit, iar noi nu mai ştim cine suntem.

Suferințele provocate de gramatică se îngrijesc prin gramatică, greşelile de ortografie prin exersarea ortografiei, teama de citit prin lectură, teama de-a nu înțelege prin cufundarea în text, iar obiceiul de-a nu reflecta prin calma întărire oferită de o rațiune limitată strict la obiectul de care

ne ocupăm aici, acum, în această clasă, în timpul acestei ore de curs, atâta timp cât ne aflăm aici.

Am moştenit această convingere din propria mea şcolaritate. Pe atunci mi s-a făcut multă morală, s-a încercat adesea aducerea mea pe calea cea bună cu sfaturi şi, pe deasupra, cu bunăvoință, căci persoanele amabile nu lipsesc printre profesori. Directorul colegiului unde mă expediase spargerea domestică, de pildă.

Era marinar, fost comandant de bord, deprins cu răbdarea pe ocean, tată de familie şi soț atent al unei soții despre care se spunea că suferă de o boală misterioasă. Un om extrem de ocupat cu familia sa şi cu conducerea acelui internat în care cazurile de soiul meu nu lipseau.

Câte ore a irosit oare ca să mă convingă de faptul că nu eram idiotul care pretindeam că sunt, că visele mele de exil african nu erau altceva decât tentative de fugă şi că era de-ajuns să mă pun cu burta pe carte pentru a înlătura ipoteca pe care văicărelile mele o făceau să apese asupra propriilor mele aptitudini! Mi se părea că era cu adevărat tare bun să se intereseze de persoana mea când avea atâtea griji şi făgăduiam să-mi revin, da, da, imediat.

Numai că, de îndată ce mă pomeneam înapoi la ora de mate sau la ora de studiu de seară, aplecat peste o lecție de ştiințe naturale, nu mai rămânea nimic din invincibila încredere pe care o căpătasem în urma discuției noastre.

Asta pentru că domnul director şi cu mine n-am vorbit despre algebră, nici despre fotosinteză, ci despre voință, despre concentrare, am vorbit despre mine, despre eul meu cât se poate de susceptibil să facă progrese, directorul era convins de asta, dacă puneam cu adevărat osul la treabă! Iar eul ăsta al meu, plin de o bruscă speranță, jura să se străduiască, să nu-şi mai spună baliverne; însă vai, din păcate zece minute mai târziu, confruntat cu algebricitatea limbajului matematic, eul meu se dezumfla ca un balon, iar la studiul de seară nu mai era decât renunțare în fața gustului inexplicabil al plantelor pentru gazul carbonic pe calea

ciudatei clorofile. Redeveneam cretinul familiar care nu va pricepe niciodată nimic, pentru simplul motiv că nu pricepuse niciodată nimic.

Din pățania asta de atâtea ori repetată mi-a rămas convingerea că trebuia să le vorbesc elevilor doar prin limbajul materiei pe care o predam. Erau speriați de gramatică? Hai să facem gramatică! N-aveau apetit pentru literatură? Hai să citim! Căci, oricât de straniu ar părea, o, voi, elevi ai noştri, sunteți plămădiți din materiile pe care noi vi le predăm.

Sunteți materia însăşi a tututor materiilor noastre. Sunteți nefericiți la şcoală? Poate.

Răvăşiți de viață? Unii, da. Dar în ochii mei sunteți alcătuiți din cuvinte, toți câți sunteți, țesuți din gramatică, umpluți cu vorbe, chiar şi cei mai tăcuți sau cei care sunteți mai puțin înarmați cu vocabular, obsedați de reprezentările pe care vi le faceți despre lume, plini în fond de literatură, fiecare dintre voi, vă rog să mă credeți.

Vanitate a intervențiilor psihologice cele mai bine intenționate. Clasă de-a-ntâia. Jocelyne varsă lacrimi. Ora nu poate începe. Nu există ceva mai etanş ca durerea pentru a te face să te simți complet neştiutor. Râsul îl poți stinge cu o simplă privire, dar lacrimile…

— Are cineva la îndemână vreo întâmplare nostimă de spus? Trebuie s-o facem pe Jocelyne să râdă ca să putem începe. Puneți-vă un pic mintea la contribuție. Găsiți-mi o istorie foarte amuzantă. Aveți la dispoziție trei minute, nu mai mult; ne aşteaptă Montesquieu.

Istoria amuzantă țâşneşte la lumină.

E cu adevărat nostimă…

Toată lumea se amuză, inclusiv Jocelyne, pe care o invit să vină să stăm de vorbă în recreație, dacă simte nevoia.

— Până atunci, nu te ocupi decât de Montesquieu.

Recreația. Jocelyne îmi expune necazul care o frământă. Părinții ei nu se mai înțeleg. Se ceartă de dimineața până seara. Îşi spun lucruri oribile. Viața de-acasă e infernală,

situația e sfâşietoare. Bun, îmi spun eu, iată alți doi alergători de fond cărora le-au trebuit douăzeci de ani ca să descopere că nu se potrivesc; divorțul pluteşte în aer. Jocelyne, care nu e o elevă slabă la carte, a luat-o razna la toate materiile. Şi iată-mă pe mine încercând să dreg ceva din necazul ei. Ştii, Jocelyne, poate e mai bine, îi spun cu mare prudență, să ajungă la divorț, în sfârşit… Doi părinți divorțați calmați îți vor fi mai uşor de suportat decât un cuplu înverşunat să se distrugă…

Etc.

Jocelyne izbucneşte iarăşi în plâns.

— Păi tocmai asta e, dom' profesor, hotărâseră să divorțeze, dar au renunțat!

A!

Bine.

Bine, bine, bine.

Bine. Întotdeauna e mai complicat decât crede ucenicul psiholog.

— O cunoşti pe Maisie Farange?

— Nu, cine e?

— E fiica lui Beale Farange şi a soției sale, al cărei prenume l-am uitat. Doi divorțați celebri la vremea lor. Maisie era mică atunci când s-au despărțit, dar n-a pierdut nimic din afacerea asta. Ar trebui să faci cunoştință cu ea. E vorba despre un roman. Al unui american.

Henry James. Ce ştia Maisie.

Roman complex de altfel, pe care Jocelyne l-a citit în cursul săptămânilor care au urmat, stimulată chiar de terenul bătăliei conjugale, („îşi aruncă în cap aceleaşi argumente precum cei doi Farange, dom' profesor!”)

Ei da, chiar dacă fac să curgă sânge adevărat, războiul cuplurilor şi suferința copiilor nu sunt mai puțin literare.

Acestea fiind zise, când Montesquieu ne face onoarea prezenței sale în clasa noastră, se cuvine să fim prezenți la ora despre Montesquieu.

Prezența lor în clasă… Nu e comod pentru aceşti băieți şi pentru aceste fete să furnizeze cincizeci şi cinci de minute de concentrare, la cinci-şase cursuri succesive, potrivit acelei folosiri atât de particulare pe care şcoala o dă timpului.

Ce problemă greu de rezolvat, acest orar!

Repartizarea claselor, a materiilor, a orelor, a elevilor în funcție de numărul de săli, de constituirea semigrupelor, de numărul de materii opționale, de disponibilitatea laboratoarelor, de dezideratele incompatibile ale profesorului X şi ale profesoarei Y… E adevărat că astăzi capul directorului e salvat de computerul căruia îi încredințează toți aceşti parametri: „îmi pare rău pentru după-amiaza dumneavoastră de miercuri, doamnă Cutare, computerul decide".

— Cincizeci şi cinci de minute de franceză, le explicam eu elevilor mei, înseamnă doar o oră, cu naşterea, mijlocul şi sfârşitul ei, o viață întreagă, în fond.

Dă-i înainte cu vorbitul, ar fi putut ei să-mi răspundă, o viață de literatură care se deschide spre o viață de matematică, iar aceasta dă la rândul ei spre o existență deplină de istorie, care te propulsează fără motiv într-o altă viață, de engleză de data asta, sau de germană sau de chimie sau de muzică… Cam multe reincarnări pentru o singură zi! Şi fără nici o logică! Orarul dumitale e un fel de Alice în Țara Minunilor: iei ceaiul acasă la iepurele de martie şi te trezeşti fără veste că joci crochet cu regina de cupă. O zi petrecută în shakerul lui Lewis Carroll, minus elementul miraculos, asta da gimnastică! Şi pe deasupra mai face şi caz de rigoare, o harababură absolută croită ca o grădină franțuzească, boschet cu boschet de cincizeci şi cinci de minute fiecare. Doar ziua unui psihanalist şi salamul unui cămătar mai pot fi decupate în felii la fel de egale.

Iar asta în fiecare săptămână din an! Hazardul fără surpriză, culmea!

Ar fi tentant să le răspund: Ia nu mai bombăniți atâta, dragi elevi, şi puneți-vă în locul nostru, de altfel comparația voastră cu psihanalistul nu e rea; bietul de el vede zi de zi defilând

prin cabinetul lui nefericirea lumii, iar noi, în clasele noastre, vedem defilând ignoranța lumii, în grupuri de câte treizeci şi cinci iji la oră fixă, şi asta pe tot parcursul vieții noastre, care – cu sau fără percepție logaritmică – e mult mai lungă decât prea scurta voastră tinerețe, veți vedea, veți vedea.

Dar nu, nu trebuie să-i cerem niciodată unui elev să se pună în locul unui profesor, tentația de-a ricana e prea puternică. Şi nu trebuie să-i propunem niciodată să-şi măsoare timpul cu al nostru: ora noastră nu prea coincide cu a lui, noi nu evoluăm în aceeaşi durată. Cât despre a-i vorbi despre noi sau despre el însuşi, nici nu se pune problema: e în afara subiectului. Să rămânem la ce am stabilit: ora asta de gramatică trebuie să fie un soi de buclă temporală. Munca mea constă în a face în aşa fel încât elevii mei să simtă că există din punct de vedere gramatical în timpul acestor cincizeci şi cinci de minute.

Pentru a ajunge aici, nu trebuie pierdut din vedere faptul că orele nu se aseamănă: orele de dimineață nu sunt la fel ca acelea de după-amiază; orele de trezire, orele digestive, cele care precedă recreațiile, cele care le urmează, toate sunt diferite. Iar ora care vine după cea de matematică nu se aseamănă cu cea de după ora de gimnastică…

Aceste diferențe nu prea au incidență asupra atenției elevilor buni. Aceştia se bucură de o facultate binecuvântată: aceea de a-şi schimba pielea cu bună ştiință, aceea de-a trece de la adolescentul agitat la elevul atent, de la îndrăgostitul respins la înzestratul pentru matematică perfect concentrat, de la jucător la elevul zelos, de la altundeva la aici, de la trecut la prezent, de la matematici la literatură… Viteza lor de reprezentare e ceea ce-i distinge pe elevii buni de elevii cu probleme.

Aceştia, după cum le-o reproşează profesorii lor, sunt adesea altundeva. Se eliberează mai greu de ora precedentă, zăbovesc într-o amintire sau se proiectează într-o dorință oarecare după altceva. Banca lor e o trambulină care îi expediază în afara clasei în secunda în care se aşază. Asta dacă nu cumva

adorm. Dacă sper să am parte de deplina lor prezență mentală, trebuie să-i ajut să se instaleze în atmosfera orei mele. Care ar fi mijloacele de-a ajunge la aşa ceva? Asta se învață, mai ales pe teren, cu timpul. O singură certitudine, prezența elevilor mei depinde strâns de-a mea: de prezența mea pentru întreaga clasă şi pentru fiecare individ în parte, de prezența mea în materie, de prezența mea fizică, intelectuală şi mentală în decursul celor cincizeci şi cinci de minute, cât va ține ora mea de clasă.

O, amintirea neplăcută a orelor la care nu eram prezent! Cum îi simțeam pe elevii mei plutind în zilele acelea, luând-o liniştiți razna în vreme ce eu încercam să-mi adun puterile.

Senzația aceea că îmi scăpăm clasa din mână…

Nu sunt prezent, nici ei nu mai sunt, am lăsat totul baltă. Cu toate astea, ora se scurge. Eu joc rolul celui care ține ora, ei se prefac că ascultă. Arătăm cât se poate de serioşi şi blabla-bla de-o parte a catedrei, mâzgăleli de cealaltă parte, un inspector ar avea poate motive să se arate mulțumit; cu condiția ca prăvălia să fie deschisă… Dar, la naiba, eu nu sunt acolo, astăzi nu sunt în clasă, sunt aiurea.

Ceea ce spun nu prinde corp, iar pe ei îi doare taman în cot de ceea ce aud. Nici întrebări, nici răspunsuri. Mă ascund în spatele cursului magistral. Ce energie lipsită de măsură risipesc atunci pentru ca acel ridicol firicel de ştiință să prindă rădăcină! Sunt tare departe de Voltaire, de Rousseau, de Diderot, de clasa asta, de liceul ăsta, de situația asta, fac tot ce pot ca să reduc distanța, dar nici vorbă de aşa ceva, sunt la fel de departe de materie şi de clasă. Nu mai sunt profesorul, sunt paznicul muzeului, fac în mod mecanic pe ghidul într-un tur obligatoriu.

Orele astea ratate mă lăsau istovit. Ieşeam din clasă epuizat şi furios. O furie pentru care elevii mei riscau să tragă ponoasele pe durata întregii zile, căci nu există nimeni mai prompt în a lua la rost decât un profesor nemulțumit de sine însuşi. Atenție, copii, lipiți-vă de ziduri, profesorul vostru şi-a acordat o notă proastă, primul responsabil care va apărea va

fi bine-venit! Ca să nu mai vorbesc despre corectarea lucrărilor voastre, diseară, acasă. Un domeniu în care oboseala şi conştiința vinovată nu sunt sfetnici buni! Dar nu, fără lucrări de corectat în seara asta, fără televizor, fără ieşire în oraş, direct în pat! Prima calitate a unui profesor este somnul. Profesorul bun e cel care se culcă devreme.

Prezența profesorului care se află pe deplin în clasă este imediat perceptibilă. Elevii o resimt din primul minut al anului, am făcut cu toții această experiență: profesorul tocmai a intrat în clasă, este în mod absolut acolo, lucrul acesta s-a văzut după felul lui de-a privi, de a-şi saluta elevii, de-a se aşeza, de a-şi lua biroul în primire. Nu s-a pierdut de teama reacțiilor lor, nu s-a chircit în sine, nici vorbă, e la cârmă, încă de la bun început, e prezent, deosebeşte fiecare chip, clasa există pe dată sub ochii lui.

Această prezență am simțit-o încă o dată, de curând, la Blanc-Mesnil, la invitația unei tinere colege care îşi cufundase elevii în lectura unuia dintre romanele mele. Ce mai dimineață am petrecut acolo! Bombardat de întrebări de către nişte cititori care păreau să cunoască mai bine ca mine materia cărții mele, intimitatea personajelor mele, care se entuziasmau la anumite pasaje şi se distrau să-mi puncteze ticurile de scriitură… Mă aşteptam să răspund la nişte întrebări întocmite cuminte, sub privirea unui profesor uşor estompat îndărătul elevilor, preocupat doar de ordinea clasei, aşa cum mi se întâmplă destul de des, şi iată că eram prins în vârtejul unei controverse literare în care elevii îmi puneau foarte puține întrebări stabilite dinainte. Când entuziasmul îi făcea să ridice glasul peste decibelii suportabili, profesoara îmi punea ea însăşi întrebări, cu două octave mai jos, iar atunci clasa întreagă se rânduia după această linie melodică.

Mai târziu, la cafeneaua unde prânzeam, am întrebat-o cum făcea ca să stăpânească atâta energie vitală.

La început a ocolit întrebarea:

— Să nu vorbeşti niciodată mai tare ca ei, ăsta e secretul.

Numai că eu voiam să aflu mai multe despre modul în care îşi domina elevii, despre bucuria lor evidentă de-a se afla acolo, despre pertinența întrebărilor lor, despre seriozitatea modului lor de-a asculta, despre controlul asupra entuziasmului lor, despre propriul lor control asupra lor înşişi atunci când nu erau de acord între ei, despre energia şi veselia întregului grup, pe scurt, despre tot ce se deosebea atât de mult de reprezentarea înfricoşătoare pe care o propagă mediile de informare despre aceste clase de elevi născuți în Franța din părinți imigranți de culoare sau maghrebieni.

A ascultat întrebările mele, a cugetat un pic şi apoi a răspuns:

— Când sunt cu ei sau când le corectez lucrările, nu sunt cu gândul în altă parte.

A mai adăugat:

— Dar când sunt cu gândul altundeva, nu mai sunt deloc cu ei.

Acest „altundeva” era, în cazul de față, un cvartet de coarde care cerea din partea violoncelistei absolutul pe care-l pretinde muzica.

De altfel, ea vedea un raport de asemănare între o clasă şi o orchestră.

— Fiecare elev cântă la instrumentul lui, nu trebuie să mergi împotrivă. Partea delicată este să ne cunoaştem bine muzicienii şi să găsim armonia. O clasă bună nu e un regiment care merge în pas cadențat, ci o orchestră care interpretează aceeaşi simfonie. Iar dacă ai moştenit micul trianglu care nu ştie să facă decât ting-ting sau vechea lăută care nu face decât bloing-bloing, important este ca ele să scoată acele sunete la momentul potrivit, cât mai bine cu putință, să devină un excelent trianglu şi o ireproşabilă lăută şi să fie mândri de calitatea pe care contribuția lor o conferă ansamblului. Cum gustul armoniei îi face pe toți să progreseze, micul trianglu va cunoaşte până la mă şi el muzica, poate nu la fel de strălucit vioara întâi, dar va cunoaşte aceeaşi muzică.

Profesoara a făcut o strâmbătură fatalistă:

— Problema este că vrem să-i facem să creadă; r-o lume în care contează doar vioara întâi.

Pauză:

— Iar unii colegi se cred nişte Karajan care nu suportă să dirijeze fanfara municipală. Visează toți doar la Filarmonica din Berlin, e de înțeles…

Apoi, la despărțire, pe când îi spuneam din nou cât îi admiram munca, ea mi-a răspuns:

— Trebuie să spun că mai contează şi faptul că ai venit la ora zece. Erau treji.

Momentul apelului de dimineață. Să-ți auzi numele rostit de vocea profesorului e ca o a doua deşteptare. Sunetul pe care-l scoate numele tău la ora opt dimineața are vibrații de diapazon.

— Nu mă pot hotărî să neglijez apelurile, mai ales pe cel de dimineață, îmi explică o altă profesoară – de matematică, de data asta – chiar dacă sunt grăbită. Să reciți o listă de nume aşa cum ai număra oile nu e cu putință.

Rostesc numele isteților mei privindu-i, îi întâmpin, îi strig pe nume unul câte unul şi le ascult răspunsul. În fond, apelul e singurul moment al zilei în care profesorul are ocazia să se adreseze fiecăruia dintre elevii săi, fie doar şi rostindu-i numele. O secundă în care elevul trebuie să simtă că există în ochii mei, el şi nu un altul.

Cât despre mine, încerc pe cât posibil să-i ghicesc dispoziția de moment după felul în care răspunde „Prezent”. Dacă vocea îi e spartă, va trebui să țin eventual seamă de acest lucru.

Importanța apelului…

Jucam un mic joc, elevii mei şi cu mine. Îi strigam, ei răspundeau, iar eu repetam „Prezent” după ei cu glas scăzut, dar pe acelaşi ton, ca un ecou îndepărtat:

— Manuel?

— Prezent!

— Prezent”. Laetitia?

— Prezentă!

— Prezentă”. Victor?
— Prezent!
— Prezent”. Carole?
— Prezentă!”
— Prezentă”. Rémi?

Imitam „Prezent”-ul reținut al lui Manuel, „Prezent”-ul senin al Laatitiei, „Prezent”-ul viguros al lui Victor, „Prezent”-ul cristalin al lui Carole… Eram ecoul lor de dimineață. Unii se străduiau să-şi facă vocea cât mai opacă, alții se amuzau schimbându-şi intonația ca să mă ia prin surprindere sau răspundeau „Da” sau „Sunt aici” sau „Eu sunt”. Repetam încet răspunsul, oricare ar fi fost el, fără să-mi manifest surprinderea. Era momentul nostru de conivență, un bună dimineața matinal din partea unei echipe care urma să se pună pe treabă.

Prietenul meu Pierre, profesor la Ivry, nu face niciodată apelul.

— În fine, de două sau trei ori la începutul anului, cât să le cunosc numele şi chipurile.

Mai bine trecem imediat la lucrurile serioase.

Elevii săi aşteaptă aşezați pe rânduri, pe coridor, în fața uşii clasei. Peste tot prin alte părți ale colegiului, elevii fug, se strigă unul pe altul, răstoarnă scaunele şi mesele, năpădesc spațiul, fac ca volumul sonor să ajungă la saturație; Pierre, în schimb, aşteaptă ca rândurile să se alcătuiască, apoi deschide uşa, se uită la băieți şi fete cum intră unul câte unul, schimbă ici-colo câte un „Bună ziua” de la sine înțeles, închide uşa în urma lui, se îndreaptă cu paşi măsurați spre catedră, elevii aşteptând în timpul ăsta în picioare îndărătul scaunelor. Le spune să se aşeze şi începe: „Bun, Karim, unde rămăseserăm?”. Ora lui e o conversație care reîncepe de acolo de unde s-a întrerupt.

Judecând după gravitatea pe care o pune în această sarcină, după afectuoasa încredere pe care i-o arată elevii, după fidelitatea lor, odată ajunşi adulți, mi-am văzut mereu prietenul ca pe o reîntrupare a unchiului Jules.

— În fond, tu eşti unchiul Jules din Valde-Marne!

Izbucneşte într-un râs formidabil: y

— Ai dreptate, colegii mă iau drept un prof din secolul al XlX-lea! Sunt de părere că nu fac decât să colecționez dovezile de respect exterior, că aşezarea pe rânduri, copiii care stau în picioare îndărătul scaunelor, genul ăsta de trucuri țin toate de o nostalgie după timpurile de odinioară. Vezi tu, puțină politețe n-a făcut niciodată rău nimănui, dar în cazul de față e vorba de altceva: instalându-mi elevii în linişte, le dau timp să aterizeze cu adevărat la ora mea, să înceapă prin calm. La rândul meu, le cercetez chipurile, notez absențiile, observ grupurile care se fac şi se desfac; pe scurt, iau temperatura matinală a clasei.

La ultimele ceasuri ale după-amiezii, când elevii noştri picau de oboseală, Pierre şi cu mine practicam fără să ştim acelaşi ritual. Le ceream să stea să asculte oraşul (el – Ivry, eu Parisul). Urmau două minute de nemişcare şi de tăcere în cursul cărora zarva de-afară confirma liniştea dinăuntru. La acele momente ale zilei, ne țineam orele cu glas mai scăzut; adeaea le terminam printr-o lectură.

Multe prostii a proferat generația mea despre ritualurile considerate drept semn de supunere oarbă, despre notarea socotită înjositoare, despre dictarea reacționară, despre calculul mintal abrutizant, despre memorarea infantilizantă a textelor, genul ăsta de afirmații...

În pedagogie lucrurile stau la fel: de îndată ce încetăm să mai reflectăm la cazuri particulare (or, în acest domeniu, toate cazurile sunt particulare), căutăm, pentru a ne dirija acțiunile, umbra doctrinei bune, protecția autorității competente, cauțiunea a ceea ce este decretat, actul ideologic semnat în alb. Apoi ne fixăm în nişte certitudini pe care nimic nu le clinteşte, nici măcar dezmințirea cotidiană pe care o aduce realitatea. Abia treizeci de ani mai târziu, dacă educația națională în întregul ei schimbă direcția pentru a evita aisbergul dezastrelor acumulate, ne îngăduim un timid viraj interior, numai că asta înseamnă virajul întregului pachebot,

şi iată-ne urmând direcția unei noi doctrine sub conducerea unui nou comandament, în numele liberului nostru arbitru fireşte, precum nişte veşnici foşti elevi ce suntem.

Să fie dictarea reacționară? Inoperantă în orice caz, dacă e practicată de o minte leneşă, care se mulțumeşte să suprime puncte doar cu scopul de-a decreta un nivel! Să fie notarea înjositoare? Desigur, atunci când seamănă cu acea ceremonie, văzută cu puțin timp în urmă la televizor, în care un profesor le înapoia elevilor săi lucrările, fiecare dintre ele fiind lăsată în fața fiecărui criminal ca un verdict anunțat, chipul profesorului spumegând de furie, iar comentariile sale sortindu-i pe acei buni de nimic ignoranței definitive şi şomajului perpetuu. Doamne, ce linişte duşmănoasă era în clasa aceea! Ce reciprocitate evidentă a disprețului!

Am conceput întotdeauna dictarea ca pe-o întâlnire completă cu limba. Limba aşa cum sună ea, aşa cum povesteşte ea, aşa cum raționează ea, limba aşa cum se scrie şi se construieşte, sensul aşa cum se precizează el prin exercițiul meticulos al corectării. Căci corectarea dictării nu are alt scop decât accesul la sensul exact al textului, la spiritul gramaticii, la amploarea cuvintelor. Dacă nota trebuie să măsoare ceva, aceasta este distanța parcursă de cel interesat pe drumul acestei înțelegeri. Aici, la fel ca în analiza literară, este vorba de-a trece de la singularitatea textului (ce istorie îmi va povesti el oare?) la elucidarea sensului (ce vor toate astea să spună mai exact?), tranzitând pasiunea funcționării (cum merg toate astea?).

Oricare ar fi fost spaimele mele de copil când se apropia momentul unei dictări – şi Dumnezeu ştie că profesorii mei practicau dictarea ca pe-o razie a unor bogați într-un cartier sărac!

— Am avut mereu curiozitatea primei lecturi. Toată dic ce mi se va citi ac mea erau atât (să se topească îi acidulată mult t infamante pe c; acel zero la ortc sau din acel min din care nimeni mă istovesc cu c (țâțul mi-era dir De câte ori, c rare profesoriloi să-mi repete la

— Oricum vo
— A, da, Nici
— Am avut i
— Şi eu, don
— Şi tu, Ver
— Şi eu, şi e
— Atunci e o mâna toți cei ca grafie.
Era oconver pul luării de cc pildă; începea s dintr-o lungă s
— Bine, o să Dictare.
— O, nu, doi tarea începe printr-un mister: um? Unele dictări din copilăria le frumoase, încât continuau i sufletul meu ca o bomboană imp încă după primirea notei are mi-o aduseseră. Dar din igrafie sau din acel minus 15 us 27! Îmi făcusem un refugiu nu mă putea alunga. Inutil să >recturile din moment ce rezultainte cunoscut!
Opil fiind, le-am spus cu hotăr mei ceea ce elevii mei aveau rândul lor atât de des: a avea mereu zero la dictare!
I>las? Ce te face să crezi asta?
Nereu zero!
I' profesor!
Onique?
U!
I adevărată epidemie! Ridicați ire ați avut mereu zero la ortosație de început de an, din timmtact, cu clase de-a patra, de istematic printr-o primă dictare erie: vedem. Luați o foaie şi scrieți om' profesooor!
— Asta nu se discută. Dictare. Scrieți: Nicolas pretinde că va avea mereu zero la ortografie…
Nicolas pretinde…
O dictare pe care nu o pregătisem dinainte, pe care o alcătuiam pe loc, un ecou instantaneu al mărturisirii nulității lor:
Nicolas pretinde că va avea mereu zero la ortografie, pentru motivul unic că n-a obținut niciodată o altă notă. Frédéric, Sami şi Véronique îi împărtăşesc părerea. Nota zero, care îi urmăreşte de la prima lor dictare, i-a ajuns din urmă şi i-a

înghițit. Dacă stai să-i asculți, fiecare din ei locuieşte într-un zero din care nu poate ieşi. Ei nu ştiu că au cheia în buzunar.

În timp ce imaginam textul, distribuind fiecăruia din ei câte un mic rol în el, ca să le ațât curiozitatea, îmi făceam calculele mele gramaticale: un participiu conjugat cu verbul „a avea” urmat de complement direct; un prezent singular precedat de un pronume complement plural şi de un pronume relativ subiect; alte două participii precedate de complement direct; un infinitiv precedat de un pronume complement etc.

Dictarea odată terminată, începem corectura pe loc:

— Bun, Nicolas, citeşte-ne prima frază.

— Nicolas pretinde că va avea mereu nota zero la ortografie.

— Asta e prima frază? Se opreşte acolo, eşti sigur?

— Citeşte cu atenție.

— A! Nu, pentru motivul unic că n-a obținut niciodată o altă notă.

— Bine. Care este primul verb conjugat?

— Pretinde?

— Da. Care e infinitivul?

— A pretinde.

— De ce conjugare e?

— Aaaa.

— A treia, am să-ți explic imediat. La ce timp e?

— Prezent.

— Subiectul?

— Eu. Mă rog, Nicolas.

— Persoana?

— Persoana a treia singular.

— Persoana a treia de la a pretinde la prezent, da. Fiți atenți la terminație. Acum tu, Véronique, care e al doilea verb din această frază?

— A!

— A? Verbul a avea? Mai citeşte o dată.

— Nu, pardon, dom' profesor, e a obținut. E verbul a obține!

— La ce timp?

O corectură care reia totul de la zero deoarece de-acolo afirmăm că vom pleca. Într-a patra?

Ei da! Reluăm totul de la zero într-a patra!

Până într-a treia, nu e niciodată prea târziu ca să porneşti de la zero, orice am crede noi despre imperativele programei! Doar n-o să afirm o perpetuă lipsă a elementelor de bază, doar n-o să trec sistematic acest cartof fierbinte colegului care îmi va urma! Hai, o pornim de la zero: întrebare despre fiecare verb, fiecare substantiv, fiecare adjectiv, fiecare cuvânt de legătură, pas cu pas, o limbă pe care au misiunea s-o reconstruiască la fiecare dictare, cuvânt cu cuvânt, de la un grup la altul.

— Motivul, substantiv comun, neutru singular.

— Are determinant?

— L, motivul.

— Ce este, ca determinant?

— Articol.

— Ce fel de articol?

— Hotărât!

— Motivul are vreun adjectiv calificativ?

Înainte? După? Departe? Aproape?

— După, da: unic, motivul unic. Înainte, niciunul. Nici un adjectiv înainte de substantiv. Doar unic.

— Faceți acordul dacă ați uitat să-l faceți.

Aceste dictări zilnice din primele săptămâni se înfăţişau sub forma unor scurte istorisiri în care ţineam jurnalul clasei. Nu erau pregătite dinainte. Încă de la punctul final se deschideau spre o corectură imediată, milimetrică şi colectivă. Venea apoi corectura secretă a profesorului, corectura mea, la mine acasă, şi înmânarea lucrărilor a doua zi, nota, faimoasa notă, ca să văd mutra lui Nicolas când avea să iasă pentru prima oară din teritoriul notei zero. Mutra lui Nicolas, a lui Véronique sau a lui Sami, în ziua în care aveau să spargă coaja oului ortografic. Eliberați de fatalitate! În sfârşit! O, ce fermecătoare ieşire din găoace!

Din dictare în dictare, asimilarea raționamentelor gramaticale declanşa nişte automatisme care făceau corecturile tot mai rapide.

Campionatele de dicționar făceau restul.

Era partea olimpică a exercițiului. Un soi de recreație sportivă. Era vorba de-a ajunge cât mai iute cu putință, cronometrând cu ceasul în mână, la cuvântul căutat, a-l extrage din dicționar, a-l corecta, a-l reimplanta în caietul colectiv al clasei şi într-un carnețel individual şi de-a trece apoi la cuvântul următor. Stăpânirea dicționarului a făcut întotdeauna parte din prioritățile mele şi am format pe acest teren prodigioşi atleți, sportivi de doisprezece ani care îți nimereau cuvântul căutat din doi timpi şi trei mişcări! Simțul raportului între clasificarea alfabetică şi grosimea unui dicționar, iată un domeniu în care numeroşi elevi de-ai mei mă desființau! (Ațâți câți eram, extinseserăm studiul sistemelor de clasificare la librării şi biblioteci, căutând autorii, titlurile şi editorii romanelor pe care le citeam în clasă sau pe care li le povesteam. Să ajungi primul la titlul ales era o provocare! Uneori librarul oferea cartea câştigătorului.)

Aşa se desfăşurau dictările noastre cotidiene până în ziua în care am comandat dictarea următoare unuia dintre foştii mei elevi nuli la un astfel de exercițiu:

— Sami, te rog, scrie-ne dictarea de mâine: un text de şase rânduri cu două verbe reflexive, un participiu conjugat cu verbul „a avea”, un infinitiv de conjugarea întâi, un adjectiv demonstrativ, un adjectiv posesiv, două-trei cuvinte grele pe care le-am văzut deja împreună şi încă două-trei chestii la alegerea ta.

Véronique, Sami, Nicolas şi ceilalți concepeau textele pe rând, le dictau ei înşişi şi ghidau corectarea lor. Asta, până ce fiecare elev din clasă reuşea să zboare cu propriile lui aripi şi să devină, fără nici un ajutor, în liniştea din mintea lui, propriul său corector metodic.

Eşecurile – existau şi din astea, fireşte țineau cel mai adesea de o cauză extraşcolară: o dislexie sau o surzenie

nereperată… Elevul acela dintr-a treia, de pildă, ale cărui greşeli nu semănau cu nimic – alterarea lui i sau e în a, a lui u în o – şi care s-a dovedit că nu auzea frecvențele acute. Mama lui nu se gândise nici măcar o clipă că băiatul putea fi surd. Când se întorcea de la piață, uitând o parte din treburile pe care le avea de făcut, când răspundea pe de lături, când părea că nu a auzit ceea ce îi spunea ea, adâncit cum era într-o lectură, într-un puzzle sau în macheta unui vas cu pânze, ea punea tăcerile lui pe seama unei firi distrate, care o emoționa. „Am crezut întotdeauna că fiul meu era un mare visător."

Să şi-l închipuie surd era ceva ce depăşea puterile ei de mamă.

(O audiogramă şi un examen foarte precis al vederii ar trebui să fie obligatorii înainte de intrarea fiecărui copil la şcoală. Ar evita judecățile eronate ale profesorilor, ar atenua orbirea familiei şi ar elibera elevii de dureri mentale inexplicabile.)

Odată fiecare ieşit din zeroul lui, dictările deveneau mai puțin numeroase şi mai lungi, dictări săptămânale şi literare, dictări semnate Hugo, Valéry, Proust, Tournier, Kundera, atât de frumoase uneori, încât le învățam pe de rost, precum acel text al lui Cohen1 împrumutat din Cartea mamei:

Dar de ce sunt oamenii răi? De ce sunt atât de repede duşmănoşi, arțăgoşi? De ce le place

1. Albert Cohen (1895-l981) – scriitor elvețian de expresie franceză, autorul celebrului roman Frumoasa Domnului. Cartea mamei (Le livre de ma mere) a apărut în 1954.

Grozav să se răzbune, să te vorbească iute de rău, tocmai ei, care vor muri curând, bieții de ei? Faptul că această oribilă aventură a ființelor umane care se nasc pe acest pământ, râd, se mişcă, apoi brusc nu se mai mişcă nu-i face mai buni e de necrezut. Şi de ce îți răspund atât de iute cu un glas de cacadu, dacă eşti blând cu ei, ceea ce le dă de gândit că eşti o persoană neînsemnată, adică neprimejdioasă?

Ceea ce face ca nişte persoane blânde să fie nevoite să se prefacă a fi rele pentru a fi lăsate în pace sau chiar, ceea ce este tragic, pentru a fi iubite. Ce-ar fi dacă ne-am duce la culcare şi am dormi pe săturate? Câinele care doarme nu se scarpină de purici. Da, hai să dormim, somnul are avantajele morții fără a avea şi micul ei inconvenient. Hai să ne instalăm în sicriul cel plăcut. Cât mi-ar plăcea să pot scoate, aşa cum cel rămas fără dinți îşi scoate proteza pe care o pune într-un pahar cu apă lângă pat, cât mi-ar plăcea să-mi scot creierul din cutia lui, să-mi scot inima care bate prea tare, această persoană de treabă care-şi face prea bine datoria, să-mi scot creierul şi inima şi să-i scald pe aceşti doi sărmani miliardari în soluții răcoritoare în vreme ce eu aş dormi aidoma copilaşului care nu voi mai fi nicicând. Cât de puține făpturi umane există şi cât de pustie este dintr-odată lumea!

Venea în sfârşit şi momentul de glorie: ziua în care debarcam în clasele mele de-a patra, chiar de-a şasea, cu disertațiile pe care clasele mele de-a doua sau de-a întâia, clase superioare deci, le încredințau corecturii lor ortografice:

Abonații mei la nota zero metamorfozați în corectori! Stolul de vrăbii ortografice se năpustea pe acele lucrări!

— A mea nu face nici un acord, dom' profesor!

— Într-a mea sunt nişte fraze despre care nu ştii unde încep şi unde se termină...

— Când corectez o greşeală, ce semn fac pe margine?

— Păi, ce să zic, ce vrei tu...

Proteste glumețe din partea celor vizați, descoperind observațiile acestor corectori nemiloşi:

— Ia te uită ce-a scris ăsta pe margine: Cretinule! Năucule! Prostule! Şi a scris cu roşu!

— Probabil pentru că ai uitat de vreun acord...

Urma, în rândurile celor mari, o campanie de corecturi care, în esență, împrumuta metoda aplicată de cei mici: întrebări în legătură cu verbele şi substantivele înainte de înapoierea lucrării, punerea la punct a acordurilor cuvenite, pe scurt, o reglare gramaticală care avea meritul de-a dezvălui

vagabondările unor fraze, deci aproximarea anumitor raționamente.

Cu acest prilej, descopeream, iar asta constituia obiectul câtorva ore de clasă, că gramatica este prima unealtă a gândirii organizate şi că faimoasa analiză logică (despre care păstram bineînțeles o amintire abominabilă) ajustează mişcările cugetării noastre, care este stimulată de buna folosire a faimoaselor propoziții subordonate.

Se întâmpla chiar ca elevii mai mari să-şi ofere, ei între ei, o mică dictare, pentru a putea măsura rolul jucat de subordonate în dezvoltarea unui raționament bine condus. Într-o zi, La Bruyere în persoană ne-a dat o mână de ajutor.

— Iată, luați o foaie de hârtie şi priviți cum, opunând subordonate şi principale, La Bruyere anunță – într-o singură frază!

— Sfârşitul unei lumi şi începutul alteia. Am să vă citesc textul şi am să vă traduc cuvintele de neînțeles astăzi.

Ascultați cu atenție. Apoi veți scrie fără să vă grăbiți, voi dicta rar, veți merge pas cu pas, ca şi cum ați raționa voi înşivă!

În timp ce oamenii mari neglijează să cunoască ceva, nu zic numai din interesele suveranilor şi din treburile obşteşti, dar chiar din propriile lor treburi; în timp ce habar nu au de chiverniseala şi de priceperea unui tată de familie, ba se şi laudă cu neştiința asta; în timp ce se lasă sărăciți şi stăpâniți de intendenții lor; în timp ce se mulțumesc să fie mari cunoscători în ale mâncării şi ale băuturii, să se ducă la Thais sau la Phryne1, să vorbească despre haita întâi şi despre haita a doua de câini şi să-ți spună câte poşte2 sunt de la Paris la Besanqon sau la Philisbourg, dregătorii regelui caută să cunoască treburile interne şi externe ale regatului, studiază arta cârmuirii, ajung fini şi pricepuți, cunosc ce e bine şi ce e rău într-un stat, se gândesc să se plaseze într-o funcție mai bună, se plasează, se ridică, ajung puternici şi îl uşurează pe suveran de o parte a grijilor obşteşti.

— Şi acum, lovitura de grație:

Cei mari, care-i disprețuiesc, îi respectă: sunt fericiți să le ajungă gineri3.

Două principale, a doua fiind eliptică, sunt fericiți (ei sunt fericiți), împletite cu două subordonate, atributiva care-i disprețuiesc şi condiționala finală ucigătoare: să le ajungă gineri.

1. Numele unor celebre curtezane din antichitatea greacă.

2. Distanță de aproximativ 20 de kilometri şi loc de schimbare a cailor la diligentă.

3. Jean de La Bruyere, Caracterele sau moravurile acestui veac, trad. Şi note de Aurel Țâța, preF. De Nicolae N. Condeescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.

Şi de ce să nu învățăm aceste texte pe de rost? In numele cărui principiu să nu ne însuşim literatura? Pentru că asta nu se mai face de mult? Să lăsăm să zboare asemenea pagini ca nişte frunze uscate pentru că le-a trecut vremea? E de conceput să nu mai reținem asemenea întâlniri? Dacă aceste texte ar fi nişte ființe, dacă aceste pagini excepționale ar avea un chip, dimensiuni, un glas, un zâmbet, un parfum, nu ne-am petrece oare tot restul zilelor muşcându-ne mâinile că le-am lăsat să dispară? De ce să ne condamnăm singuri la a nu păstra decât o urmă care se va estompa până când nu va mai fi decât amintirea unei urme… („Mi se pare, da, că am studiat la liceu un text, al cui o fi oare? La Bruyere?

Montesquieu? Fénelon? Din ce secol să fi fost, al XVII-lea? Al XVIII-lea? Un text care, într-o singură frază, descria alunecarea de la o ordine la alta…„) In numele cărui principiu această irosire? Doar pentru că profesorii de altădată erau renumiți că ne puneau să recităm poezii adesea idioate şi pentru că în ochii unora dintre babalâcii de odinioară memoria era mai degrabă un muşchi ce trebuia antrenat decât o bibliotecă ce trebuia îmbogățită? Ah! Poemele acelea săptămânale din care nu pricepeam nimic, fiecare alungându-l pe cel de dinainte, de parcă am fi fost antrenați mai curând să uităm! De altfel, profesorii noştri ni le dădeau pentru că le apreciau sau pentru că propriii lor dascăli le tocaseră mereu

cum că ele aparțineau Panteonului Literelor Moarte? Şi ei mi-au trântit la rândul lor note de zero! Şi ore de consemnare la şcoală! „Evident, Pennacchioni, nu ți-ai învățat recitarea!” Ba da, dom' profesor, ieriseară o ştiam, i-am recitat-o fratelui meu, numai că ieri-seară era poezie, iar dumneavoastră aşteptați în dimineața asta o recitare şi pe mine ambuscada asta mă constipă.

Bineînțeles că nu spuneam nimic din toate astea, mi-era mult prea frică. Nu revin la acea cumplită probă a recitării în fața catedrei decât pentru a încerca să explic disprețul care este arătat astăzi față de orice solicitare a memoriei. Aşadar, doar pentru a conjura acele fantome am fi în stare să decidem să nu ne însuşim cele mai frumoase pagini din literatură şi din filosofie? Texte interzise amintirii doar pentru că nişte imbecili nu făceau din ele decât o problemă de memorizare? Dacă aşa stau lucrurile, atunci înseamnă că o idioțenie a alungat o alta.

Mi se poate obiecta că o minte organizată nu are deloc nevoie să învețe pe de rost. O minte organizată ştie să scoată ce e mai bun din măduvă1. Reține ceea ce are sens şi, orice-aş spune eu, păstrează intact sentimentul frumosului. De altfel, o astfel de minte îți poate găsi cât ai bate din palme orice carte în bibliotecă, poate nimeri taman peste rândurile cuvenite în nici două minute. Şi eu, la rândul meu, ştiu unde mă aşteaptă exemplarul meu din La Bruyere, îl văd pe etajeră, la fel şi pe cel din Conrad, din Lermontov, din Perros, din Chandler… Toată compania mea e aici, dispersată alfabetic în acest peisaj pe care îl cunosc atât de bine. Fără a mai vorbi de cyberspațiul în care pot consulta folosindu-mă de vârful arătătorului toată memoria omenirii. Să învățăm pe de rost? La ora la care memoria se numără în gigabiți?

Toate astea sunt adevărate, însă esențialul se află în altă parte.

Învățând pe de rost, nu suplinesc nimic, ci adaug la tot.

Inima, aici, este aceea a limbii.

1. Aluzie la faimosul sfat pedagogic al lui Rabelais din Gargantua şi Pantagruel: Rompre l'os et sucer la substantifique moelle (Să rupi osul şi să extragi ce e mai bun din măduvă).

Trebuie să ne scufundăm în limbă, despre asta e vorba.

Trebuie să înghiţim apă şi să mai cerem.

Punându-i pe elevii mei să înveţe atâtea texte, dintr-a şasea până la terminală (un text pe săptămâna de lucru şi fiecare dintre ele de recitat în toate zilele anului), îi precipitam, plini de vitalitate, în marele val al limbii, cel care vine după noi din umbra veacurilor pentru a ne bate la uşă şi a trece prin casa noastră.

Fireşte că bombăneau, în primele daţi! Îşi închipuiau apa prea rece, prea adâncă, îşi închipuiau curentul prea puternic, constituţia lor prea fragilă. Legitim lucru! Îşi ofereau spaime de săritor de la trambulină:

— N-am să izbutesc niciodată!

— N-am ţinere de minte!

(Era culmea să-mi servească argumentul ăsta tocmai mie, un amnezic din naştere!)

— E mult prea lung!

— E prea greu!

(îmi spuneau asta mie, fostul cretin de serviciu!)

— Şi-apoi versurile nu seamănă cu felul de-a vorbi de azi!

(Ah! Ah! Ah!)

— O să puneţi note, dom' profesor?

(Şi încă cum!)

Fără a mai pune la socoteală protestele maturităţii jignite:

— Să învăţăm pe de rost? Da' nu mai suntem copii!

— Eu nu-s papagal!

Aruncau totul în joc, se lăsa cu luptă. Şi apoi, ei spuneau aceste lucruri pentru că le auzeau spunându-se. Chiar de

către părinții lor uneori, părinți aşa-zis evoluați: „Cum, domnule Pennacchioni, îi puneți să învețe texte pe de rost? Dar fiul meu nu mai e copil!”. Fiul dumneavoastră, stimată doamnă, va fi mereu un copil al limbii, iar dumneavoastră însevă nu veți fi decât un bebeluş, iar eu la rându-mi un țânc ridicol şi noi toți, ațâți câți suntem, nu vom fi decât o plevuşcă dusă de valurile marelui fluviu țâşnit din izvorul oral al Literelor, iar fiului dumneavoastră îi va plăcea să ştie în ce limbă înoată, ce anume îl duce, îl adapă şi-l hrăneşte, îi va plăcea să se facă el însuşi purtătorul acestei frumuseți, şi cu câtă mândrie o va face! Ii va plăcea nespus de mult acest lucru, aveți încredere în el, va adora gustul acelor cuvinte în gura lui, scânteierile strălucitoare ale acelor cugetări în mintea lui, va descoperi capacitățile prodigioase ale memoriei limbii, infinita ei suplețe, acea cutie de rezonanță, acel volum nemaiauzit în care va face să fie cântate cele mai frumoase fraze, va face să răsune ideile cele mai limpezi, fiul dumneavoastră se va da în vânt după această natație sublingvistică atunci când va descoperi grota insațiabilă a propriei lui memorii, îi va plăcea la nebunie să se scufunde în limbă, să pescuiască textele în profunzime, iar de-a lungul vieții lui să le ştie acolo, elemente constitutive ale ființei lui, să le poată recita pe neaşteptate, să şi le poată spune lui însuşi pentru savoarea cuvintelor. Purtător al unei tradiții scrise şi, datorită lui, redevenită orală, va ajunge poate chiar să spună aceste cuvinte altcuiva, pur şi simplu pentru a le împărtăşi cu cineva, pentru jocul seducției sau poate pentru a face pe pedantul, e un risc. În acest fel va relua legătura cu acele timpuri de dinainte de apariția scrisului când supraviețuirea gândirii depindea doar de vocea noastră. Dacă îmi veți vorbi de regres, eu vă voi vorbi de regăsire! Ştiința e înainte de toate carnală. O captează urechile şi ochii noştri, o transmite gura noastră. Desigur, ea ne vine din cărți, dar cărțile ies din ființa noastră. O cugetare face şi zgomot, iar gustul de-a citi este o moştenire a nevoii de-a spune.

A! Un ultim cuvânt. Nu vă neliniştiţi, stimată doamnă (i-aş mai putea spune astăzi acelei mămici care, de la o generaţie la alta, nu se schimbă), toată această frumuseţe în mintea copiilor dumneavoastră nu-i va împiedica să corespondeze fonetic pe chat cu amicii de aceeaşi vârstă şi nici să-şi trimită acele SMS-uri care vă fac să ţipaţi indignată: „Doamne sfinte, ce ortografie! Cum au ajuns să se exprime tinerii din ziua de azi! Ce păzeşte şcoala?”. Fiţi liniştită, punându-i la treabă pe copiii dumneavoastră, nu vă vom consuma capitalul de grijă maternă.

Aşadar un text pe săptămână pe care trebuia să-l putem recita în fiecare zi a anului, pe nepregătite, atât ei, cât şi eu însumi. Şi pe deasupra numerotate, pentru a spori dificultatea, în prima săptămână, textul nr. 1. În a doua săptămână, textul nr. 2. In a douăzeci şi treia săptămână, textul nr. 23. Toate aparenţele unei mecanici idioate, dar acele numere în chip de titlu erau pentru a ne juca, pentru a adăuga mândriei de-a şti plăcerea hazardului.

— Amélie, recită-ne textul nr. 19.

— Nr. 19? Este textul lui Constant despre timiditate, începutul romanului Adolphe.

— Întocmai, te ascultăm.

Tatăl meu era timid… Scrisorile lui erau afectuoase, pline de sfaturi rezonabile şi sensibile; dar nici nu ne regăseam bine unul în prezenţa celuilalt, că se făcea simţit în atitudinea lui ceva constrâns pe care nu mi-l puteam explica şi care acţiona asupra mea într-un mod penibil. Nu ştiam pe atunci ce însemna timiditatea, acea lăuntrică suferinţă care ne însoţeşte până la vârsta cea mai înaintată, care îşi înghite în străfundul inimii impresiile cele mai profunde, care ne îngheaţă cuvintele, care deformează în gura noastră tot ce încercăm să spunem şi nu ne îngăduie să ne exprimăm decât prin cuvinte vagi sau printr-o ironie mai mult sau mai puţin amară, ca şi cum am vrea să ne răzbunăm pe sentimentele noastre însele pentru durerea pe care o încercăm de-a nu le putea face cunoscute. Nu ştiam că, până şi faţă de fiul lui,

tata era timid şi că adesea, după ce aşteptase mult timp o mărturie a afecțiunii mele pe care răceala lui aparentă părea să mi-o interzică, mă părăsea cu ochii plini de lacrimi şi se plângea altora că eu nu-l iubesc.

— Formidabil, 18 din 20. Francois, textul nr. 8.

— Nr. 8, Woody Allen! Leul şi mielul.

— Dă-i drumul!

Leul şi mielul vor împărți culcuşul, numai că mielul nu va dormi prea mult.

— Impecabil. 20 din 20! Samuel, textul nr. 12.

— Nr. 12 este Emile al lui Rousseau. Descrierea stării de om.

— Exact.

— Stați un pic, dom' profesor, Francois capătă 20 de puncte din 20 cu cele două rânduri ale lui Woody, iar eu trebuie să recit jumătate din Emile?

— Asta e îngrozitoarea loterie a vieții.

— Bine.

Vă încredeți în rânduirea actuală a societății fără să vă gândiți că această rânduire este supusă la revoluții inevitabile şi că nu puteți nici prevedea, nici preveni pe aceea care-i poate atinge pe copiii voştri. Cel de rang mare ajunge mic, cel bogat devine sărac, monarhul devine supus; oare loviturile sorții sunt atât de rare încât să puteți crede că veți scăpa de ele? Ne apropiem de o stare de criză şi de secolul revoluțiilor. Cine îți poate spune ce vei ajunge atunci?

Tot ce a fost durat de oameni poate fi dărâmat de oameni; nu există trăsături care să nu se poată şterge afară de cele înscrise în natură, iar natura nu face nici prinți, nici bogați, nici nobili. Ce va face, aşadar, în starea de jos, acel tiran pe care l-ai educat doar pentru măreție?

Ce va face în sărăcie bogătaşul care ştie să trăiască numai din aur? Ce va face, lipsit de toate, acel prost îngâmfat care nu ştie să se folosească de el însuşi şi nu poate trăi decât prin ceea ce este străin de el? Fericit cel care ştie să părăsească atunci starea care-l părăseşte şi să rămână om în ciuda sorții! Să laude cine şi cât vrea pe acel rege învins, care se îngroapă

ca un nebun sub ruinele tronului său; eu îl disprețuiesc; văd că trăieşte numai prin coroană şi nu e nimic dacă nu e rege; dar cel care pierde coroana şi se lipseşte de ea e mai presus de coroană. De la rangul de rege, pe care-l poate deține şi un laş, şi un ticălos, şi un nebun, el se ridică la starea de om, pe care puțini oameni ştiu s-o păstreze…1

— Spune cineva mai frumos?

Nu îi abandonam în acele texte. Mă cufundam în ele odată cu ei. Ni se întâmpla să le învățăm pe cele mai complexe împreună, chiar în timpul orei de clasă, de-a lungul analizei. Mă simțeam ca un profesor de înot. Cei mai slabi înaintau trudind, cu capul scos din apă, segment cu segment, agățați de scândura explicațiilor mele, apoi înotau singuri, la început preț de câteva propoziții doar, ajungând să-şi ofere curând o lungime de paragraf, fără să citească, doar din ce țineau minte. De îndată ce înțelegeau ce citeau, îşi descopereau capacitățile mnemonice şi adesea, înainte de terminarea orei, un mare număr de elevi recita textul

1. Jean-Jacques Rousseau, Emile sau Despre educație, trad., studiu introd., note şi comentarii de Dimitrie Todoran, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973.

Întreg, îşi oferea o lungime de bazin fără ajutorul profesorului de înot. Începeau să se bucure de memoria lor. Nu se aşteptau deloc la aşa ceva. Parcă ar fi descoperit o funcție nouă, parcă le-ar fi crescut înotătoare. Surprinşi că-şi aminteau atât de repede, repetau textul a doua oară, a treia oară, fără poticneli. Asta pentru că, odată ce inhibiția dispărea, înțelegeau lucrul de care-şi aminteau. Nu se mulțumeau să recite un şir de cuvinte, nu se mai scuturau de cuvinte doar în mintea lor, împrăştiindu-le, ci o făceau înțelegând limba, limba altuia, gândirea altuia.

Nu recitau Emile, ci restituiau raționamentul lui Rousseau. Era o mândrie. Nu vă credeați Rousseau în momentele acelea, dar totuşi, prin gura voastră se exprima divinația plină de ocară a lui Jean-Jacques!

Uneori elevii mei se jucau. Se antrenau laolaltă, făceau concursuri de viteză sau îşi recitau textul pe un ton străin de natura lui: treceau prin furie, surpriză, teamă, bâiguială, elocvență politică, pasiune amoroasă; când se ivea prilejul, unul sau altul îl imita pe preşedintele de-atunci, pe unul din miniştri, pe vreun cântăreț sau vreun prezentator de jurnal televizat… Se dedau şi la jocuri periculoase, la primejdioase exerciții de agilitate mentală; îşi lansau provocări acrobatice pe care o clasă de-a doua mi le-a dezvăluit într-o seară, la un banchet de sfârşit de an. (Păstraseră secretul asupra acestui lucru, ca să-şi epateze profesorul.) La desert, o elevă pe nume Caroline îşi îndreptă degetul arătător spre un elev pe nume Sebastien:

— Provocare: vreau să aud primul paragraf din textul 3, strofa a doua din textul 11, a patra din 6 şi ultima frază din 15.

Sebastien, cel căruia i se aruncase mănuşa, îşi adună în minte bucățile pe care le recită aproape fără şovăială, ca pe un text unic şi extravagant. Apoi, îşi lansă propria lui provocare:

— E rândul tău acum, recită-ne Podul Mirabeau1.

Mai preciza:

— In sens invers.

— O nimica toată.

Şi iată că pe la urechile mele stupefiate, pe sub podul Mirabeau, Sena începu să curgă în sens invers, de la ultimul vers până la primul, până ce dispăru sub platoul Langres2. Satisfăcută, Caroline lăsă să-i scape numele autorului:

Erianillopa!

— Ei, dom' profesor, asta ştiți să faceți?

Unui inspector de la academie poate că nu i-ar fi plăcut să vadă Sena curgând îndărăt spre izvor sau tamburul unei maşini de spălat amestecând toate textele anului sau pe elevii mei dintr-a şasea împodobindu-şi clasa cu banderole de care atârnau greşelile lor de ortografie cele mai spectaculoase, ca nişte carcase ale unor învinşi. Mi s-ar fi putut de asemenea

reproşa că-mi lăsam elevii mai mari să-şi încredinţeze lucrările corecturii asasine a celor mici!

1. Le pont Mirabeau – poem celebru al lui Guillaume Apollinaire.

2. Podiş calcaros din partea central-estică a Franţei, din care izvorăşte Sena.

Nu însemna asta că-i măguleam pe unii pentru a-i umili pe ceilalţi? Nu se glumeşte cu lucrurile astea, totuşi! Ar fi trebuit să pledez: nu intraţi în panică, domnule inspector, trebuie să ştiţi să vă jucaţi cu ştiinţa. Jocul este respiraţia efortului, cealaltă bătaie a inimii, nu dăunează seriozităţii uceniciei, ci, dimpotrivă, e contraponderea acesteia. Şi-apoi, să ne jucăm astfel cu materia înseamnă de fapt să ne antrenăm s-o stăpânim mai bine. Nu-l consideraţi copil pe boxerul care sare coarda, e imprudent.

Amestecând textele, elevii mei de-a doua nu erau lipsiţi de respect faţă de doamna Literatură, ci îşi exaltau buna stăpânire a memoriei! Nu înjoseau cunoaşterea, ci se admirau pe ei înşişi în inocenţa unei iscusinţe! Îşi exprimau mândria jucându-se, fără să se dea mari.

Şi-apoi îl tachinau pe Rousseau, îl consolau pe Apollinaire, îl distrau pe Corneille – căruia îi plăcea şi lui să glumească şi căruia cu siguranţă eternitatea i se părea cam lungă. Şi, mai ales, introduceau între ei un climat de încredere ludică, iar acesta venea să întărească spiritul de seriozitate al fiecăruia dintre ei. Terminaseră cu teama. Acesta era modul lor de-a o spune, de-a exclama: în sfârşit!

De altfel, câteodată mă jucam şi eu cu ei.

Ni se întâmpla să privim prostia cu cel mai mare interes, să studiem efectele coabitării ei cu inteligenţa cea mai rară. Fermecaţi, dar epuizaţi de ascensiunea spre Nepotul lui Rameau, ne acordam, de pildă, o poză de carambar1. Un carambar pe cap de elev (aveam un buget prevăzut în acest scop). Cel care nimerea peste istoria cea mai stupidă propusă de aceste dulciuri, peste gluma cea mai jignitoare la adresa culmii de inteligenţă la care poposeam, acela câştiga un al

doilea carambar, iar noi ne reluam ascensiunea cu pas uşor, simțindu-ne încă şi mai onorați că-l frecventam pe Diderot.

Ştiam că dacă înțelegerea textului este o aspră şi solitară cucerire a minții, gluma stupidă restabileşte în schimb o conivență odihnitoare, care nu e împărtăşită decât de prieteni de încredere. Cu cei apropiați facem schimb de istorioare prosteşti, aducând astfel un omagiu implicit finețiispiritului lor. Cu ceilalți facem pe isteții, ne etalăm ştiința, ne dăm mari, seducem.

1. Batoane de bomboane caramel cu istorioare şi poze în interior.

Cine erau ei, elevii mei? Unii dintre ei erau întocmai genul de elev care fusesem şi eu la vârsta lor şi pe care-l găseşti cam peste tot în şcolile în care eşuează băieții şi fetele care sunt eliminați din liceele onorabile. Mulți dintre ei repetau clasa şi n-aveau nici o considerație pentru ei înşişi. Alții se simțeau pur şi simplu pe-alături, în afara „sistemului”. Unii îşi pierduseră până la amețeală simțul strădaniei, al duratei, al constrângerii; se mulțumeau să lase viața să meargă înainte, consacrându-se, începând din anii '80, unui consum nestăvilit, neştiind cum să se folosească de ei înşişi şi neputând trăi decât prin ceea ce era străin de ei (cugetarea lui Rousseau, transpusă în plan material, nu-i lăsase indiferenți).

Şi toți erau cazuri deosebite, fireşte. Acesta, de pildă, un elev excelent la liceul lui din provincie, se pomenise ultimul la bordul pachebotului care ridica ancora în direcția marilor licee la care dosarul lui făcuse să fie admis; se simțise atât de amărât, încât începuse să-i cadă părul în smocuri întregi: depresie nervoasă, la cincisprezece ani! Aceasta, cu tendințe sinucigaşe, îşi tăia venele („De ce-ai făcut asta?

— Uite aşa, ca să văd!”), cealaltă cocheta alternativ cu anorexia şi cu bulimia, unul fugea de-acasă, iar altul, venit din Africa, era traumatizat de o revoluție sângeroasă; acesta era fiul unei portărese neobosite, celălalt băiatul limfatic al unui diplomat absent, unii erau la pământ din cauza unor probleme familiale, alții profitau de ele fără ruşine, văduva

asta gotică cu orbite negre şi buze violete jurase să nu se mai mire de nimic, pe când tipul ăsta cu bluzon cu ţinte, freză şi cizme americăneşti, evadat dintr-un liceu tehnic din Cachan1 pentru a relua în şcoala noastră un ciclu lung de studii, descoperea cu încântare gratuitatea culturii.

Erau băieţi şi fete ai generaţiei lor, derbedei ai anilor '70, punkeri sau gotici ai anilor '80, neo-hipioţi ai anilor '90; prindeau modele din zbor aşa cum alţii iau microbii: mode vestimentare, muzicale, alimentare, ludice, electronice, cu toţii făceau consum.

Elevii începuturilor mele, cei din anii '70, umpleau jumătate din ei clasele aşa-zis „amenajate" ale unui colegiu din Soissons, clase

1. Oraş la sud de Paris, centru al învăţământului tehnic.

Despre care ni se precizase în două cuvinte, cu un soi de umor foarte profesionist, că nu erau „de menajat". Unii se aflau sub supraveghere judiciară. Ceilalţi erau copii ai unor portughezi care luaseră terenuri în arendă, ai unor comercianţi locali sau ai acelor mari proprietari de pământuri ale căror lanuri acopereau imensele câmpii din estul ţării, îngrăşate cu sângele tuturor tinerilor jertfiţi în timpul sinuciderii europene din 1914-l918. Derbedeii noştri împărţeau aceleaşi clădiri cu elevii „normali", aceeaşi cantină, aceleaşi jocuri, iar acest fericit amestec trebuia pus pe seama conducerii.

Analfabetismul tardiv nedatând chiar de astăzi, pe aceşti băieţi şi fete, tineri „aduşi la ordine", trebuia eu să-i reînvăţ, în clasa a patra sau într-a treia, să citească şi să scrie; împreună cu ei puneam întrebări pe marginea acelui pronume y {chestia asta) la care ei nu ajungeau niciodată pentru că nu ştiau că nu însemna decât un „a fi acolo", un „a fi acum", un „a fi împreună" şi, astfel, un „a fi de sine stătător".

Profesorul lor de matematică şi cu mine îi învăţaserăm de asemenea să joace şah. Pe cuvântul meu că nu se descurcau rău deloc.

Fabricaserăm o tablă mare de şah de perete pe care mi-au oferit-o la plecarea mea („O să facem alta”) şi pe care o păstrez cu pioşenie. Izbânzile lor la acest joc reputat ca fiind greu – era epoca faimosului campionat Spasski-Fischer – încrederea pe care o dobândiseră învingând unele clase din liceul vecin („I-am bătut pe latinişti, dom' profesor!”) au contat cu siguranță în progresele lor la matematică din anul acela şi la reuşita lor la BEPC. La sfârşitul anului am montat spectacolul cu Ubu rege împreună cu toate clasele. Un Ubu pus în scenă de prietena mea Fanchon, astăzi profesoară la Marsilia, şi ea un soi de unchiul Jules, inalterabilă în lupta ei împotriva tuturor ignorantelor. Accidental, domn' Ubu şi madam Ubu iscaseră scandal în patul lor cel mare, sub ochii episcopului local. (Patul fusese aşezat vertical, pentru ca perechea regală să poată fi admirată până în fundul sălii de gimnastică unde se juca piesa.)

Din 1969 până în 1995, dacă exceptăm doi ani petrecuți într-o şcoală cu elevi aleşi pe sprânceană, majoritatea elevilor mei au fost, aşa cum am fost eu însumi, copii şi adolescenți aflați într-o mai mare sau mai mică dificultate şcolară. Cei mai atinşi prezentau aproape aceleaşi simptome ca şi mine la vârsta lor: pierderea încrederii în sine, renunțarea la orice efort, incapacitatea de-a se concentra, împrăştiere, mitomanie, constituirea de bande printre derbedei, uneori şi alcool sau chiar droguri, aşa-zis blânde, care dau o privire mai curând fugară totuşi în unele dimineți…

Ei erau elevii mei. (Acest posesiv nu marchează nicidecum proprietatea, ci desemnează un interval de timp, anii noştri de învățământ, în care răspunderea noastră ca profesori este în întregime angajată față de aceşti elevi.) O parte a meseriei mele consta în a-i convinge pe elevii mei cei mai abandonați de către ei înşişi că politețea predispune la reflecție mai bine decât palma, că viața în comunitate creează obligații, că ziua şi ora înmânării unei teme nu se discută, că o temă rasolită trebuie refăcută pentru ziua următoare, că aşa şi pe dincolo, bla-bla-bla, dar că în vecii vecilor nici colegii mei, nici eu

însumi nu-i vom abandona vreodată în mijlocul apei. Pentru ca ei să aibă o şansă de reuşită, trebuia să îi reînvătăm însăşi noțiunea de strădanie, aşadar să le redăm gustul solitudinii şi al liniştii şi, mai ales, gustul stăpânirii timpului, deci a plictiselii. Mi s-a întâmplat să le indic exerciții de plictiseală, da, exact aşa, pentru a-i instala în durată. Îi rugam să nu facă nimic: să nu se distreze, să nu consume nimic, să nu facă nici măcar conversație, să nu muncească, pe scurt, să nu facă nimic, absolut nimic.

— În seara asta, exercițiu de plictiseală, douăzeci de minute în care să nu faceți nimic înainte să vă înhămați la treabă.

— Nici măcar să ascultăm muzică?

— Mai ales asta nu!

— Douăzeci de minute?

— Douăzeci de minute. Cu ceasul în mână.

De la ora 17.20 la ora 17.40. Vă întoarceți direct acasă, nu spuneți nici un cuvânt nimănui, nu vă opriți la nici o cafenea, vă prefaceți că nu aveți habar de existența flipperelor, nu vă recunoaşteți nici amicii, vă duceți direct în camera voastră, vă aşezați pe colțul patului, nu vă deschideți ghiozdanul, nu vă puneți walkmanul la urechi, nu vă uitați la jocuri pe mobil şi stați aşa douăzeci de minute, cu ochii în gol.

— De ce?

— Din curiozitate. Concentrați-vă asupra minutelor care trec, nu scăpați niciunul şi povestiți-mi mâine cum a fost.

— Cum o să verificați că am făcut-o?

— Nu o să pot verifica.

— Şi după ce trec cele douăzeci de minute?

— Vă aruncați pe lucru ca nişte hămesiți.

Dacă aş fi nevoit să caracterizez aceste cursuri, aş spune că presupuşii mei elevi slabi la carte şi cu mine luptam în decursul acelor ore împotriva gândirii magice, cea care, la fel ca în basme, ne face prizonierii unui prezent perpetuu. Să o termini cu nota zero la ortografie, de pildă, înseamnă să scapi de gândirea magică. Sfărâmăm un deochi. Ieşim din cerc. Ne

trezim. Punem piciorul în real. Ocupăm prezentul indicativului. Începem să înțelegem.

Trebuie să vină o zi în care să ne trezim! O zi, un ceas! Nimeni n-a mâncat pe veci din mărul nulității! Nu trăim într-un basm, victime ale unei vrăji!

Poate că asta înseamnă să predai: să o termini cu gândirea magică, să faci în aşa fel încât fiecare oră de clasă să sune momentul deşteptării.

O! Văd bine cât poate fi de exasperant soiul ăsta de proclamație pentru toți profesorii care se luptă cu clasele cele mai dificile ale periferiilor de astăzi. Uşurătatea acestor formule față de poverile sociologice, politice, economice, familiale şi culturale, e adevărat... Rămâne însă valabil faptul că gândirea magică joacă un rol deloc neglijabil în înverşunarea de care dă dovadă elevul slab la carte în a rămâne pitulat în străfundul nulității lui. Iar asta se petrece dintotdeauna şi în toate mediile.

Gândirea magică... Într-o bună zi, le cer elevilor mei dintr-a-ntâia să facă portretul profesorului care dă subiectele la bac. E o temă scrisă: Faceți portretul profesorului care dă subiectele bacalaureatului la limba franceză.

Nu mai erau copii. Aveau timp să mediteze o săptămână întreagă la dispoziție ca să-mi înmâneze lucrările; puteau să-şi spună că un singur profesor nu era de-ajuns pentru a pregăti toate subiectele la franceză, pentru toate secțiunile, pentru toate centrele şcolare, că acest lucru se făcea probabil în grup, că sarcinile erau împărțite, că o comisie decidea conținutul subiectelor în funcție de diferitele programe, genul ăsta de socoteli... Nici vorbă de-aşa ceva: mi-au trasat toți, fără excepție, portretul unui bătrân înțelept, bărbos, solitar şi omniscient, care, de la înălțimea olimpului ştiinței, arunca subiecte de bac peste Franța precum nişte enigme divine. Îmi imaginasem acest subiect pentru a-mi reprezenta imaginea pe care şi-o făceau ei despre Instanță şi pentru a lumina astfel natura inhibiției lor. Obiectiv atins. Ne-am procurat pe dată analele bacului, am inventariat toate subiectele de disertație

din ultimii ani, le-am disecat, le-am studiat compoziția şi am descoperit că nu erau propuse mai mult de patru sau cinci teme de reflecție, şi acestea prezentate în doar două sau trei modalități de formulare. (Nu mai complexă, în fond, decât variantele rețetei culinare pentru pregătirea raței cu portocale: nu aveți rață, luați o găină, nu aveți portocale, luați napi. Dacă nu aveți nici găină, nici rață, luați carne de vită şi morcovi. Sosul rămânea acelaşi: Vă veți susține raționamentele cu citate extrase din cultura voastră personală.) Sprijinindu-se pe această analiză structurală, au avut misiunea, pentru tema următoare, de-a alcătui ei înşişi un subiect de disertație.

— Puneți notă, dom' profesor?

(De câte ori am auzit întrebarea asta!)

— Desigur. Orice muncă merită răsplată.

Formidabil! Un simplu subiect notat ca o întreagă disertație, ce mâi pleaşcă! Îşi frecau mâinile de bucurie. Luau în calcul un weekend uşurat de sarcini. Eu însă nu trebuia să-mi fac griji, nu vor face munca asta în bătaie de joc, îmi făgăduiau să cugete serios la această problemă, să alcătuiască un subiect aşa cum se cuvine, după toate regulile – temă, structură şi tot tacâmul, promitem solemn, dom' profesor! (La urma urmei, să-i ia locul lui Dumnezeu Tatăl îi ispitea destul de mult.)

Nu s-au descurcat prea rău. Şi-au redactat subiectele de disertație în funcție de ce ştiau despre programă şi în funcție de cele câteva idei care circulau pe-atunci. Mai că aş fi putut să intervin să fie angajați la minister. Unul dintre ei sau mai degrabă una dintre ele, căci era vorba de o fată, a atras atenția asupra faptului că formularea acestor subiecte oficiale nu era nici ea scutită de gândire magică:

— Vă veți susține raționamentele cu citate extrase din cultura voastră personală.” Care citate, în ziua bacului, dom' profesor? De unde le-ar fi putut scoate candidatul? Din cap? Nu toată lumea învață texte ca noi! Şi care cultură personală?

Vor să le vorbim despre cântăreții noştri preferați? Despre benzile desenate?

Cam magică formula, nu credeți?

— Nu magică, ideală.

În săptămâna următoare, nu le-a mai rămas decât să trateze subiectul pe care şi-l dăduseră singuri. N-am pretenția că au atins stadiul de excelență, dar au pus inimă în ceea ce-au făcut: eu am recoltat disertații care datorau mult mai puțin gândirii magice, iar ei au recoltat note care datorau mult mai mult înțelgerii imperativelor bacalaureatului.

— Puneți notă, dom' profesor?

Era problema notelor, fireşte.

Notarea e o problemă capitală dacă vrei să înfrunți gândirea magică şi, astfel, să lupți împotriva absurdului.

Oricare ar fi materia pe care o predă, un profesor descoperă foarte repede că la fiecare întrebare pusă, elevul întrebat dispune de trei răspunsuri posibile: cel corect, cel greşit şi cel absurd. Am făcut eu însumi un abuz destul de acceptabil de absurd în timpul şcolarității: „Fracția trebuie s-o aducem la numitorul comun!" sau, mai târziu: J3inus a pe sinus b, simplific cu sinus, rămâne ă pe b!". Una dintre neînțelegerile din timpul şcolarității mele ține fără îndoială de faptul că profesorii notau ca fiind greşite răspunsurile mele absurde. Puteam să răspund absolut orice, un singur lucru îmi era garantat: aveam să capăt o notă! În general, zero. Pricepusem foarte repede acest lucru.

Şi mai pricepusem de asemenea că acel zero era cea mai bună metodă de-a fi lăsat în pace.

Măcar provizoriu…

Or, condiția sine qua non pentru a elibera elevul slab la învățătură de gândirea magică este refuzul categoric de a-i nota răspunsul dacă este absurd.

În cursul primelor şedințe de corectare gramaticală, aceia dintre „amenajații" mei care se pretindeau abonați la nota zero nu erau zgârciți cu răspunsurile absurde.

Într-a patra, de pildă, amicul Sami.

— Sami, care este primul verb conjugat din frază?
— Efectiv, dom' profesor, efectiv.
— Ce te face să spui că efectiv este verb?
— Păi, se termină ca un verb!
— Şi-atunci, care e infinitivul?
— Hai, dă-i drumul! Cum e? E un verb de conjugarea întâi? Verbul a efectiva? Eu efectiv, tu efectivi, el efectivă?

Răspunsul absurd se deosebeşte de cel greşit prin faptul că nu provine din nici o tentativă de raționament. Adesea automat, el se limitează la un act reflex. Elevul nu face o eroare, ci răspunde orice pornind de la un indiciu oarecare (aici, terminația care i se pare verbală). Nu răspunde la întrebarea pusă, ci la faptul că i se pune o întrebare. Se aşteaptă de la el un răspuns? Iată că-l dă. Corect, greşit, absurd, ce contează. De altfel, chiar la începutul vieții lui de şcolar, credea că regula jocului consta în a răspunde pentru a răspunde, sărea din bancă cu degetul ridicat, vibrând de nerăbdare: „Eu, eu, doamnă, vă rog, ştiu eu! Ştiu eu!” (Exist! Exist!) şi răspundea orice. Numai că, foarte repede, ne adaptăm. Ştim că profesorul aşteaptă de la noi un răspuns corect. Se întâmplă să nu avem unul pe măsură la îndemână. Nici măcar unul greşit. Habar nu avem de ce ar trebui să răspundem. Tot e bine dacă am înțeles întrebarea pe care ne-o pune. Pot eu oare să-i mărturisesc acest lucru profesorului? Pot alege să tac? Nu. Atunci măcar să răspund orice. Cu ingenuitate, dacă se poate. Am nimerit pe-alături, dom' pofesor? Credeți-mă că-mi pare rău. Am încercat şi eu aşa, am dat greş, asta e tot, puneți-mi nota zero şi să rămânem prieteni. Răspunsul absurd constituie mărturisirea diplomatică a unei ignorante care, totuşi, încearcă să mențină o legătură. Fireşte, el poate să exprime şi un act tipic de răzvrătire: profu ăsta mă calcă pe nervi ca să mă strângă cu uşa. Da' ce, eu îi pun lui întrebări?

În toate cazurile de personalitate, să notezi acest răspuns – corectând o întrebare scrisă, de pildă – înseamnă să accepți să notezi orice şi în consecință înseamnă să comiți tu însuți

un act pedagogic absurd. Aici, elevul şi profesorul manifestă mai mult sau mai puțin conştient aceeaşi dorință: eliminarea simbolică a celuilalt.

Răspunzând orice la întrebarea pe care mi-o pune profesorul, eu încetez să-l mai consider profesor, iar el devine un adult pe care-l flatez sau pe care-l elimin prin absurd. Acceptând să consider greşite răspunsurile absurde ale elevului meu, eu încetez să-l mai consider elev, iar el devine un subiect în afara subiectului pe care-l expediez în limburile lui zero perpetuu. Dar în felul ăsta mă anulez pe mine însumi ca profesor; funcția mea pedagogică încetează în preajma acestei fete sau a acestui băiat care, în ochii mei, refuză să-şi joace rolul de elev. Când va trebui să le completez carnetul de note, voi putea întotdeauna să invoc drept argument lipsa bazelor. Un elev care ia adverbul „efectiv" drept un verb de conjugarea întâi nu este un elev căruia îi lipsesc bazele?

Cu siguranță. Dar un profesor care se face că ia drept greşit un răspuns atât de evident absurd nu ar face mai bine dacă s-ar consacra şi el unui joc de noroc? Măcar în felul ăsta şi-ar pierde doar banii şi nu ar mai pune în joc şcolaritatea elevilor lui.

Pentru că loazei, elevului slab la carte, limburile notei zero îi convin (crede el). E o fortăreață din care nu-l va scoate nimeni. Iar el o întăreşte şi mai mult acumulând absurdițile, o împodobeşte cu explicații care variază potrivit vârstei, dispoziției, mediului şi temperamentului său: „Sunt prea prost", „N-am să reuşesc niciodată", „Profu nu mă înghite", „îi urăsc", „Ăştia mă plictisesc" etc.; deplasează problema instruirii pe terenul confuz al relației personale unde totul devine o chestiune de susceptibilitate. Ceea ce face şi profesorul, convins că elevul acela o face dinadins. Căci ceea ce îl împiedică pe profesor să considere răspunsul absurd drept un efect devastator al gândirii magice este foarte adesea sentimentul că elevul îşi bate joc de el cu bună ştiință.

De atunci încolo dascălul se închide în propria lui zonă opacă: „Cu ăsta n-am s-o scot niciodată la capăt".

Nici un profesor nu e scutit de soiul ăsta de eşec. Am şi acum cicatrici adânci de pe urma lui. Acestea sunt fantomele mele familiare, chipurile vagi ale acelor elevi pe care n-am izbutit să-i scot din zona lor opacă şi care m-au zăvorât şi pe mine în zona mea de opacitate:

— De data asta, nu pot face într-adevăr nimic.

— A, în sfârşit!

— Ce, în sfârşit?

Cunosc vocea asta. Dă târcoale în sufletul meu încă de la primele rânduri ale cărții. Stă la pândă, în ambuscadă. Aşteaptă falia. E vorba de loaza care am fost. Mereu vigilentă. Mai ispitită decât mine, cel de astăzi, să arunce o privire critică asupra activității mele de profesor. Niciodată nu am izbutit să mă descotorosesc de ea. Am îmbătrânit împreună.

— În sfârşit, ce?

— În sfârşit ajungem la zona ta opacă! Opacitatea ta de profesor. Zona ta de incompetență.

Pentru că, citindu-te până aici, mi-ai lăsat impresia profului ireproşabil, ce să spun! Ca să vezi cine-i salvează pe toți elevii cu probleme de ortografie din lume, cine-i îndoapă pe elevi cu literatură nemuritoare, cine-i transformă în minți ordonate pe toți zăpăciții! N-ai dat-o niciodată în bară?

— N-ai nimerit niciodată peste un copil la care chestia asta nu ține?

Mică nulitate revanşardă care urcă la suprafață din adâncurile ființei mele pentru a-mi readuce la viață fantomele! Şi treaba merge.

Trei chipuri se înfățişează pe dată. Trei chipuri din fundul clasei, din terminală. Au de recuperat câteva zeci de puncte la bacul de franceză, dar rămân perfect impermeabili la ceea ce le spun despre Camus, din opera căruia trebuie să prezinte Străinul. Prezenți la toate orele, dar cu totul în altă parte. Trei străini punctuali, de la care n-am putut smulge niciodată nici cel mai mic semn de interes şi a căror tăcere m-a făcut să amuțesc la cursul magistral. Cei trei Meursault cu care mă confrunt…

Deveniseră un soi de obsesie. Restul clasei nu era de-ajuns pentru a mi-i scoate de sub ochi.

— Asta e tot?

— Asta e tot? Doar ăştia trei?

Nu, mai e Michel, într-a doua, un băiat de şaptesprezece ani trecuți, dat afară cam de peste tot, luat la noi la şcoală la recomandarea mea, care iscă într-un timp record o harababură monstruoasă în scoală şi care izbucneşte până la urmă chiar sub ochii mei („Da' eu nu v-am cerut nimic, fir-ar al dracului de treabă!”), înainte să dispară în nu ştiu ce altă viață.

— Mai vrei şi alții? O bandă de hoți mărunți care operau în marile magazine în ciuda lecțiilor mele de morală, asta îți convine?

— Să zicem că-mi convine mai mult când o spui.

— Du-te naibii; cunosc mult prea bine plăcerea ta de nulitate de-a da lecții lumii întregi!

Dacă te-aş fi ascultat, n-aş fi predat niciodată nimănui, m-aş fi sculat într-o zi foarte devreme ca să mă duc să mă plimb pe culmile din La Gaude.

Vocea ricanează:

— Rezultatul, sunt mereu aici, cu tine. Loaza merge pieziş ca un crab şi se ține scai cu cleştii, chestie de etimologie1…

Sfârşitul conversației. Până la următoarea.

Se eclipsează în străfundul sufletului meu, lăsându-mi totuşi remuşcarea unor ore pregătite la repezeală, a câtorva teancuri de lucrări înapoiate cu întârziere, în ciuda hotărârilor de-a le aduce la timp…

Opacitatea noastră de profesori… Spațiul închis al bruştelor noastre oboseli, în care ne puteam estima renunțările. O temniță. In care ne învârtim în cerc, mai preocupați în general să căutăm vinovați decât să găsim soluții.

1. În franceză, termenul echivalat prin loază este cancre, derivat din cuvântul latin cancer, care înseamnă „crab”.

Da, ascultând zumzetul stupului nostru pedagogic, de îndată ce simțim că ne pierdem curajul, suntem mai degrabă

ispitiți să căutăm vinovați. Educația națională pare de altfel structurată în aşa fel încât fiecare să-şi poată desemna cu uşurință vinovatul:

— La grădiniță n-au fost învățați cum să se poarte? Întreabă învățătorul confruntat cu nişte copilaşi agitați ca nişte bile de flipper.

— Ce naiba au făcut la şcoala primară?

Bombăne profesorul de gimnaziu când îi întâmpină pe elevii de-a şasea pe care îi socoteşte analfabeți.

— Poate cineva să-mi spună ce-au învățat până-ntr-a treia? Exclamă profesorul de liceu în fața tendinței elevilor dintr-a doua de-a se exprima fără vocabular.

— Chiar vin de la liceu? Se întreabă profesorul de facultate luând la puricat primul teanc de lucrări.

— Explicați-mi cu ce-şi pierd ăştia vremea la universitate? Tună industriaşul în fața tinerilor proaspăt recrutați.

— Universitatea formează exact ceea ce doreşte sistemul dumneavoastră, răspunde nou-venitul care nu e deloc prost: nişte sclavi inculți şi nişte clienți orbi! Marile şcoli vă formatează contramaiştrii – pardon, „cadrele” – iar acționarii dumneavoastră învârt placa dividendelor.

— Abandon din partea familiei, deplânge Ministerul Educației Naționale.

— Şcoala nu mai e ce era, regretă familia.

La care vin să se adauge procesele interne ale oricărei instituții care se respectă. Eterna ceartă a anticilor cu modernii, de pildă:

— Ruşine „pedagogilor care te îndobitocesc”!

Zbiară „republicanii” fanfaroni şi demagogi.

— Jos cu republicanii elitişti! Ripostează pedagogii în numele evoluției democratice.

— Sindicatele blochează maşinăria! Acuză funcționarii ministerului.

— Noi rămânem vigilenți! Le-o întorc sindicatele.

— Un asemenea procentaj de analfabeți într-a şasea nu vedeai pe vremea mea! Deplânge vechea gardă.

— Pe vremea voastră, colegiul nu-i primea decât pe membrii consiliilor de administrație în pantaloni scurți, persiflează glumețul, erau timpurile bune de odinioară, nu-i aşa?

— Puştiul ăsta e leit maică-sa! Tună şi fulgeră tatăl mânios.

— Dacă ai fi fost un pic mai aspru cu el, n-ar fi ajuns aici! Răspunde mama jignită.

— Cum poate cineva lucra într-o asemenea atmosferă familială? Se tânguieşte adolescentul deprimat la urechea profesorului înțelegător.

Până şi loaza, după ce a făcut uz de o ferocitate metodică pentru a-şi trimite profesorul să-şi îngrijească la spital o lungă depresie nervoasă, se grăbeşte să-ți ofere o explicație fățarnică:

— Domnul Cutare n-avea autoritate.

Şi dacă toate astea nu sunt de-ajuns, avem mereu la dispoziție posibilitatea să-l desemnăm în propria noastră persoană pe cel care poartă responsabilitatea incompetenței noastre:

— Eu n-am nici o vină, aşa sunt eu, îi scria mamei sale loaza care eram, cerându-i să-l exileze în fundul Africii pe acel domn Hyde care mă împiedica să fiu un bun doctor Jekyll.

Hai să ne închipuim un vis înviorător. Profesoara e tânără, directă, necondiționată de nici un model, nu e strivită de povara fatalității, e perfect prezentă, iar clasa ei e plină cu toți elevii, părinții, colegii şi patronii din Franța şi din Navarra, cărora li s-au alăturat au mai fost adăugate scaune – ultimii zece miniştri ai Educației Naționale.

— Chiar nu putem face nimic? Întreabă tânăra profesoară.

Clasa nu răspunde.

— Am auzit eu bine? „Nu se poate face nimic?”

Tăcere.

Atunci tânăra profesoară întinde o cretă ultimului ministru în funcție şi îi cere: y „

— Scrie-ne asta pe tablă: Nu se poate face nimic.

— Nu eu am spus-o, protestează ministrul, ci funcționarii ministerului! E primul lucru pe care-l anunță fiecărui nou-venit: „Oricum, dc domnule ministru, nu se poate face nimic!”.

Însă eu, cu toate reformele pe care le-am propus, nu pot fi bănuit că aş fi spus un asemenea lucru! Nu e vina mea dacă atâtea încetineli împiedică geniul meu reformator să se exprime!

— Nu contează cine a spus-o, răspunde tânăra şi zâmbitoarea profesoară, scrie-ne asta pe tablă: On n'y peut rien. /Nu se poate face nimic.

On y peut rienJSe poate face nimic.

— Mai adaugă un n' în fața lui y, nu se poate face nimic în chestia asta. Acest n' face parte din problemă. Şi nu puțin!

On n'y peut rien. /Nu se poate face nimic.

— Perfect. Ce înseamnă acest y după părerea ta?

— Habar n-am.

— Ei bine, dragii mei prieteni, trebuie neapărat să aflăm ce vrea să spună acest y, chestia asta, problema asta, altfel ne-am ars cu toții!

O FACI DINADINS.

N-am făcut-o dinadins.

Vercors, vara trecută. V. Şi cu mine bem un pahar pe terasa La Bascule, privind alene turma lui Josette care se întoarce de la câmp. V., care e ca mine la vârsta pensiei, mă întreabă ce mai scriu acum. Îi spun.

— A! Elevul slab! Ei bine, am experiență în domeniul ăsta, pentru că nu eram deloc printre premianți la şcoală, ți-o spun eu.

Pauză.

— Am părăsit de altfel şcoala de îndată ce-am putut. Ehei!

Josette merge în urma vacilor, pe bicicletă.

E flancată de doi câini Collie care merg cu paşi mărunți pe lângă ea cu labele lor încălțate parcă în şosete albe.

— Am fost un dobitoc, continuă V., dar ce vrei, la vârsta aia nu-ți asculți decât hormonii.

Pauză.

— Pentru că şcoala e de folos! Dacă aş fi rămas la şcoală, în loc să mă omor cu munca pentru un câştig de nimic, azi aş fi patron, aş conduce nişte multinaționale! Seara bună, Josette!

— Vreau să zic, le-aş conduce spre prăpastie. Iar după ce le-aş trimite la fund, aş lua-o din loc cu un cec gras şi cu felicitările preşedintelui.

Turma a trecut.

— In loc de asta…

V. Cugetă. Pare ispitit s-o ia pe panta autobiografiei, dar renunță:

— In sfârşit, n-am făcut-o dinadins…

Se opreşte o clipă la această constatare.

— Nu glumesc. Toți credeau că o făceam dinadins, dar nici vorbă de-aşa ceva! Eram aidoma unui cățelandru, alergam după miros.

Fapt este că una din acuzațiile cele mai frecvente făcute de familie şi de profesori elevului slab la carte este inevitabila „O faci dinadins!”. Fie că e o imputare directă („Nu-mi spune mie poveşti, o faci dinadins!”), fie că e o exasperare ce urmează unei a nu ştiu câta explicații („Dar nu e cu putință, o faci dinadins!”), fie că e o informație destinată unei terțe persoane, pe care suspectul a surprins-o, să zicem, ascultând la uşa părinților („îți spun că puştiul o face dinadins!”). De câte ori am auzit-o eu însumi, iar mai târziu de câte am rostit-o, cu degetul întins spre un elev sau spre propria mea fiică atunci când învăța să citească, dacă se bâlbâia un pic. Până în ziua în care m-am întrebat ce spuneam de fapt.

O faci dinadins.

În toate cazurile ilustrate, vedeta frazei este adverbul dinadins. În disprețul gramaticii, acesta este direct asociat cu pronumele tu. Tu o faci dinadins! Verbul a face este secundar, iar pronumele o este perfect incolor. Lucrul important, ceea ce răsună în urechea acuzatului este de fapt acest tu urmat de dinadins, care te face să te gândeşti la un arătător întins.

Tu eşti vinovatul, singurul vinovat, şi pe deasupra în mod voluntar vinovat!

Acesta e mesajul.

Acest „O faci dinadins” al adulților e perechea acelui „N-am făcut-o dinadins” invocat de copii după ce prostia a fost făcută.

Rostită cu vehemență, dar fără prea mari iluzii, fraza „N-am făcut-o dinadins” atrage aproape automat unul din răspunsurile următoare:

— Aşa sper!
— Tot e bine!
— Asta ar mai lipsi!

Acest dialog reflex nu datează de azi, de ieri şi toți adulții din lume îşi consideră replica drept spirituală, cel puțin prima dată.

În acest „(Eu) n-am făcut-o dinadins”, adverbul dinadins îşi pierde puțin din putere, verbul a face nu câştigă nici o putere, ci rămâne un soi de auxiliar, iar pronumele o nu e de luat în seamă. Ceea ce vinovatul caută să facă să răsune în urechile noastre aici este pronumele (subînțeles) eu asociat cu negația nu de la n-ava făcut-o.

Acelui tu dinadins al adultului îi răspunde acel eu nu al copilului.

Fără verb, fără pronume complement, nu există acolo decât acel eu împovărat cu nu, care spune că, în această problemă, eu nu-mi aparțin.

— Dar fireşte că da, (tu) ai făcut-o dinadins!
— Nu, (eu) n-am făcut-o dinadins!
— Tu dinadins!
— Eu nu!

Dialog al surzilor, nevoia de-a da un picior în gol, de-a amâna deznodământul. Ne despărțim fără soluție şi fără iluzii, unii convinşi că nu li se dă ascultare, ceilalți că nu sunt înțeleşi.

Aici e locul în care gramatica se poate arăta utilă.

Dacă am consimți, de pildă, să ne interesăm de acel cuvânt aproape invizibil abandonat pe terenul disputei, de acel o care a tras pe furiş toate sforile dialogului nostru.

Haideți, un mic exercițiu de gramatică după vechile metode, doar ca să vedem, aşa cum făceam cu elevii mei cei „amenajați”.

— Cine-mi poate spune ce tip de cuvânt este acest o din „O faci dinadins”?
— Eu, eu! E articol, dom' profesor!
— Articol? De ce articol?

— Pentru că are forma o, dom' profesor, ştiți, un, o, nişte! E chiar un articol nehotărât!

Spus pe un ton victorios. I-au arătat profului că ştiu şi ei ceva… Un, o, nişte, articole nehotărâte, gata, problema e rezolvată.

— A, da! Articol nehotărât, ziceți voi? Şi unde naiba se află substantivul pe care-l determină acest articol?

Căutăm.

Nu există nici un substantiv, încurcătură.

Nu e articol.

Atunci ce e acel ol

— E pronume, dom' profesor!

— Bravo. Ce fel de pronume?

— Pronume personal.

— Mai departe…

— Pronume complement!

Bine. Foarte bine. Asta e. Acum să părăsim clasa şi să ne întoarcem la noi, să analizăm acest pronume complement între adulți. Cu prudență. Pronumele complemente sunt cuvinte primejdioase, nişte mine antipersoană îngropate sub sensul aparent, care îți explodează în față dacă nu le dezamorsezi. Acel o, de pildă…

De câte ori ne-am întrebat, rostind acuzația „O faci dinadins", ce exprima pronumele complement o în cazul respectiv? Ce să faci dinadins?

Ultima prostie în ordine cronologică? Nu, tonul pe care am lansat această acuzație (căci mai există şi tonul!) lasă să se înțeleagă limpede că vinovatul o face mereu dinadins, că de fiecare dată o face dinadins, că această ultimă prostie este confirmarea acestei obstinații. Atunci ce să faci dinadins?

Să nu mă asculți?

Să nu munceşti?

Să nu te concentrezi?

Să nu înțelegi?

Să nu încerci măcar să înțelegi?

Să-mi opui rezistență?

Să mă scoți din sărite?
Să-ți exasperezi profesorii?
Să-ți aduci părinții la disperare?
Să cedezi în fața celor mai rele slăbiciuni?
Să-ți distrugi viitorul compromițându-ți prezentul?
Să-ți bați joc de lume?
Asta e, nu-i aşa, îți bați joc de lume? Ne provoci?
Toate astea, da, dacă vreți, să admitem că e aşa.
Se pune atunci problema adverbului. De ce dinadins? In ce scop? Pentru ce motive ar face el asta? Trebuie să urmărească un scop, din moment ce o face dinadins.
De ce dinadins?
Ca să se bucure de moment? Pur şi simplu ca să se bucure de moment? Dar inevitabilul moment următor, cel pe care-l petrece cu mine, este un moment foarte neplăcut, fiindcă îl muştruluiesc! Poate că vrea să trăiască paşnic în stare de lene, indiferent la muştruluieli? Un soi de hedonism? Nu, ştie foarte bine că fericirea de-a nu face nimic se plăteşte cu prețul unor priviri disprețuitoare, al unor reprobări definitive care generează dezgustul de sine.
Şi atunci? De ce o face el totuşi dinadins?
Pentru a-şi atrage considerația celorlalte loaze? Pentru că sârguința ar însemna trădare?
Intră de bunăvoie în jocul celor răi împotriva celor buni, în jocul tinerilor împotriva bătrânilor? Acesta este felul lui de-a se socializa?
Dacă vreți. Oricum, aceasta e teza favorită a modernității: tribalizarea nulității, evadarea tuturor elevilor slabi în vasta mlaştină în care mişună pleava. Iar această explicație are un element comod: faptul că se sprijină pe un anumit adevăr sociologic, fenomenul există, e neîndoielnic. Însă explicația elimină persoana, întotdeauna unică, a puştiului care, fie că e sau nu un fenomen care ține de bande, se pomeneşte singur la un moment dat, singur în fața eşecurilor sale, singur în fața viitorului său, singur, seara, în fața lui însuşi, înainte să se ducă la culcare. Să-l privim atunci. Uitați-vă bine la el.

Cine ar putea paria o centimă pe sentimentul lui de bine? Cine l-ar putea bănui că o face dinadins?

O faci dinadins.

La drept vorbind, niciuna din aceste explicații nu este în mod absolut satisfăcătoare.

Toate stau mai mult sau mai puțin în picioare, dar…

Aici, să vorbim de o ipoteză:

S-ar putea cumva ca, în ciuda oricărei reguli de gramatică, pronumele o să desemneze şi un obiect exterior frazei? Noi înşine, de pildă…

Degradarea imaginii noastre în propriii noştri ochi. Imaginea noastră, care are atâta nevoie, la rândul ei, de buna ei oglindă.

Un pronume o care l-ar acuza pe celălalt aici, derbedeul – că reflectă imaginea unui adult neputincios şi preocupat, victima unui refuz de neînțeles. Dumnezeu ştie totuşi că principiile pe care eu vreau să le inoculez acestui copil sunt sănătoase! Iar cunoştințele pe care le dăruiesc acestui elev sunt legitime!

Solitudinii copilului îi răspunde propria mea solitudine de adult.

O faci dinadins.

Iar când este vorba de o întreagă clasă, când vreo treizeci de copii încep s-o facă dinadins, profesorul din mine încearcă sentimentul clar că devine un obiect de linşaj cultural. Şi dacă acel o afectează o întreagă generație – „era de neînchipuit pe vremea mea!” – dacă generații succesive o fac dinadins, atunci înseamnă că trăim ca ultimii reprezentanți ai unei specii pe cale de dispariție, supraviețuitorii ultimei epoci în care tineretul (noi înşine la vremea aceea) ne era inteligibil… Şi ne simțim tare singuri în vechea noastră viață, mereu lucizi fireşte, vigilenți, şi încă cum! Competenți, o, atât de mult! Între noi, la urma urmei, ca atunci când eram tineri, noi, cei câțiva martori ai epocilor civilizate care continuăm să gândim corect, excluşi din ceea a devenit, în pofida noastră, realitatea.

Excluşi…

Căci sentimentul de excludere nu afectează doar populațiile respinse dincolo de al nu ştiu câtelea cerc periferic, ci ne amenință şi pe noi, majorități de putere, de îndată ce încetăm să mai înțelegem o parcelă din ceea ce ne înconjoară, de îndată ce parfumul insolitului infectează aerul vremii. Ce descumpănire simțim atunci! Şi cum ne mai împinge ea să arătăm spre vinovați!

— O faci dinadins!

Un pronume atât de mic pentru atâta singurătate!

O paranteză în legătură cu acest sentiment de excludere a majorităților neliniştite. Pe când eram adolescent, eram măcar doi care o făceam dinadins: Pablo Picasso şi cu mine. Geniul şi loaza. Loaza nu făcea nimic, iar geniul făcea orice, dar o făceau amândoi dinadins. Era singurul nostru punct comun.

Adesea, în jurul meselor de duminică, adulții începeau să-l foarfece pe Picasso: îngrozitor!

Pictură pentru snobi! Orice fleac ridicat la rangul de artă majoră…

Cu toată această contestare generală, Picasso se răspândea precum o algă: desen, pictură, gravură, ceramică, sculptură, decoruri de teatru, chiar şi literatură, totul era acceptat.

— Se pare că lucrează cu mare viteză!

Era una din acele alge prolifice ivite dintr-un ocean monstruos pentru a polua golfurile artei paşnice.

— E o insultă pentru inteligența mea! Nu voi accepta niciodată să-şi bată cineva joc de mine!

Astfel încât într-o duminică i-am luat apărarea lui Picasso, întrebând-o pe doamna care tocmai repetase acuzația cu pricina pentru a nu ştiu câta oară dacă gândea în mod rezonabil că în dimineața aceea artistul se trezise cu ideea de-a picta de mântuială o pânză micuță doar cu scopul de a-şi bate joc de doamna Genevieve Pellegrue.

Adevărul era că oamenii aceia cumsecade începeau să sufere de un sentiment de excludere; intrau într-o zonă de singurătate. Puneau firește în seama pictorului o înspăimântătoare capacitate de absorbție. Şarlatanul întrupa

de unul singur un univers nou, un viitor amenințător în care o hoardă de alți Picasso aveau să le transforme pe toate doamnele Pellegrue din lume în aceeaşi unică găgăuță.

— Ei bine, nu şi pe mine! Pe mine nu mă va prinde!

Genevieve Pellegrue nu ştia că ea era stomacul, că ea era cea care avea să-l devoreze pe Pablo Picasso la fel ca tot restul, încet, fireşte, dar inexorabil, astfel încât, patruzeci de ani mai târziu, nepoții ei aveau să circule într-una din maşinile de familie cele mai hidoase din câte fuseseră concepute vreodată, un soi de supozitor gigantic căruia noua generație de Pellegrue avea să-i dea numele artistului, şi care avea să-i ducă, într-o frumoasă duminică de prurit cultural, până la poarta muzeului Picasso.

Feroce candoare a majorităților de putere…

Ah! Adepții unei norme, oricare ar fi ea: normă culturală, normă familială, normă de întreprindere, normă politică, normă religioasă, normă de clan, de club, de bandă, de cartier, normă a sănătății, normă a muşchiului sau normă a creierului… Cum se mai retractează paznicii normei de îndată ce adulmecă ceea ce e de neînțeles, cum trăiesc ei atunci făcând-o pe rezistenții, mai că îți vine să juri că sunt singuri în fața unui complot universal! Frica asta de-a fi amenințat de către ceea ce iese din tipar… Ah, ferocitatea celui puternic când o face pe victima! Ferocitatea celui care are de toate atunci când sărăcia poposeşte în fața uşii lui! Ferocitatea cuplului cu acte în regulă față de femeia divorțată distrugătoare de căsnicii! A celui bine înrădăcinat în solul de-acasă atunci când îl adulmecă pe cel din afară, din diaspora! A credinciosului arătând cu degetul spre necredincios! A licențiatului cu diplomă uitându-se spre insondabilul cretin!

A imbecilului mândru că s-a născut undeva!

Şi toate astea sunt valabile şi pentru micul caid de periferie care-şi suspectează duşmanul de pe trotuarul de vizavi… Cât de primejdioşi devin cei care au priceput codurile față de cei care nu le posedă!

Până şi copiii trebuie să se ferească.

Niciodată n-am măsurat mai bine ca într-o dimineață de solitudine frica plină de răutate a celui care se simte exclus, confruntat cu cei care sunt cu adevărat excluşi.

În dimineața asta nu mă scol din pat. Minne e pe undeva prin sud-vest. Îi vizitează pe elevii unui liceu tehnic dintr-o zonă de pe lângă Toulouse. Ca scriitor invitat. În dimineața asta, aşadar, nu am parte de o trezire plină de dragoste sub auspiciile cafeinei. Ar trebui să mă pun imediat pe lucru la carte, dar nu, stau în pat, cu privirea în gol, la fel ca odinioară în fața temei pe care n-o făceam („Nu deranjați băiatul, lucrează"). În cele din urmă deschid radioul. Postul meu favorit. Este ziua şi ora uneia din emisiunile mele preferate. O dată pe săptămână, se întâlnesc în cadrul acestei emisiuni inteligențe patentate care vorbesc pe tonul atât de rar astăzi al oamenilor care nu au nimic de vânzare. Se face un tacticos schimb de idei în legătură cu eseurile care tocmai au

¦ fost scrise, cu referințe judicioase la cele care au fost citite. Exact lucrul de care am nevoie în dimineața asta de lenevie; vor gândi alții pentru mine. Să nu spuneți nimănui, am să consum gândire într-un mod la fel de leneş ca atunci când mi-aş oferi primul serial la îndemână. Delicios. Îmi lasă gura apă doar auzind muzica genericului, iar de la prezentare, îmi dau drumul pe toboganul frazelor, mă las ridicat molatic de volutele argumentării şi mă simt bine, pe teren cunoscut, liniştit de amabilitatea glasurilor, de suplețea frazării, de temeiul afirmațiilor, de seriozitatea tonului, de acuitatea analizelor, de ireproşabilul sos prin care animatorul emisiunii face legătura între tezele aflate față-n față, atenuează eventualele diferende şi îşi dezvoltă copios propriul gând… Mi-a plăcut întotdeauna această emisiune, între altele pentru calitățile ei de eleganță; realitatea este lustruită până la a-mi deveni lizibilă, dacă nu chiar liniştitoare. Se întâmplă ca sporovăială din dimineața asta să înceapă să se învârtă în jurul tineretului din „cartiere". La un moment dat, cele trei voci vorbesc despre un film. Ciulesc urechea.

Un film care pare să-l fi traumatizat pe conducătorul jocului. Este un film despre periferii.

Nu, e un film despre o piesă de Marivaux. Nu, e un film despre un proiect pedagogic. Da, asta e, e un film despre nişte liceeni de la periferie care pun în scenă o piesă de Marivaux sub îndrumarea profesoarei lor de franceză. Se numeşte Eschiva. Nu e un documentar. E un film scenarizat ca un documentar. Nu vorbeşte despre realitate, ci încearcă să ofere reprezentarea cea mai fidelă cu putință a acesteia. Ascult cu atenție, cu atât mai mult cu cât am văzut filmul cu pricina. Nu eram totuşi prea entuziasmat: un film despre şcoală, iarăşi, care se petrece la periferii, încă o dată… Cu toate astea l-am văzut, mânat fără îndoială de o curiozitate atavică. (Sufletul ocrotitor al răposatului meu unchi Jules m-o fi îndemnat: „Du-te să vezi Eschiva, nepoate, nu mai sta la discuții!”) Şi a fost cu adevărat un moment bun: o profesoară îşi ghidează elevii, folosindu-se de calea teatrului, pe drumul celor mai frumoase opere literare. Clasa pune în scenă Jocul dragostei şi al întâmplării, piesa lui Marivaux.

Vedem copii consacrând acestui exercițiu o energie şi o concentrare pe care nu le istovesc nici poveştile lor de amor, nici problemele lor de familie sau de cartier, nici rivalitățle lor adolescentine, nici micile lor traficuri, nici dificultățile lor de limbaj şi nici măcar reputația teatrului, considerată o activitate de „bufoni”.

Am ieşit de la cinematograf reconfortat în certitudinea cu care rămân în urma deplasărilor mele prin liceele de la periferie: unchiul Jules n-a murit! Mai există încă şi astăzi diverşi unchi Jules şi diverse mătuşi Julie care, în ciuda extraordinarei dificultăți a acestor practici de salvare, se duc după copii, oriunde s-ar afla ei, pentru a-i ridica la înălțimea lor mergând pe potecile limbii franceze, în cazul de față limba secolului al XVIII-lea.

Dar cel care conduce discuția nu simte deloc în felul acesta. Nu e nicidecum liniştit. Nu simte nici cel mai mic entuziasm. A ieşit de la cinema oripilat de limbajul pe care-l folosesc acei

tineri de îndată ce încetează să-l mai frecventeze pe Marivaux. Doamne sfinte, ce ton!

Urletele acelea permanente! Violența aceea!

Sărăcia vocabularului! Eructațiile! Grosolănia sexuală a injuriilor! Ah, cât a suferit limba franceză în ființa lui în timpul acelui film!

Cât l-a durut pentru franceza lui! Cât de amenințată în înseşi fundamentele ei a simțit-o!

Dar ce spun eu amenințată, de-a dreptul condamnată! Iremediabil condamnată de acea ură de limbaj! Ce avea să se întâmple cu limba franceză? Cum se transforma ea, confruntată cu acele hoarde de loaze urlătoare?

Din păcate n-am înregistrat acea bucată de… Bravură… Dar am prins esențialul; nu mai era un om cel care vorbea despre acei adolescenți, ci frica din el. Interlocutorii lui păreau de altfel un pic surprinşi. Auditorul ghicea din câteva cuvinte puținele gesturi care se făceau spre a-l linişti, dar era inutil; frica era mai puternică.

N-a lipsit mult ca să mi se facă părul măciucă şi până la urmă aş fi ajuns să-mi spun, stând singur în patul meu cel mare: Eşti nebun că ți-ai lăsat soția să plece la sălbaticii ăia, au să ți-o mănânce cu fulgi cu tot! În schimb, mi-a venit să-l strâng în brațe pe animatorul emisiunii şi să-i dau toate asigurările. Haide, haide, linişteşte-te, ştii doar că săracul vorbeşte tare, y y * y y ' e una din caracteristicile lui, o invariantă istorică şi geografică, vorbeşte tare dintotdeauna şi peste tot în lume, vorbeşte cu atât mai tare cu cât e înconjurat de săraci, bietul de el, care vorbesc şi ei tare ca să se facă auziți, înțelegi?

Săracul are o barieră de separare fragilă. Înjură mult, e-adevărat, dar fără să se gândească la rău, linişteşte-te, şi cu cât sărăcia coboară mai spre sud, cu atât săracul dă drumul mai abitir la înjurături cu sensuri sexuale, chiar religioase, ba chiar amândouă la un loc, dar fireşte, ca să spun aşa, pentru că nu te-a întâlnit pe tine în calea lui ca să-i faci observație că ăsta e un lucru rău, poftim, de pildă în copilăria mea, săracii

din satul meu ziceau „Târfă de fecioară!”, nu conteneau să spună „Târfă de fecioară!”, acel, JPorca madonna/„al săracilor veniți din sudul Italiei, şi, cu toate astea, nu se luau nici de târfa de sâmbătă seara, nici de Fecioara Măria de duminică dimineața, era doar felul lor de-a vorbi când îşi dădeau cu ciocanul peste degete, asta e tot! O lovitură cu ciocanul peste arătător şi poftim oximoronul: „Târfă de fecioară…!”. Ştiai că săracii practică oximoronul? Ei bine, da! Ca să vezi, avem un punct comun! Noi cu stiloul, ei cu ciocanul, dar împreună avem oximoronul! Un lucru încurajator, nu-i aşa? Pe tine, care te temi atât de mult că valul puternic al sabirului1 lor va mătura toate subtilitățile limbii noastre, asta ar trebui să te liniştească! A!

Voiam să-ți mai spun ceva: să nu te temi de sabir. Sabirul săracului de astăzi este, nici mai mult, nici mai puțin, argoul săracului de ieri! Săracul vorbeşte dintotdeauna în argou.

Ştii de ce? Ca să-l facă pe cel bogat să creadă că are ceva să-i ascundă! Nu are nimic de-ascuns, fireşte, e mult prea sărac, nu are decât mici afaceri de comerț clandestin ici-colo, nişte mărunțişuri, dar ține să lase să se creadă că ascunde o întreagă lume, un univers care nouă ne-ar fi interzis şi care e atât de mare, încât ar avea nevoie de o limbă adevărată pentru a-l exprima. Dar nu există nici o lume, fireşte, şi nici o limbă. Doar un mic lexic de conivență, asta ca să-şi țină de cald unii altora, ca să-şi

1. Sabir – limbă mixtă, conținând cuvinte din franceză, spaniolă, catalană, greacă, italiană şi arabă, cu structură gramaticală rudimentară, folosită în porturile Mediteranei.

Camufleze disperarea. Argoul nu e o limbă, e doar vocabular, pentru că gramatica lor, a celor săraci, e cea pe care o folosim noi, redusă la minimum, desigur, subiect, verb, complement, dar e a noastră, e a ta, linişteşte-te, gramatica franceză e a ta, e gramatica noastră a tuturor, săracii au nevoie de gramatica noastră ca să se înțeleagă între ei. Mai rămâne vocabularul lor, desigur, vocabularul acestor tineri din al nu ştiu câtelea cerc, un vocabular pe care tu îl socoteşti

de-o sărăcie remarcabilă (şi, considerat de la înălțimea ta, lucrul acesta e în afara oricărei îndoieli), dar linişteşte-te şi în privința asta, acest lexic al săracului e atât de sărac, încât majoritatea cuvintelor sunt foarte repede luate de vântul istoriei, ca nişte rămurele, doar nişte rămurele, cu prea puțină gândire care să le dea lest… Aproape niciunul nu aterizează în paginile dicționarului: meuf, keuf, teuf, de pildă, pentru tinerii de azi, e tot ce am găsit, am căutat fără prea mare tragere de inimă, trebuie să recunosc, preț de un sfert de ceas, dar n-am găsit decât meufkeuf, teuf în dicționar, asta e tot, vezi tu, nu e mare lucru, trei cuvinte scurte foarte comune, care vor dispărea după ce va fi dată mai departe

1. Meuf – în fr., în argou, femeie, fată.
2. Keuf – în fr., în argou, polițist.
3. Teuf – în fr., în argou, automobil; teuf-teuf – maşină veche, rablă.

Pagina epocii; dicționarele nu garantează decât o fărâmă de eternitate…

Un ultim cuvânt ca să te liniştesc deplin: du-te la poştă, deschide uşa primăriei tale, ia metroul, intră într-un muzeu sau într-un birou de asigurări sociale şi vei vedea, vei vedea, cei care te vor primi, aşezați îndărătul ghişeului, vor fi mama, tatăl, fratele sau sora mai mare a acestor tineri cu limbaj deplorabil. Sau procedează ca mine, îmbolnăveşte-te, trezeşte-te la spital şi vei recunoaşte accentul tânărului infirmier care va împinge căruciorul care te duce spre blocul operator:

— Nu intra în panică, frate, te vor face ca nou!

Culmea este că, în clasele de la periferie unde mă invită profesorii, una din primele întrebări pe care mi le pun elevii priveşte violența limbajului meu. De ce atâtea cuvinte spuse pe şleau în romanele mele? (Ei da, amice, adolescenții tăi atât de terifianți dau dovadă de aceeaşi preocupare ca şi tine: de ce atâta violență de limbaj?) Fireşte că îmi pun întrebarea asta pentru a fi, întru câtva, pe placul profesorului lor, pentru a căuta să mă pună în încurcătură uneori, dar şi pentru că, în ochii lor, cuvântul nu devine cu adevărat trivial decât

atunci când este scris. „Ni se fâlfâie” la oral, „ne doare-n pix” cât e recreația de lungă, „o… pe mă-ta” din belşug, dar să descoperi aceste cuvinte, aceste verbe scrise negru pe alb într-o carte, când locul lor obişnuit e pe zidurile closetelor, asta e cu totul altă treabă…!

De altfel acesta e stadiul schimburilor noastre verbale de la care, cel mai adesea, se leagă conversația despre limba franceză între aceşti elevi şi mine: pornind de la argoul romanelor mele, pornind de la argou ca limbaj de substituție, de disimulare, şi, în orice caz, de conivență, în legătură cu folosirea sa, ca expresie a violenței, fireşte, dar şi a tandreței (mai mult decât altele, cuvintele de argou sunt sensibile la ton, nu au seamăn în trecerea de la insultă la mângâiere), în legătură cu originile sale foarte vechi într-o Franță care munceşte de secole la unitatea ei lingvistică, în legătură cu diversitatea sa: argou al bandiților, argou al cartierelor, al meseriilor, al mediilor, al comunităților, în legătură cu asimilarea sa progresivă de către limba dominantă şi cu rolul pe care, de la Villon până în zilele noastre, îl joacă literatura în această lentă digestie (de unde şi prezența cuvintelor triviale în propriile mele romane)… Şi, dintr-una într-alta, iată-ne vorbind despre istoria cuvintelor:

— Căci cuvintele au o istorie, nu ne cad din gură ca un ou proaspăt ouat! Cuvintele evoluează, existențele lor sunt la fel de imprevizibile ca ale noastre. Unele sfârşesc prin a spune contrariul a ceea ce spuneau la început: adjectivul „enervat”, de pildă, putea desemna o broscuță căreia i s-au scos nervii, un biet animal pentru experimente redus la starea de băltoacă, însă cu siguranță nu-l putea desemna pe Mouloud, aici de față, pe care vecinul tocmai îl „enervează”, şi care devine direct „venerează”!

Cuvintele derivă chiar până la argou. Luați de pildă cuvântul vache, care desemnează atât de paşnica văcuță de pe câmp, dar care, de-a lungul timpului, a ajuns să desemneze oameni care nu ne plac: prostituata în secolul al XVII-lea, polițistul la sfârşitul secolului al XlX-lea sau pe toți nesuferiții din ziua de

azi care ne fac o sumedenie de vacheries (măgării)! La vache, atât de modesta văcuță, care a generat în franceză cuvântul vachement, cu un sens cât se poate de superlativ1.

În cursul unei astfel de conversații, o profesoară şi-a întrebat elevii:

— Poate cineva să-mi dea un exemplu de cuvânt „normal” devenit cuvânt de argou pentru voi?

— Hai! Dați-i drumul! Un cuvânt pe care-l rostiți de o sută de ori pe zi când luați pe cineva peste picior.

— Bouffon, doamnă? E cumva „bufon”?

— Da, „bufon” de pildă.

1. Vachement se poate traduce prin: extrem de foarte, grozav de… Se spune, de pildă: Elle est vachement belle! Ceea ce înseamnă doar: „E grozav de frumoasă!”.

Am auzit pentru prima oară cuvântul „bufon” la începutul anilor '90, când într-o dimineață, intrând în clasă, mi-am surprins doi elevi făcând pe cocoşii gata să se încaiere.

— M-a făcut bufon, dom' profesor!

Cuvântul, provenind din secolul al XIH-lea italian, când îi desemna pe saltimbancii de curte, a explodat în dimineața aceea în fața mea ca un sinonim pentru pauvre mec, adică un soi de caraghios stupid. După ce au mai trecut încă cincisprezece ani, injuria îi desemnează astăzi, pentru elevii din acea clasă, la fel ca pentru cei din filmul Eschiva şi, în mod mai general, pentru tinerii din mediul lor şi din generația lor, pe toți cei care nu le împărtăşesc codurile, altfel spus, pe toți aceia pe care tineretul de pe vremea bătrânei mele mame (care făcea totuşi parte dintre ei) îi numea deja burghezi („Are într-adevăr un spirit mult prea burghez”…) „Burghez”… Iată un cuvânt care a avut parte de toate şi a văzut multe! De la disprețul aristocratului până la mânia muncitorului, trecând prin furia tineretului romantic, anatema suprarealiştilor, condamnarea universală a marxist-leniniştilor şi disprețul artiştilor de toate soiurile, istoria l-a împănat în asemenea hal cu conotații peiorative că nici un copil provenit din rândurile

burgheziei nu se numeşte pe sine în mod deschis burghez fără un sentiment confuz de ruşine ontologică.

Frica de sărac în sufletul burghezului, disprețul pentru burghez în sufletul săracului...

Ieri, le blouson noir, purtătorul de geacă neagră din adolescența mea, îi producea deja teamă burghezului, apoi a apărut le loubard, derbedeul tinereții mele, pentru a isca nelinişte printre burghezi; astăzi a venit rândul tinerilor din cartierele mărginaşe să-l sperie pe „bufon", adică pe burghez. Cu toate astea, aşa cum burghezul de ieri nu avea prilejul să-l întâlnească în cale pe cel care purta geacă neagră, nici bufonul de azi nu riscă să-şi încrucişeze paşii cu unul din adolescenții meniți unor îndepărtate scări de bloc.

Oare cu câți puştani iviți din cartierele periferice a avut personal de-a face conducătorul discuției noastre, înspăimântat de adolescenții din Eschiva? Îi poate măcar număra pe degetele unei singure mâini? N-are nici o importanță, îi e de-ajuns să-i audă vorbind într-un film, să asculte treizeci de secunde din muzica lor la radio, să vadă maşini arzând într-o răzmeriță socială care s-a aprins la periferie, ca să fie cuprins de o teroare generică şi să-i desemneze drept armata loazelor care îi vor veni de hac civilizației noastre.

MAXIMILIEN sau vinovatul ideal.

Profii ne smintesc de cap, dom' profesor!

Belleville, într-o seară de iarnă, la căderea nopții, pe strada Julien Lacroix, mă întorc acasă, cu pipa în colțul gurii, cu sacoşa cu provizii în mână, într-o stare de visare, când un tip rezemat de un zid mă opreşte lăsând brațul în jos ca o barieră dintr-o parcare. Simt o împunsătură în inimă.

— Dă-mi un foc!

Uite-aşa, fără nici o considerație pentru cei aproape patruzeci de ani care ne despart. E un vlăjgan de vreo optsprezece-douăzeci de ani, negru, solid, care vrea să pară calm, sigur pe muşchii lui şi pe pofta lui justificată: pretinde un foc, i se dă şi cu asta basta.

Las jos sacoşa cu provizii, scot bricheta, întind flacăra spre ţigara lui. El lasă capul în jos, scobeşte obrajii trăgând din ţigară şi mă priveşte pentru întâia oară pe deasupra capătului aprins. Şi acum, bruscă schimbare de atitudine. Holbează ochii, lasă braţul să-i cadă, scoate ţigara din gură şi îngaimă:

— O! Pardon, dom'le…

Moment de şovăială.

— Nu sunteţi?… Dumneavoastră scrieţi…

Sunteţi scriitor, nu-i aşa?

Mi-aş putea spune cu un fior de plăcere:

Ca să vezi, un cititor, însă un vechi instinct îmi şopteşte altceva: Ia te uită, un elev, probabil că profa de franceză îl scoate la tablă ca să-l întrebe despre un subiect din Malaussene1; peste o secundă are să-mi ceară să-i dau o mână de ajutor.

— Da, scriu cărţi, de ce?

Şi iată că tipul nu scapă ocazia.

— Pen'că profa ne pune să citim Zâna, Zâna…

Bun, măcar ştie că există cuvântul „zână” în titlu.

— Vorbeşte acolo de Belleville şi de doamnele bătrâne şi…

— Zâna carabină2, da. Şi ce-i cu asta?

În clipa asta redevine un puştan care îşi face de lucru cu degetele prin păr înainte să pună întrebarea decisivă:

— Avem de adus o explicaţie de text. N-aţi vrea să mă ajutaţi un pic, să-mi spuneţi două-trei chestii?

1. Domnul Malaussene (Monsieur Malaussene) – roman al lui Daniel Pennac, apărut în româneşte în 1995.

2. Zâna carabină (La Fée carabine) – un alt roman al lui Pennac, apărut în româneşte în 2003.

Iau din nou sacoşa cu provizii în mână.

— Mai ţii minte cum mi-ai cerut foc?

Stinghereală.

— Voiai să mă sperii?

Proteste:

— Nu, dom'le, să moară mama!

— N-o mai pune pe maică-ta în pericol. Voiai să mă sperii. (Mă feresc să precizez că aproape a reuşit.) Şi nu sunt eu primul din ziua asta.

Câtor persoane le-ai vorbit în felul ăsta azi?

— Numai că pe mine m-ai recunoscut, iar acum vrei să te mai şi ajut. Dar când nu ai de făcut o temă despre ei, cum fac oamenii ca să se ferească de un brat care le taie calea? Li se t face frică de tine, iar tu eşti mulțumit, aşa e?

— Nu, dom'le, haideți…

— Doar ştii ce înseamnă respectul; e un cuvânt pe care-l rosteşti de o sută de ori pe zi, nu-i aşa? Mi-ai arătat lipsă de respect şi ai vrea ca eu să te ajut?

— Cum te cheamă?

— Max, domnule.

Completează foarte iute:

— Maximilien!

— Ei bine, Maximilien, ai pierdut o ocazie frumoasă. Eu locuiesc acolo, vezi, chiar acolo, pe strada Lesage, ferestrele de sus. Dacă mi-ai fi cerut foc amabil, am fi fost deja la mine acasă şi te-aş fi ajutat să-ți faci tema. Dar acum nu, nici vorbă.

Ultima încercare:

— Haideți, dom'le…

— Data viitoare, Maximilien, când le vei vorbi oamenilor cu respect, dar nu în seara asta: astă-seară m-ai înfuriat.

Mă gândesc adesea la întâlnirea mea cu Maximilien. Ciudată experiență, atât pentru el, cât şi pentru mine. Preț de o secundă, m-au trecut fiorii în fața derbedeului, dar mi-am recâştigat creditul în fața elevului. Mai întâi a făcut pe grozavul intimidându-l pe bufon (adică pe burghez), apoi s-a făcut palid în fața statuii lui Victor Hugo (pe strada Lesage, la Belleville, printre copiii pe care i-am văzut crescând, unii mă numeau în glumă Dom' Hugo).

Maximilien şi cu mine am avut fiecare câte două reprezentări ale celuilalt: derbedeul de care să te temi sau elevul pe care să-l ajuți, bufonul pe care să-l intimidezi sau

scriitorul pe care să-l soliciți. Din fericire, flacăra unei brichete le-a amestecat. Preț de o clipă, am fost în acelaşi timp derbedeul şi liceanul, bufonul şi romancierul; realul a câştigat în complexitate. Dacă am fi rămas la episodul țigării şi dacă Maximilien nu m-ar fi recunoscut, m-aş fi întors acasă ruşinat că am încercat un sentiment de teamă în fața unei lepădături, iar el ar fi fost încântat că a speriat un bufon bătrân. El s-ar fi putut făli pe lângă amicii lui, iar eu m-aş fi putut plânge la un microfon. Viața ar fi rămas simplă, la urma urmei: derbedeul cartierelor mărginaşe umilindu-l pe cetățeanul cuminte, o viziune asupra lumii conformă cu fantasmele contemporane. Din fericire, flacăra unei brichete a revelat o realitate mult mai complexă: întâlnirea unui adolescent care mai are multe de învățat cu un adult care mai are multe să-l învețe. Printre altele, următorul lucru: dacă vrei să devii împărat, Maximilien, fie doar şi peste tine însuți, nu te mai juca de-a speriatul bufonilor (burghezilor), nu mai adăuga nici măcar un dram de adevăr la statuia loazei căreia îi place să provoace frica şi pe care falşii fricoşi care țin microfonul în mână o ridică liniştiți pe spinarea ta.

— Mdaa…

Citesc ceea ce am scris şi aud un mic ricanat lăuntric:

— Mdaa, mdaa, mdaa…

Fără nici un dubiu, ironia asta vine tot de la loaza care eram.

— Frumoase fraze, ce să spun! Frumoasă lecție de morală a primit Maximilien!

Şi, ca de obicei, o ia de la capăt, insistând.

— Un mic puseu de autosatisfacție?

— Cu alte cuvinte, nu l-ai ajutat pe elevul ăla…

— Pentru că n-a fost politicos, aşa e?

— Şi acum eşti mulțumit de tine?

— Ce-ai făcut cu principiile tale? Frumoasele principii expuse mai sus. Ia aminteşte-ți: Teama de-a citi se îngrijeşte prin lectură, cea de-a nu înțelege, prin scufundarea în text… Declarații de soiul ăsta. Acum le disprețuieşti?

— De fapt, ai dat-o în bară în seara aia, cu Maximilien! Erai poate prea furios sau prea speriat, şi ție ți se mai întâmplă să-ți fie frică, îndeosebi când eşti obosit. Ştii foarte bine că trebuia să-l iei pe flăcăul ăla de braț, să-l aduci la tine acasă, să-l ajuți să-şi facă explicația de text şi să stai de vorbă cu el dacă era necesar, chiar dacă mai apoi îl bodogăneai, dar după ce-şi făcuse tema! Să răspunzi la o solicitare, asta era urgența, deoarece, din fericire, exista o solicitare! Era cumva prost formulată? De acord! Interesată? Toate solicitările sunt interesate, o ştii foarte bine! E doar treaba ta să transformi interesul calculat în interes pentru text! Dar să-l laşi baltă pe Maximilien pe trotuar ca să te întorci acasă aşa cum ai făcut-o înseamnă să laşi mai departe în picioare zidul care vă desparte. Ba chiar să-l consolidezi!

Există o fabulă de La Fontaine pe tema asta.

Vrei să ți-o recit? Joci acolo rolul principal!

BĂIATUL şi ÎNVĂȚĂTORUL[1]

Vreau să v-arăt în fabula de față apucătura unui dascăl prost.

Zburdând pe lângă Sena fără rost, un băiețaş făcu o boroboață.

Căzând, se aninase într-un ciot de salcie şi-ncepu să țipe şi auzindu-l, dascălul netot, discursul şi porni să-şi înfiripe.

— Uitați-vă la el, împielițatul: i s-a-nfundat acum, cu colindatul!

Aşa pățesc zănaticii, să ştii, când se tot țin mereu de nebunii!

O, vai de capul bieților părinți: asemenea potăi îi scot din minți!

N-au zi, sărmanii, fără supărare.

Mai bine s-ar lipsi de-aşa vlăstare...!

Cum creanga se lăsase peste ape şi începea să crape – abia, abia mai reuşi să-l scape...

1. În traducerea lui Aurel Țâța, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1980, p. 26.

Nu veştejesc aici un singur prost, că din păcate-n viață-s o grămadă trăncănitorii ăştia fără rost şi moraliştii serbezi, de paradă, ce-s pururi gata, depăşind măsura, să dea cu gura.

— Prietene, dojenile îți curmă şi scapă-mă!… Mă dăscăleşti pe urmă.

Maximilien e figura loazei contemporane. Să auzi astăzi vorbindu-se despre şcoală înseamnă să auzi vorbindu-se în primul rând despre el.

Douăsprezece milioane patru sute de mii de tineri francezi sunt şcolarizați în fiecare an, din care aproximativ un milion de adolescenți proveniți din rândurile imigranților. Să zicem că două sute de mii se află în eşec şcolar redhibitoriu. Câți din aceşti două sute de mii au basculat în violență verbală sau fizică (insulte la adresa profesorilor, a căror viață devine un infern, amenințări, lovituri, vandalizarea şcolilor…)? Un sfert? Cincizeci de mii? Să admitem că aşa e. Asta înseamnă că dintr-o populație de douăsprezece milioane patru sute de mii de elevi, 0,4% sunt suficienți pentru a alimenta imaginea lui Maximilien, fantasma dezgustătoare a loazei devoratoare de civilizație, care ne monopolizează toate mijloacele de informare de îndată ce vorbim despre şcoală şi încinge toate imaginațiile, până şi pe cele mai cumpătate.

Să presupunem că eu mă înşel în calculóle mele, că trebuie să multiplicăm cu doi sau chiar cu trei procentul meu de 0,4%, cifra rămâne derizorie, iar teama întreținută împotriva acestui tineret – absolut ruşinoasă pentru adulții care suntem.

Adolescent provenit dintr-unul din cartierele periferice sau din vreo aglomerare mărginaşă, black, beur1 sau gal surghiunit, mare amator de mărci şi de telefoane mobile, electron liber, dar care se deplasează în grup, cu gluga trasă până la bărbie, mâzgălitor pe ziduri şi în RER2, amator de muzică sincopată cu cuvinte răzbunătoare, vorbind tare şi renumit că loveşte zdravăn, presupus scandalagiu, dealer, incendiator sau sămânță de extremist religios, Maximilien este figura contemporană a periferiilor de altădată; şi, la fel,

cum odinioară burghezului îi plăcea să coboare în inima viciului pe strada Lappe sau în cârciumile cu grădină de la malul Marnei, frecventate de apaşi3, bufonului de astăzi îi place să-l întâlnească pe Maximilien, dar numai în imagine,

1. Tânăr arab născut în Franța din părinți maghrebieni imigrați.

2. Réseau Express Régional (Rețeaua Express Regională) – linie de metrou de centură.

3. Răufăcători, derbedei, termen învechit astăzi, folosit la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea.

Imagine pe care o garniseşte cu toate ingredientele cinematografului, ale literaturii, ale publicității şi ale informației. Maximilien este imaginea care produce teamă şi totodată imaginea a ceea ce se vinde, eroul celor mai violente filme şi vectorul celor mai purtate mărci.

Dacă, fizic, Maximilien este îngrădit în marginile marilor oraşe (urbanismul, costurile din domeniul imobiliar şi poliția au grijă de acest lucru), imaginea lui este difuzată până în miezul cel mai înstărit al oraşului, iar bufonul îşi vede cu oroare propriii copii îmbrăcându-se precum Maximilien, adoptând sabirul lui Maximilien şi chiar, culmea spaimei, acordându-şi glasul după sunetele emise de glasul lui Maximilien! De aici până la a proclama moartea limbii franceze şi sfârşitul civilizației nu mai e decât un pas, făcut repede, cu o teamă cu atât mai delicioasă cu cât, în adâncul sufletului, ştim bine că Maximilien e cel sacrificat.

Dacă ne uităm mai îndeaproape, Maximilien e reversul medaliei tinereții. Epoca noastră şi-a făcut o datorie din fixația pe tinerețe: trebuie să fii tânăr, să gândeşti ca un tânăr, să consumi ca un tânăr, să îmbătrâneşti rămânând tânăr, moda e tânără, fotbalul e tânăr, radiourile sunt tinere, revistele sunt tinere, publicitatea e tânără, televiziunea e plină de tineri, internetul e tânăr, popoarele sunt tinere, ultimii baby boomers1 în viață au ştiut să rămână tineri, oamenii

noştri politici înşişi au sfârşit prin a întineri. Trăiască tinerețea! Slavă tinereții! Trebuie să fii tânăr!

Cu condiția să nu fii Maximilien.

— Profii ne smintesc de cap, dom' profesor!

— Te înşeli. Capul tău e deja ameţit bine.

Profesorii încearcă să ți-l dreagă.

Conversația asta am avut-o la un liceu tehnic din apropierea oraşului Lyon. Ca să ajung la şcoala cu pricina, am fost nevoit să traversez un no man's land de antrepozite de toate felurile unde n-am întâlnit țipenie de om. Zece minute de mers pe jos printre ziduri înalte şi oarbe, silozuri de beton cu acoperiş din fibrociment, asta era frumoasa promenadă de dimineață pe care viața le-o oferea elevilor care locuiau în aglomerările din jur.

Despre ce am vorbit oare în ziua aceea?

Despre lectură, bineînțeles, dar şi despre scris, despre felul în care le vin în minte romancierilor tot soiul de istorii, despre ce anume vrea să însemne cuvântul „stil” când nu facem din el un sinonim pentru „la fel ca”, despre noțiunea de personaj şi despre noțiunea de persoană, în consecință, despre bovarism, despre pericolul de a-i ceda mult prea mult timp odnin ce am închis romanul (sau am văzul, filmul), despre real şi imaginar, despre unul eu re e dat drept un altul în emisiunile de tolorenli tate, tot soiul de lucruri care îi pasionează pe elevii de toate felurile de îndată ce le iau în considerare cu seriozitate… Şi, în mod mai general, am vorbit despre raportul lor cu cultura. E de la sine înțeles că vedeau pentru prima dată un scriitor, că niciunul dintre ei nu asistase niciodată la o piesă de teatru şi că foarte puțini ajunseseră până la Lyon. Fiindcă i-am întrebat care era motivul, răspunsul nu s-a lăsat aşteptat:

— Ei! Doar n-o să ne ducem până acolo ca să fim tratați ca o pleavă de toți bufonii ăia!

Lumea era, la urma urmei, în ordine: oraşul se temea de ei. Iar ei se temeau de judecata oraşului… Ca mulți tineri din această generație, băieți şi fete, erau majoritatea atât de

înalți, încât ai fi crezut că au crescut între zidurile antrepozitelor, căutând lumina soarelui. Unii erau îmbrăcați la modă – după moda lor, credeau ei, dar uniform planetară – şi toți se sileau să aibă accentul acela răspândit de rap pe care se străduie să-l imite până şi tinerii bufoni cei mai la curent cu toate din centrele oraşelor, unde cei de-aici nu se încumetau să se aventureze.

Am ajuns să vorbim şi despre studiile lor.

La acest stadiu al conversației intervine cel care are aici rolul lui Maximilien. (Da, am decis să dau tuturor loazelor din cartea asta, loaze de periferie sau loaze din cartierele şic, acest frumos prenume superlativ.)

— Profii ne smintesc de cap!

Asta era vizibil loaza clasei. (Ar fi multe de spus despre adverbul acesta, „vizibil", dar fapt e că loazele se remarcă foarte repede într-o clasă.

În toate cele unde sunt invitat, şcoli de lux, licee tehnice sau colegii din cartiere oarecare, aceşti Maximilien se recunosc uşor după atenția crispată sau după privirea exagerat de binevoitoare pe care profesorul o îndreaptă asupra lor când iau cuvântul, după zâmbetul anticipat al colegilor şi după nota de defazare din vocea lor, un ton de scuză sau o vehemență cam şovăielnică. Iar când tac – adesea Maximilien tace – îi recunosc după tăcerea lor neliniştită sau ostilă, atât de diferită de tăcerea atentă a elevului care înmagazinează. Loaza oscilează permanent între scuza de-a fi şi dorința de-a exista în ciuda tuturor, de a-şi găsi locul, chiar de a-l impune, fie şi prin violență, care este antidepresivul său.)

— Cum vine asta că profesorii vă smintesc de cap?

— Ne smintesc de cap, uite-aşa! Cu toate şmecheriile lor care nu sunt bune la nimic!

— De pildă, ce şmecherie care nu < hunii li nimic?

— Totul, ce mai! Materiile! Nu e viață'

— Cum te cheamă?

— Maximilien.

— Ei bine, te înşeli, Maximilien, profii nu te smintesc de cap, ci încearcă să ți-l aşeze cum trebuie. Pentru că, la drept vorbind, capul tău e deja smintit.
— E smintit, capul meu?
— Ce porți în picioare?
— In picioare? Nişte N-uri, dom' profesor!

(Urmează numele mărcii.)
— Nişte ce?
— Nişte N-uri, am nişte N-uri.
— Şi ce sunt N-urile astea?
— Cum adică, ce-s? Îs N-urile mele!
— Ca obiect, vreau să spun, ce sunt acestea ca obiect?
— Îs N-urile mele!
Şi cum nu trebuia să-l umilesc pe Maximilien, le-am pus, încă o dată, celorlalți întrebarea:
— Ce poartă Maximilien în picioare?
S-a lăsat cu schimburi de priviri, cu o tăcere încurcată; petrecuserăm o oră plăcută împreună, discutaserăm, cugetaserăm, glumiserăm, râseserăm mult, chiar ar fi vrut să mă ajute, dar, am fost nevoiți să cădem de acord, Maximilien avea dreptate:
— Astea-s N-urile lui, dom' profesor.
— De acord, am văzut, da, sunt nişte N-uri, dar, ca obiect, ce sunt acestea ca obiect?
Tăcere.
Apoi o fată țâşneşte brusc:
— A! Da, ca obiect! Păi, ăştia-s bascheți!
— Asta e. Dar un substantiv mai general ca „bascheți" care să arate acest gen de obiecte cunoşti?
— Păi... Încălțăminte?
— Iată, asta e, aceştia sunt bascheți, încălțăminte, pantofi, încălțări, scroambe, troaşe, tot ce vreți voi, dar nu N-uri! N e marca lor, iar marca nu e un obiect!
Întrebare din partea profesoarei lor:
— Obiectul serveşte la mers, dar marca la ce serveşte?

O rachetă luminoasă în fundul clasei:

— Ca să te dai mare, doamnă!

Hlizeală generală.

Profesoara:

— Ca să faci pe grozavul, da.

Nouă întrebare din partea profesoarei, care arată spre puloverul unui alt băiat:

— Dar tu, Samir, ce porți pe tine?

Acelaşi răspuns instantaneu:

— E L-ul meu, doamnă!

Atunci am mimat o agonie atroce, ca şi cum Samir m-ar fi otrăvit, iar eu muream în direct în fața lor, când un alt glas a strigat râzând:

— Nu, nu, ăsta e pulover! Stați uhu, „lom' profesor, rămâneți cu noi, ăsta c pulover, „< L-ul lui, e un pulover!

Am înviat:

— Da, e puloverul lui, şi chiar dacă pull-over e un cuvânt de origine engleză, tot e mai bun decât o marcă! Mama mea ar fi zis: jerseul, sveterul, iar bunică-mea, tricotul: tricotul lui, ce cuvânt vechi, „tricot", dar tot e mai bun decât o marcă, pentru că mărcile, Maximilien, te smintesc de cap, nu profii! Vă smintesc de cap mărcile voastre: astea-s N-urile mele, ăsta e L-ul meu, ăstălalt e T-ul meu, e X-ul meu, e Y-ul meu! Vă iau ochii, vă lasă lefteri de bani, vă fură cuvintele, ba vă mai fură şi corpul, ca o uniformă, mărcile astea fac din voi publicitate ambulantă, precum manechinele de plastic din magazine!

Ajuns aici, le istorisesc că în copilăria mea existau aşa-numiții oameni-sendviş şi că mi-l aminteam încă pe unul dintre ei stând pe trotuarul din fața casei mele, un domn bătrân închingat între două pancarte care făceau reclamă la o marcă de muştar:

— Mărcile fac exact acelaşi lucru cu voi.

Maximilien, care numai prost nu e, zice:

— Numai că pe noi nu ne plătesc!

Intervine o fată:

— Nu e adevărat, la poarta liceelor, în oraş, umblă după mici şefi de bandă, din ăia care fac pe zmeii, şi-i înțolesc gratis ca să se dea mari în clasă! Marca îi umple de invidie pe amici şi vinde obiectul!

Din nou Maximilien:

— Super!

Profesoara:

— Aşa ți se pare? Mie mi se pare că mărcile voastre costă foarte scump, dar că valorează mult mai puțin decât voi.

A urmat o discuție aprofundată despre noțiunile de cost şi de valoare, nu valorile venale, ci valorile celelalte, faimoasele valori, cele al căror sens elevii se ştie că l-au pierdut…

Şi ne-am despărțit luându-ne rămas-bun printr-o mică manifestație verbală: „E-li-berați cu-vin-te-le! E-li-be-rați cu-vin-te-le!”, până ce toate obiectele lor familiare, pantofi, rucsacuri de şcoală, stilouri, pulovere, hanorace, căşti pentru walkman, şepci, telefoane mobile, ochelari, şi-au pierdut mărcile ca să-şi regăsească numele.

A doua zi după această vizită, reîntors la Paris, pe când coboram colinele arondismentului XX spre birou, mi-a venit ideea să-i evaluez pe elevii cu care mă încrucişam pe drum, făcând un calcul metodic: 100 de euro bascheții, 110 jeanşii, 120 geaca, 80 rucsacul, 180 walkmanul (la 90 de decibeli devastatorul turneu auditiv), 90 de euro telefonul mobil multifuncțional, fără a mai pune la socoteală ce conțin trusele pe care le socotesc, ieftin, la 50 de euro, totul cocoțat pe role noi-nouțe, la 150 de euro perechea. Total: 880 de euro, adică 5 764 de franci de elev, adică 576 400 de franci din copilăria mea. Am verificat, în zilele următoare, atât la dus, cât şi la întors, comparând cu prețurile afişate în vitrinele care se găseau în drumul meu. Toate calculele mele ajungeau cam la o jumătate de milion. Fiecare din aceşti puştani valora o jumătate de milion de franci din copilăria mea! Este o estimare medie pe cap de copil din clasa mijlocie, având părinți cu venituri medii, din Parisul de astăzi. Prețul unui elev parizian, îmbrăcat din cap până-n picioare, să zicem la

sfârşitul vacanței de Crăciun, într-o societate care îşi consideră tineretul, înainte de toate, drept clientelă, piață, teren cu ținte de ochit.

Copii-clienți, aşadar, cu sau fără mijloace, atât cei din marile oraşe, cât şi cei de la periferii, antrenați în aceeaşi aspirație la consum, în acelaşi universal aspirator de dorințe, săraci şi bogați, mari şi mici, băieți şi fete, înnebuniți la grămadă de unica şi volburoasa solicitare: consumul! Adică schimbarea produsului, dorința de nou, mai mult decât de nou, ultimul răcnet! Marca! Trebuie să fie cunoscută! Dacă mărcile lor ar fi nişte medalii, copiii de pe străzile noastre ar zăngăni precum nişte generali de operetă. Emisiuni foarte serioase îți explică de-a fir a păr că e în joc identitatea lor. Chiar în dimineața ultimului început de an şcolar, o mare „preoteasă" a marketingului declara la radio, pe tonul pătruns al unei bunici responsabile, că şcoala trebuie să se deschidă publicității, care ar fi o categorie de informare, ea însăşi un prim aliment al instruirii. CQFD1.

Am ciulit urechea. Ce ne tot îndrugați acolo, Doamnă Marketing, cu vocea dumneavoastră înțeleaptă de bunică, având un timbru atât de clar? Publicitatea în aceeaşi oală cu ştiințele reale, artele şi ştiințele umane? Bunico, vorbeşti serios? Vorbea serios, pişichera. Al naibii de serios. Vezi dumneata, ea nu vorbea în numele ei, ci în numele vieții aşa cum este ea! Şi brusc mi-a apărut în fața ochilor viața potrivit ideilor Bunicii Marketing: un gigantic hipermarket de mare suprafață, fără ziduri, fără limite, fără frontiere, dar şi fără alt obiectiv decât consumul! Iar şcoala ideală potrivit Bunicii Marketing: un zăcământ de consumatori tot mai lacomi! Iar misiunea cadrelor didactice ar fi să-i pregătească pe elevi să împingă din urmă căruciorul pe aleile fără capăt ale vieții comerciale! Să se termine odată cu ținerea lor la distanță de societatea de consum! Spunea răspicat Bunica Marketing, să iasă „informați" din ghetoul şcolar! Ghetou şcolar, aşa numea Bunica Marketing şcoala! Iar informația, la asta reducea ea instruirea? Auzi, unchiule Jules? Puştanii pe care îi salvai de

la idioțenia familială, pe care îi smulgeai încurcatului hățiş al prejudecăților şi al ignoranței, îi salvai doar ca să-i închizi în ghetoul şcolar, ca să vezi! Iar dumneata, violoncelista mea de la Blanc-Mesnil, ştiai dumneata că trezindu-ți elevii la literatură mai mult decât la publicitate nu erai decât gardiană oarbă a ghetoului şcolar? Ah! Profesori, oare când o veți asculta pe Bunica Marketing? Când aveți de gând să vă băgați în cap că universul nu e de înțeles, ci de consumat? În mâinile elevilor voştri, o, filosofilor, nu trebuie să puneți Cugetările lui Pascal, nici Discursul asupra metodei, nici Critica rațiunii pure, nici pe Spinoza, nici pe Sartre, ci Marele catalog a ceea ce se face mai bun în viața aşa cum este ea! Hai, Bunico, te-am recunoscut sub travestiul tău de cuvinte, eşti pur şi simplu lupul cel rău din basme! Încotoşmănată în raționamentele tale seducătoare, te-ai culcat cu gura larg căscată la poarta de ieşire a şcolii ca să le ronțăi pe micile scufițe roşii consumatoare, în frunte cu Maximilien, fireşte, care e mai lipsit de apărare decât ceilalți. Că tare mai e delicios de ronțăit capul ăsta saturat de pofte, pe care profesorii încearcă să ți-l smulgă, bieții de ei, atât de puțin înarmați, cu cele două ore din materia asta sau cu cele trei ore din materia cealaltă, împotriva formidabilei tale artilerii publicitare! Stai cu botul larg deschis la poarta şcolii, Bunico Marketing, şi treaba merge ca pe roate! De pe la mijlocul anilor '70, treaba merge din ce în ce mai bine! Cei pe care îi ronțăi astăzi sunt copiii celor pe care-i ronțăiai mai ieri! Ieri, elevii mei, astăzi, progeniturile elevilor mei! Familii întregi îndeletnicindu-se cu luatul celor mai mărunte dorințe drept nevoi vitale în înspăimântătoarea mixturii a digesl iei tale argumentate! Reduşi cu toții, mari. Şi ruin, la aceeaşi stare de copilărie perpetuu râvni toare. Încă! Încă! Strigă din străfundul stomacului tău poporul consumatorilor consumați, copii şi părinți la grămadă. Încă! Încă! Şi, fireşte, Maximilien e cel care strigă cel mai tare.

Un gust amar m-a năpădit când m-am despărțit deținerii elevi ai periferiilor Lyonului.

Copiii ăştia erau abandonați într-un deşert urban. Până şi liceul lor era invizibil, pierdut în labirintul antrepozitelor. Cartierul lor nu era nici el mai vesel… Nici o cafenea la îndemână, nici un cinematograf, nimic viu, nimic asupra căruia să-ți poposească privirea în afară de acele panouri publicitare gigantice care lăudau obiecte pentru ei de neatins… Cum să le poți reproşa veşnica lor nevoie de-a face pe grozavii, acea imagine a lor înşişi compusă pentru publicul-oglindă al grupului? E destul de uşor să iei în derâdere nevoia lor de-a fi văzuți, ei care sunt atât de ascunşi lumii şi care au atât de puține de văzut! Ce li se oferă altceva decât ispita de-a exista ca imagini, lor, care vor moşteni şomajul, cărora hazardurile istoriei le-au interzis trecutul şi care au fost privați de geografie? Pe ce altceva se pot sprijini – în sensul în care te sprijini ca să te odihneşti, ca să uiți puțin de tine însuți, ca să te reconstitui – decât pe jocul aparențelor? Căci asta înseamnă identitatea potrivit Bunicii Marketing: să-i înveşmânteze pe tineri în aparență, să satisfacă acea permanentă nevoie de fotogenie… Sfinte Doamne Dumnezeule, ce mai rivală pentru profesori e negustoreasa asta de imagini de-a gata!

În trenul care mă aduce de la Lyon, îmi spun că, revenind, nu mă întorc doar acasă, ci mă reîntorc în miezul istoriei mele, îmi regăsesc culcuşul în centrul geografiei mele. Când trec pragul uşii, pătrund într-un loc unde eram deja eu însumi cu mult înainte să mă nasc: cel mai mic obiect, cea mai micuță carte din bibliotecă mă atestă în seculara mea identitate. Nu e prea greu, la acest preț, să scapi de ispita imaginii.

În seara asta Minne şi cu mine nu vorbim decât despre asta:

— Nu-i subestima pe copiii ăştia, îmi spune ea, trebuie să ții seama de energia lor! Şi de luciditatea lor, odată trecută criza de adolescență. Mulți ies foarte bine din criza asta.

Şi începe să-mi citeze numele prietenilor noştri care au scos-o foarte bine la capăt. Printre ei Aii, mai ales, care ar fi putut foarte bine s-o ia pe căi rele şi care astăzi se cufundă din nou

în miezul problemei pentru a-i salva pe adolescenții cei mai amenințați. Şi, fiindcă aceştia sunt victime ale imaginilor, Aii a decis să-i ajute să iasă la lumină tocmai prin manevrarea imaginii. Le pune în mână o cameră de filmat şi îi învață să-şi filmeze adolescența aşa cum este ea, dincolo de aparențe.

Conversație cu Aii (fragment)

— Sunt copii care cunosc eşecul şcolar, îmi explică el, mama e cel mai adesea singură, unii au avut deja probleme cu poliția, nu vor să audă vorbindu-se de adulți, se pomenesc în clase de preluare, ceva în genul claselor tale amenajate din anii '70, presupun. Ii iau pe caizi, micii şefi de bandă de cincisprezece-şaisprezece ani, îi izolez provizoriu de grup, pentru că grupul e întotdeauna cel care îi dă gata, îi împiedică să se constituie, le pun în mâini o cameră de filmat şi li-l încredințez pe unul dintre amicii lor să-i ia un interviu, un tip pe care şi-l aleg chiar ei. Îşi fac interviul singuri, într-un colț, departe de priviri, apoi se întorc şi vizionăm toți filmul împreună, cu grupul de data asta. Chestia asta nu dă greş niciodată: intervievatul joacă obişnuita comedie în fața obiectivului de filmare, iar cel care îl filmează intră în jocul lui. Fac pe interesanții, îşi exagerează accentul, dau din umeri în vocabularul lor de doi bani, zbierând cât mai tare cu putință, la fel ca mine când eram un puşti, umblă cu şmecherii, de parcă s-ar adresa grupului, ca şi cum singurul spectator posibil ar fi grupul, iar în timpul proiecției amicii lor se distrează.

Eu proiectez filmul a doua oară, apoi a treia oară, a patra oară. Râsetele se răresc, devin mai puțin sigure. Cel care ia interviul şi intervievatul simt că sporeşte ceva bizar, ceva ce ei nu izbutesc să identifice. La a cincea sau chiar a şasea proiecție, o adevărată stinghereală se instalează între publicul lor şi ei. La a şaptea sau la a opta (te asigur că mi s-a întâmplat să proiectez de nouă ori acelaşi film!) au priceput cu toții, fără ca eu să le explic, că ceea ce urcă la suprafața acestui film e prefăcătoria, ridicolul, falsul, comedia lor obişnuită, mimicile lor de grup, toate portițele lor obişnuite de

scăpare şi că toate astea nu prezintă nici un interes, sunt zero total, nu au nici o realitate.

Când au atins stadiul ăsta de luciditate, opresc proiecția şi îi trimit înapoi cu camera de filmat ca să refacă interviul, fără vreo explicație suplimentară. De data asta se obține ceva mai serios, care are o legătură cu viața lor reală: se prezintă, îşi spun numele, prenumele, vorbesc despre familie, despre situația lor şcolară, există momente de tăcere, îşi caută cuvintele, îi vezi cum reflectează, atât cel care răspunde, cât şi cel care întreabă, şi, treptat, vezi apărând adolescența la aceşti adolescenți, încetează să mai fie nişte tineri care se distrează producând teamă şi redevin nişte băieți şi nişte fete de vârsta lor, cincisprezece-şaisprezece ani, adolescența le străpunge aparența, se impune, hainele lor, caschetele lor redevin nişte accesorii, gestica li se atenuează, cel care filmează restrânge instinctiv cadrul, îndepărtează şi apropie aparatul, ceea ce contează acum e chipul lor, ai zice că cel care pune întrebările ascultă chipul celuilalt, iar ceea ce apare pe acest chip este efortul de-a înțelege, ca şi cum s-ar privi pentru prima dată aşa cum sunt: atunci fac cunoştință cu complexitatea.

La rândul ei, Minne îmi povesteşte că în clasele mici unde intervine, joacă un joc care îi încântă pe copii: jocul de-a satul. E un joc simplu; pălăvrăgind cu copiii, descoperind cele mai proeminente trăsături ale caracterelor lor, descoperind aptitudinile, dorințele, maniile unora şi ale altora, jocul constă în a transforma clasa într-un sat în care fiecare îşi găseşte locul, socotit indispensabil de către ceilalți: brutăreasa, poştaşul, învățătoarea, garajistul, femeia care ține băcănia, doctorul, farmacista, agricultorul, instalatorul, muzicantul, fiecare îşi are locul lui, inclusiv cei pentru care născoceşte meserii imaginare la. Fel de indispensabile precum colectoarea de vise sau pictorul de nori…

— Dar cu banditul ce faci? Procentul de 0,4 %, micul bandit, cu el ce faci?

Ea zâmbeşte:

— Îl fac jandarm, firește.

Din păcate, nu putem elimina cazul adevăratului bandit, al banditului ucigaș, al aceluia pe care, nici măcar în joacă, nu-l vom transforma niciodată în jandarm. Un caz rarisim, dar el există. La școală ca și prin alte părți. În douăzeci și cinci de ani de învățământ, din aproximativ două mii cinci sute de elevi, cred că m-am încrucișat cu el o dată sau de două ori.

L-am văzut și pe banca de la Curtea cu Juri, era adolescentul acela animat de o ură precoce, cu o privire de gheață, despre care îți spui că va sfârși la rubrica faptelor diverse pentru că nu-și înfrânează nici o pornire, nu-și reține loviturile, își întreține furia, își premeditează răzbunarea, îi place să facă rău, îi terorizează pe martori și rămâne perfect etanș la remușcare odată ce și-a comis crima. Acel băiat de optsprezece ani, de pildă, care i-a zdrobit coloana vertebrală tânărului K. Cu lovituri de topor doar pentru motivul că era din cartierul de vizavi… Sau celălalt, de cincisprezece ani, care și-a înjunghiat profesorul de franceză.

Dar, la fel de bine și fata aceea crescută în școli particulare, elevă slabă ziua, iar noaptea seducătoare de cvadragenari pe care îi dădea pe mâna a doi complici de vârsta ei și din mediul ei, care îi torturau până ce mureau ca să-i jefuiască. După interogatoriu i-a întrebat pe polițiștii îngroziți dacă se putea întoarce acasă.

Aceștia nu sunt adolescenți obișnuiți. Odată explicată prin toți factorii socio-psihologici imaginabili, crima rămâne misterul speciei noastre.

Nu e ceva surprinzător faptul că violența fizică sporește odată cu pauperizarea, izolarea, șomajul, tentațiile societății de îndestulare, dar că un băiat de cincisprezece ani premeditează înjunghierea profesorului – și o și duce la capăt!

— Rămâne un act patologic singular. Să faci din el, cu mare tam-tam, pe pagina întâi a ziarelor și cu ajutorul reportajelor televizate, simbolul unui tineret anume, într-un loc precis (clasa de periferie), înseamnă să faci ca acest tineret să apară

drept un cuib de asasini, iar şcoala drept un focar criminogen.

În materie de asasinat, nu e inutil să reamintim că, odată deduse atacurile cu mână înarmată, încăierările la drumul mare, crimele murdare şi răfuielile între bande rivale, aproximativ 80% din crimele cu vărsare de sânge au drept cadru mediul familial. Înainte de toate, oamenii se ucid între ei acasă, sub propriul acoperiş, în fermentaţia secretă a propriului cămin, în inima propriei mizerii.

Să faci ca şcoala să treacă drept un loc criminogen este, în sine, o crimă nesăbuită împotriva şcolii.

Dacă e să dăm crezare atmosferei timpului, violenţa n-ar fi pătruns decât mai ieri în şcoală, doar pe uşile periferiei şi pe calea imigraţiei.

Ea nu exista mai înainte. Asta e o dogmă şi, ca atare, nu se discută. Totuşi mi-aduc şi-acum aminte de nişte bieţi oameni torturaţi de hărmălaia noastră, prin anii '60, de pildă acel profesor copleşit care şi-a aruncat catedra spre clasa noastră de-a treia sau acel supraveghetor ridicat cu cătuşe la mâini pentru că-l snopise pe un elev care îl adusese la nebunie şi, chiar la începutul anilor '80, fetele în aparenţă foarte cuminţi care-şi expediaseră profesorul la cură de somn (eu eram suplinitorul) pentru că avusese pretenţia să le pună să citească Prinţesa de Cleves1, pe care acele domnişoare o găseau „prea plicticoasă”…

1. La princesse de Cleves – roman al doamnei de La Fayette, apărut în 1678.

În anii '70, ai secolului al XlX-lea de data asta, Alphonse Daudet îşi exprima deja mâhnirea de pedagog chinuit:

Aşadar, am luat în primire sala de meditaţie a elevilor mijlocii. Am găsit acolo vreo cincizeci de golani, băieţi de la munte, bucălaţi, între doisprezece şi paisprezece ani, fii de gospodari îmbogăţiţi, pe care părinţii lor îi trimiteau la liceu ca să facă din ei mic-burghezi, cu preţul de o sută douăzeci de franci pe trimestru. Grosolani, obraznici, trufaşi, vorbind între ei un aspru dialect din Ceveni, pe care nu-l înţelegeam

decloc, aveau mai toți acea anumită sluțenie a copilăriei ce-şi schimbă vocea, mâini mari şi roşii, cu degerături, glasuri de cocoşei răguşiți, privirea tâmpă şi, pe deasupra, un iz de liceu… Mă urară îndată, înainte de-a mă cunoaşte. Eram pentru ei inamicul, pedagogul; şi din ziua când m-am aşezat la catedră, războiul a început între noi, un război înverşunat, fără nici o clipă de răgaz.

A! Ce copii cruzi şi cât m-au făcut să sufăr!

Aş vrea să vorbesc de ei fără duşmănie durerile acestea sunt doar aşa departe de noi!

Ei bine! Nu, nu pot; şi uite, chiar în ceasul când scriu rândurile acestea simt că-mi tremură mâna de friguri şi de tulburare. Mi se pare că mai sunt acolo.

E aşa de îngrozitor să trăieşti înconjurat de rea-voință, să te temi întotdeauna, să fii întotdeauna cu ochii în patru, mereu rău, mereu înarmat, e atât de îngrozitor să pedepseşti eşti nedrept fără să vrei – aşa de îngrozitor să te îndoieşti, să vezi pretutindeni numai curse, să nu mănânci în tihnă, să nu dormi liniştit, să-ți spui întotdeauna, chiar şi în clipele de răgaz: „Ah! Doamne!… Ce-or să-mi mai facă acum?”.1

Haide, haide, Daudet, exagerezi; din moment ce ți se spune că va trebui să mai aştepți un secol până ce violența va pătrunde în şcoală!

Şi nu dinspre Ceveni, Daudet, ci de la periferie, doar de la periferie!

1. Alphonse Daudet, Piciul, trad. De Livia Storescu, Editura REgis, Bucureşti, 2003 (n.r.).

Odinioară loaza era înfățişată stând în picioare, la colț, cu o tichie cu urechi de măgar pusă pe cap. Imaginea asta nu stigmatiza nici o categorie socială anume, ci arăta un copil printre alții, pus la colț pentru că nu şi-a învățat lecția, nu şi-a făcut tema sau pentru că i-a făcut tărăboi domnului Daudet, alias Piciul.

Astăzi, pentru prima dată în toată istoria noastră, o întreagă categorie de copii şi de adolescenți sunt zilnic, sistematic, stigmatizați ca loaze emblematice. Nu mai sunt puşi să stea la

colț, nu li se mai pune tichia de măgar, cuvântul „loază” a căzut şi el în desuetudine, rasismul e considerat o infamie, dar sunt necontenit filmați, sunt arătați cu degetul întregii Frânte, se scriu despre nelegiuirile unora dintre ei articole care îi înfățişează pe toți ca pe un cancer de nevindecat în sânul educației naționale. Deloc mulțumiți că-i punem să suporte ceea ce se înrudeşte cu un apartheid şcolar, mai trebuie pe deasupra şi să-i percepem ca pe o maladie națională: ei sunt întreg tineretul din toate periferiile. Cu toții loaze în imaginarul publicului, loaze şi periculoşi: şcoala sunt ei, deoarece nu se vorbeşte decât despre ei atunci când se vorbeşte despre şcoală.

Deoarece nu se vorbeşte despre şcoală decât pentru a se vorbi despre ei.

E adevărat că unele exacțiuni comise (elevi extorcați de bani, profesori bătuți, licee arse, violuri) nu se pot nici pe departe asemăna cu momentele de tărăboi şcolar de odinioară, care se limitau la violențe aproape controlate în cadrul definit al aşezămintelor şcolare. Oricât de rare ar fi fost, răsunetul simbolic al acestor nelegiuiri este teribil, iar propagarea lor aproape instantanee prin imaginile televiziunii, ale cinematografului, prin telefoane mobile îi înzeceşte pericolul mimetic.

Iată o vizită, cu ceva timp în urmă, într-un liceu de învățământ general şi tehnologic, de pe lângă Digne; trebuie să mă întâlnesc acolo cu mai multe clase.

Noapte la hotel.

Insomnie.

Televiziune.

Reportaj.

Se văd mici grupuri de tineri, pe Champ-deMars, în marginea unei manifestații studențeşti, atacând victime la întâmplare. Una dintre vie time cade. E un băiat de aceeaşi vârstă cu călhii lui. E bătut. Se ridică de jos, e urmărit, cade din nou, e bătut iarăşi. Scenele se înmulțesc. Mereu acelaşi scenariu, victima e aleasă la întâmplare, după impulsul unui

membru oarecare al grupului, care, transformat în haită, se înverşunează asupra victimei. Haita aleargă după cel care încearcă să scape, fiecare e împins din urmă de ceilalți, devenind el însuşi motorul lor. Aleargă toți cu viteza unor proiectile.

Mai departe în cursul aceleiaşi emisiuni, un părinte avea să spună despre fiul lui că s-a lăsat antrenat de către ceilalți; e adevărat, oricum în sensul cinetic al termenului: antrenat, antrenor. Maximilien (al meu) face oare parte dintr-unul din aceste grupuri? Iată că-mi trece prin cap ideea asta. Insă aici gratuitatea agresiunilor este atât de mare, încât Maximilien se poate la fel de bine afla printre victime; nu e timp de făcut prezentări, violența e oarbă, imediată, extremă. (Un aviz din partea televiziunii nu recomandă emisiunea copiilor sub doisprezece ani. Probabil că a mai fost difuzată într-o primă prezentare la o oră de mare audiență şi îmi imaginez că ciorchini de copii, momiți de interdicție, şi-au lipit pe dată nasurile de ecran.) Aceste scene sunt comentate de un polițist şi de un psiholog. Psihologul vorbeşte despre derealizarea unei lumi fără muncă, înecată în violență, polițistul evocă traumatismul victimelor şi responsabilitatea vinovaților; amândoi au dreptate, fireşte, însă dau impresia că stau pe două terenuri de opinie inconciliabile, marcate de cămaşa desfăcută la piept a psihologului şi de cravata înnodată la gât a polițistului.

Urmăresc acum un grup de patru tineri arestați pentru că au ucis un barman. L-au bătut până când l-au omorât, din joacă. O fată filma scena cu telefonul mobil. Chiar ea a tras un şut în capul victimei, de parcă ar fi fost o simplă minge. Comisarul care i-a arestat confirmă pierderea totală a simțului realului şi, deci, a oricărei conştiințe morale. Cei patru îşi petrecuseră noaptea distrându-se în felul ăsta: bătând oamenii şi filmându-se. Pot fi văzuți, datorită camerelor de supraveghere, cum trec de la o agresiune la alta, cu pas liniştit, la fel ca prietenii cheflii din Portocala mecanică (Â Clockwork Orange). Filmarea acestor violențe cu telefoanele

mobile este o modă nouă, precizează comentatorul. O femeie tânără, profesoară, i-a fost victimă în clasă (imagini).

Femeia este arătată, aruncată pe jos de către un elev, bătută, filmată. Oricine poate descărca foarte uşor aceste scene pe computer. Pot fi chiar montate pe muzica aleasă. Comentarii dezabuzate ale unor adolescenți care vizionează filmul cu profesoara bătută.

Zapez.

Proporție incredibilă de filme violente pe celelalte canale. E o noapte paşnică, cetățeanul doarme liniştit, dar la piciorul patului, în tăcerea întunecată a televizorului, imaginile veghează.

Oamenii se masacrează între ei în toate felurile, pe toate ritmurile, pe toate tonurile. Omenirea modernă pune în scenă uciderea permanentă a omenirii moderne. Pe un post cruțat, departe de prezența oamenilor, în tihna fotogenică a naturii, animalele sunt cele care se mănâncă acum între ele. Şi ele tot pe muzică.

Mă întorc la postul de la care am plecat. Un băiat cumsecade, a cărui meserie constă în a descărca pe computer toate scenele de violență extremă filmate prin lume (linşaje, sinucideri, accidente, ambuscade, bombe, crime etc.) îşi justifică munca scârboasă prin clasicul refren al datoriei de-a informa. Dacă n-o face el, o vor face alții, afirmă el; el nu incarnează violența, el nu e decât mesagerul ei… Un ticălos ordinar, care face maşinăria să meargă mai departe, cu acelaşi titlu ca Bunica Marketing, o fi poate fiul ei, şi o mai fi şi un bun tată de familie, parcă poți să ştii…

Sting televizorul.

Nu e chip să adorm. Sunt ispitit să optez la rândul meu pentru un pesimism de apocalipsă. Pe de-o parte pauperizare sistematică, pe de altă parte teroare şi barbarie generalizată. Derealizare absolută în ambele tabere: abstracțiuni bursiere la cei cu buzunarul bine căptuşit, video masacru la proscrişi; şomerul transformat în ideea de şomer de către marii acționari, victima transformată în imagine de victimă de către

micii derbedei. În toate cazurile, dispariția omului în carne, în oase şi în spirit. Şi mediile de informare orchestrând această operă sângeroasă, în care comentariile te lasă să gândeşti că, potențial, toți copiii periferiilor ar putea alerga pe străzi ca să-i facă de petrecanie aproapelui redus la o simplă imagine a aproapelui. Care mai e locul educației în toate astea? Al şcolii? Al culturii? Al cărții?

Al rațiunii? Al limbii? La ce bun să mă duc mâine la acel liceu de învățământ general şi tehnologic dacă elevii pe care am să-i întâlnesc se presupune că şi-au petrecut noaptea în măruntaiele acestei televiziuni?

Somn.

Deşteptare.

Duş.

Capul sub apă rece, mult timp.

Doamne sfinte, câtă energie e necesară ca să revii la realitate după ce ai văzut aşa ceva!

Fir-ar să fie, ce imagine despre tineret ne este dată pornind de la aceşti câțiva smintiți! Eu unul o refuz. Să ne înțelegem bine, nu neg realitatea acestui reportaj, nu subestimez pericolele delincventei. La fel ca pe noi toți, mă oripilează formele contemporane ale violenței urbane, mă tem de câinoşenia haitei, nu ignor nici durerea de-a trăi în anumite cartiere periferice, simt acolo primejdia comuni țarismului, cunosc foarte bine, printre altele, dificultatea de-a te naşte fată şi de-a deveni femeie în mediul acela, măsor riscurile extreme la care sunt expuşi acolo copiii proveniți dintr-una sau două generații de şomeri, ce pradă constituie ei pentru traficanții de toate felurile! Ştiu bine toate astea, nu minimalizez dificultățile profesorilor confruntați cu elevii cei mai destructurați ai acestei îngrozitoare confuzii sociale, dar refuz să-i asimilez acestor imagini de violență extremă pe toți adolescenții tuturor cartierelor în pericol şi, mai ales, mai ales, urăsc această frică de cel sărac, frică pe care soiul ăsta de propagandă o ațâță la fiecare nouă perioadă electorală! Ruşine celor care fac din tineretul cel mai abandonat un

obiect fantasmatic de teroare națională! Ei sunt drojdia unei societăți fără onoare care şi-a pierdut până şi sentimentul paternității.

Se întâmplă să fie zi de sărbătoare la liceul de învățământ general şi tehnologic, chiar în dimineața asta; e sărbătoarea şcolii. Un liceu întreg transformat pentru două sau trei zile în loc de expoziție pentru tot ce creează elevii în afara studiilor oficiale: pictură, muzică, teatru, chiar şi arhitectură (au construit ei înşişi standurile expoziției), sub îndrumarea unei directoare şi a unei echipe de profesori care îi cunosc pe fiecare fată şi pe fiecare băiat pe numele mic. În hol, o mică orchestră de elevi. Vioara mă însoțeşte de-a lungul culoarelor. Trei sau patru clase mă aşteaptă într-o sală mare. Jucăm împreună vreme de două ceasuri jocul întrebărilor şi al răspunsurilor. Vivacitatea lor, râsetele lor, brusca lor seriozitate, toate acele găselnițe numai ale lor, mai cu seamă energia lor vitală, uluitoarea lor energie, toate astea mă salvează de coşmarul meu televizual.

Întoarcerea acasă.

Peronul gării.

Mesajul lui Aii, pe mobil:

— Salut, amice! Nu uita de întâlnirea num; tră de mâine: elevii mei te aşteaptă. Îşi încheie montajul filmelor pe care le-au făcut. Trebuie să le vezi, îi pasionează!

CE ÎNSEAMNĂ A IUBI

„In lumea asta trebuie să fii un pic prea bun pentru a fi îndeajuns de bun."

Marivaux, Jocul dragostei şi al întâmplării.

De îndată ce mamele disperate îşi închid telefonul, îl deschid pe al meu ca să încerc să-i fac loc pe undeva progeniturii. Îmi iau la rând colegii: prieteni vechi, specialişti în cazuri reputate ca disperate, iar eu jucând la rândul meu rolul mamei în lacrimi. La capătul firului, celălalt se distrează pe socoteala mea:

— A! Tu eşti! În general ăsta e anotimpul în care te manifeşti!

— Câte absențe pe an zici că are? Treizeci şi şapte! A chiulit de treizeci şi şapte de ori şi ai vrea să-l preluăm noi? Ni-l predai cu cătuşe la mâini?

Didier, Philippe, Stella, Fanchon, Pierre, Françoise, Isabelle, Ali şi ceilalți… Au salvat pe mulți, atâția câți au fost! Nicole H., numai ea, cu liceul ei deschis tuturor demoralizaților în trecere…

Mi s-a întâmplat chiar să pledez cauza cuiva în mijlocul anului şcolar.

— Hai, Philippe…

— Pentru ce motiv a fost dat afară? Încăierare! În interiorul şi în afara şcolii? Chiar şi cu paznicii de la centrul comercial? Şi nu e pentru prima oară? Frumos cadou de Crăciun îmi faci! Trimite-l totuşi, am să văd ce pot face.

Sau iată acest dialog cu domnişoara G., directoare de colegiu. O găsesc ocupată cu supravegherea unei teme la tablă. Două clase trudesc sub ochii ei. Linişte. Concentrare. Sti- „ louri cu capătul ros de zor în colțul gurii sau învârtite iute între degetul mare şi arătător (oare cum reuşesc s-o facă? Eu n-am izbutit niciodată), pagini de ciornă bine înnegrite pentru unii, imaculate pentru alții… Calmul orei de studiu. Aproape că poți auzi cum zboară îndoiala prin aer. Mi-au plăcut întotdeauna liniştea siestei şi calmul orei de studiu. În copilărie mi se întâmpla să le asociez. Îmi plăcea odihna nemeritată. Cunosc absolut totul despre arta de-a te preface că scrii pregătindu-te de fapt să dai pagina albă. Dar e greu să joci jocul ăsta sub supravegherea domnişoarei G.

M-a văzut cu coada ochiului că intru. Nu se clinteşte. Ştie că n-o deranjez niciodată pentru un fleac şi că, dacă îmi îngădui s-o fac, e rareori pentru a-i aduce o veste bună. Mă îndrept fără zgomot către catedră, mă aplec spre urechea ei şi îi murmur argumentele mele de vânzare:

— Cincisprezece ani şi opt luni, repetă clasa a treia, şi-a pierdut deprinderea de-a munci acum vreo zece ani, eliminat, „lin iioniimăialr motive, arestat în metrou luna trecută peni i

u trafic mărunt de canabis, mamă fugita de iu nun tată iresponsabil, îl primeşti?

—.

Domnişoara G. Continuă să nu se uite la mine, se uită doar la elevii pe care-i păstoreşte, se mulțumeşte să facă semn din cap că da, dar:

— Cu o condiție, murmură fără să-şi mişte buzele.

— Care?

— Să nu-mi ceri să-ți mulțumesc.

O, preabritanică domnişoară G., consimțământul ăsta tăcut este una dintre cele mai frumoase amintiri ale mele ca profesor! La Marivaux am găsit, la Marivaux, mă auzi, nu într-una din cărțile dumitale pioase, ci la Marivaux am găsit fraza care ar trebui să-ți fie în mod secret deviza: „In lumea asta trebuie să fii un pic prea bun pentru a fi îndeajuns de bun".

Dacă mai adaug că l-ai dus pe băiatul ăsta până la bac, am spus totuşi măcar câteva din efectele acestei bunătăți.

E suficient un profesor – unul singur!

— Ca să ne salveze de noi înşine şi ca să ne facă să-i uităm pe toți ceilalți.

Cel puțin asta e amintirea pe care o păstrez despre domnul Bal.

Era profesorul nostru de matematici într-a întâia. Din punct de vedere al gesticii, era contrariul lui Keating; un profesor cât se poate de puțin cinematografic: oval, aş spune, cu glas ascuțit şi nimic deosebit care să rețină privirea. Ne aştepta aşezat la catedră, ne saluta cu amabilitate şi, încă de la primele cuvinte, intram în matematică. Din ce era făcută ora aceea care ne reținea atenția atât de mult? In mod esențial, din materia pe care o preda domnul Bal şi de care părea cu totul absorbit, ceea ce făcea din el o ființă ciudat de vie, de calmă şi de bună. Stranie bunătate, născută chiar din cunoaştere, dorință firească de-a împărți cu noi „materia" care îi încânta mintea şi pe care n-o putea concepe ca fiind pentru noi respingătoare sau măcar străină. Bal era aleii tuit

din materia sa şi din elevii sili. Avea ceva de prunc răpit din creşa matematicii, o uluitoare inocență. Ideea că elevii ar fi putut sii-i Iaca tărăboi la ore nu-i trecuse niciodată prin minte, iar nouă nu ne-ar fi venit niciodată pofta sa ne batem joc de el, într-atât de convingătoare era bucuria lui de-a preda.

Nu eram totuşi un public docil. Provenind aproape toți din zona rampei de gunoi de la Djibouti, nu eram deloc ființele de care să se ataşeze cineva. Am câteva amintiri legate de încăierări nocturne în oraş şi de răfuieli interne care nu aveau nimic de-a face cu tandrețea. Dar, de îndată ce treceam pragul clasei la ora domnului Bal, eram parcă sanctificați prin imersiunea în matematici, iar când ora se termina, fiecare din noi revenea la suprafață mathematikos!

În ziua când l-am întâlnit, când cei mai ignoranți dintre noi se făliseră deja cu notele lor de zero, el le răspunsese zâmbind că nu credea în mulțimile vide. După care pusese câteva întrebări foarte simple şi considerase răspunsurile noastre elementare drept nişte inestimabile pepite, ceea ce ne amuzase mult. Apoi scrisese pe tablă cifra 12 întrebându-ne ce scria acolo.

Cei mai dezghețați încercaseră o portiță de scăpare:

— Cele douăsprezece degete de la mână!

— Cele douăsprezece porunci!

Dar inocența, cu zâmbetul ei, descuraja cu adevărat:

— Este nota minimă pe care o veți avea la bac.

A mai adăugat:

— Dacă încetați să vă mai temeți.

Şi de asemenea:

— De altfel, n-am să revin la chestia asta.

Nu de bacalaureat ne vom ocupa noi aici, ci de matematici.

În realitate, nu ne-a mai vorbit nici măcar o singură dată de bac. Metru cu metru, s-a folosit de anul acela pentru a ne face să urcăm la suprafață din abisul ignoranței noastre, amuzându-se s-o facă să treacă drept abisul însuşi al ştiinței; se minuna mereu de ceea ce ştiam în pofida evidenței.

— Credeți că nu ştiți nimic, dar vă înşelați, vă înşelați, ştiți enorm de multe lucruri! Uită-te, Pennacchioni, ştiai că ştii chestia asta?

Bineînțeles, maieutica asta nu a fost de-ajuns ca să scoată din noi nişte genii matematice, dar oricât de adânc ar fi fost abisul nostru, domnul Bal a izbutit să ne aducă pe toți până sus, la marginea lui: media la bacalaureat.

Şi fără cea mai mică aluzie, niciodată, la viitorul dezastruos care, după spusele atâtor alți profesori şi de atâta vreme, ne aştepta.

Era oare el însuşi un mare matematician?

Iar în anul următor, domnişoara Gi era cumva o mare istorică? Şi în timpul clasei terminale pe care o repetam, domnul S. Să fi fost cumva un neasemuit filosof? Aşa presupun, dar, la drept vorbind, habar n-am; ştiu doar că aceştia trei aveau pasiunea comunicativă a materiei lor. Înarmați cu această pasiune, au venit după mine, căutându-mă în străfundul descurajării mele, şi nu mi-au dat drumul decât după ce mi-am înfipt solid picioarele în terenul cursului lor, care s-a dovedit a fi anticamera vieții mele.

Nu aş putea spune că se interesau de mine mai mult decât de ceilalți, nici vorbă, îi priveau la fel pe elevii buni şi pe elevii slabi şi se pricepeau să reanime la ultimii dorința de-a pricepe.

Ne însoțeau strădaniile pas cu pas, se bucurau de progresele noastre, nu-şi pierdeau răbdarea în fața încetinelilor noastre, nu considerau niciodată eşecurile noastre drept o injurie personală şi se arătau față de noi de o exigență cu atât mai riguroasă, cu cât era întemeiată pe calitatea, constanța şi generozitatea propriei lor munci. În ceea ce priveşte restul, nu se pot imagina profesori mai deosebiți: domnul Bal, atât de calm şi de zâmbitor, un Buddha matematic, domnişoara Gi, dimpotrivă, o tulpină de aer (un vârtej, cum s-ar fi spus în satul meu), o tornadă care ne smulgea din învelişul nostru de lene ca să ne ducă spre cursul tumultuos al Istoriei, pe când domnul S., filosof sceptic şi ascuțit (nas ascuțit, pălărie

țuguiată, pântece țuguiat), imobil şi perspicace, mă lăsa la căderea serii încărcat de întrebări la care ardeam să dau un răspuns. Îi aduceam disertații pletorice pe care le califica drept exhaustive, sugerând astfel că totuşi confortul lui de om care trebuia să corecteze s-ar fi împăcat mai bine cu teme mai concise.

Dacă stau să mă gândesc, aceşti trei profesori nu aveau decât un punct comun: nu renunțau niciodată. Nu se lăsau duşi de nas de mărturisirile noastre de ignoranță. (Câte disertații m-a pus domnişoara Gi să refac din motive de ortografie şovăielnică? Tot astfel, câte ore suplimentare a făcut cu mine domnul Bal pentru că dădea peste mine stând degeaba pe culoar sau mă găsea visând la cai verzi pe pereți într-o sală de permanență? „Ce-ar fi dacă am face un sfert de ceas de matematică, Pennacchioni, dacă tot suntem aici? Hai, doar un sfert de ceas…") Imaginea gestului care te salvează de la înec, mâna care te înşfacă trăgându-te în sus în ciuda gesturilor tale sinucigaşe, imaginea aceea brută, plină de viață a unei mâini care te prinde zdravăn de gulerul hainei este prima care-mi vine în minte când mă gândesc la ei. In prezența lor – la materia lor – mă năşteam pentru propriul meu eu: era însă un eu matematic, dacă pot spune aşa, un eu istoric, un eu filosof, un eu care, pe durata unei ore, uita un pic de mine, mă punea între paranteze, mă debarasa de eul care, până la întâlnirea cu aceşti profesori, mă împiedicase să mă simt cu adevărat acolo.

Mai era încă ceva: am impresia că aveau un stil. Erau artişti în transmiterea materiei lor.

Cursurile lor erau acte de comunicare, fireşte, dar de comunicare a unei ştiințe pe care o stăpâneau atât de bine, încât trecea aproape drept creație spontană. Uşurința lor făcea din fiecare oră un eveniment de care ne puteam aminti ca atare. Ca şi când domnişoara Gi ar fi reînviat istoria, ca şi când domnul Bal ar fi redescoperit matematicile, ca şi când Socrate s-ar fi exprimat prin gura domnului S.! Ei ne dăruiau nişte cursuri la fel de memorabile ca teorema, tratatul de pace

sau ideea fundamentală care constituiau, în ziua respectivă, subiectul cursului. Predând, ei creau evenimentul.

Influența lor asupra noastră se opiea aici.

Cel puțin influența lor aparentă. In afara materiei pe care o întrupau, nu căutau să ne impresioneze. Nu făceau parte dintre acei profesori care se fălesc cu ascendentul lor asupra unui efectiv de adolescenți aflați în căutarea unei imagini paterne. Erau ei oare măcar conştienți că sunt nişte profesori eliberatori? Cât despre noi, eram elevii lor la matematică, la istorie sau la filosofie, şi nu eram decât asta. Fireşte că afişam un soi de mândrie cam snoabă, precum membrii unui club foarte exclusivist, dar ei ar fi fost primii surprinşi să afle că, patruzeci şi cinci de ani mai târziu, unul dintre elevii lor, grație lor devenit profesor, va face pe discipolul în asemenea măsură încât le va înălța chiar o statuie! Cu atât mai mult cu cât, aidoma violoncelistei mele de la Blanc-Mesnil, odată întorşi acasă, în afara corectării lucrărilor noastre sau pregătirii orelor, probabil că nu prea se mai gândeau la noi. Aveau cu siguranță alte centre de interes, o curiozitate deschisă care le hrănea forța, ceea ce explica, printre altele, densitatea prezenței lor în clasă. (Domnişoara Gi, mai cu seamă, îmi părea să aibă un mare apetit de-a devora lumea şi bibliotecile ei.) Nu doar ştiința şi-o împărțeau cu noi profesorii aceştia, ci dorința însăşi de-a şti! Şi ceea ce mi-au comunicat mie a fost tocmai gustul acestei transmiteri! Ne duceam de la bun început la orele lor înfometați de-a cunoaşte. N-aş spune că simțeam că ne şi îndrăgeau, dar eram în mod sigur luați în seamă (respectați, ar zice tineretul de astăzi), considerație care He manifesta până şi în corectarea lucrărilor nonHl.re, la care adnotările se adresau fiecărui" dintre noi în mod individual. Modelul genului fiind corectura domnului Beaum, profesorul noHt.ru de istorie din primul an de clasă pregătitoare pentru Şcoala Normală Superioară. Cerea să fie lăsată albă ultima pagină a disertațiilor ca să poată să bată la maşină – cu roşu, la un rând – corectura detaliată a fiecărei teme!

Aceşti profesori, întâlniți în ultimii ani ai şcolarității mele, mi-au schimbat mult imaginea pe care o aveam despre toți aceia care îşi reduceau elevii la o masă comună lipsită de consistență, „clasa aceea”, despre care nu vorbeau decât la superlativul de inferioritate. In ochii acelora, noi eram mereu cea mai slabă clasă a patra, a treia, a doua, a-ntâia sau terminală din cariera lor, nu avuseseră niciodată o clasă mai puțin... Atât de... Parcă s-ar fi adresat de la an la an unui public tot mai puțin demn de învățătura lor. Se plângeau de acest lucru conducerii, consiliilor de clasă, reuniunilor cu părinții. Jelaniile lor trezeau în noi o ferocitate cu totul aparte, ceva asemănător furiei pe care ar avea-o naufragiatul care l-ar trage după el, înecându-se, pe căpitanul laş care şi-a lăsat vaporul să se izbească de o stâncă. (Da, mă rog, e o imagine... Să zicem că erau mai ales vinovații noştri ideali, aşa cum noi eram pentru ei vinovații ideali; depresia lor de rutină întreținea în noi o răutate care ne reconforta.)

Cel mai de temut dintre ei a fost domnul Blamard (Blamard e un pseudonim), trist călău al celor nouă ani, cât aveam pe-atunci, care a făcut să plouă peste capul meu cu atâtea note proaste încât şi astăzi, când stau blocat la coadă la un ghişeu administrativ, mi se întâmplă să mă uit la bonul de ordine ca la un verdict de-al lui Blamard: „Nr. 175, Pennacchioni, mereu la fel de departe de felicitări!”.

Sau acel profesor de ştiințe naturale, din clasa terminală, căruia îi datorez excluderea din liceu. Plângându-se de faptul că media generală a „acestei clase” nu depăşea 3,5 puncte din 20, comisese imprudența să ne întrebe motivul. Cu fruntea înălțată, cu bărbia înainte, cu colțurile gurii lăsate în jos:

— Ei, poate cineva să explice această...

Ispravă?

Am ridicat politicos arătătorul şi am sugerat două explicații posibile: sau clasa noastră constituia o monstruozitate statistică (32 de elevi care nu puteau depăşi o medie de 3,5 la ştiințe naturale) sau acest rezultat famelic sancționa calitatea învățământului acordat.

Presupun că eram mulțumit de mine.

Dar şi dat afară.

— Eroic, dar inutil, mi-a atras atenția un amic: ştii care e diferența dintre un profesor şi o unealtă? Nu ştii? Profesorul prost nu e reparabil.

Aşadar, dat afară.

Furia tatei, fireşte.

Urâte amintiri, anii ăştia de obidă banală!

În loc să culegem şi să publicăm perlele loazelor; care amuză atâtea cancelarii ale profesorilor, ar trebui să scriem o antologie a profesorilor buni. Literatura nu duce lipsă de asemenea mărturii: Voltaire aducându-le un omagiu iezuiților Tournemine şi Poree, Rimbaud arătându-şi poemele profesorului Izambard, Camus scriindu-i scrisori filiale domnului Martin, preaiubitul lui învățător, Julien Green reamintindu-şi cu afecțiune de imaginea vie şi plină de culoare a domnului Lesellier, profesorul lui de istorie, Simone Weil aducându-i laude profesorului ei, Alain, care la rândul lui nu-l va uita niciodată pe Jules Lagneau, care i-a trezit apetitul pentru filosofie, J.- B. Pontalis celebrându-l pe Sartre, care „tranşa" atât de mult față de toți ceilalți profesori ai lui...

Dacă, pe lângă portretul profesorilor celebri, această antologie ar propune portretul neuitatului profesor pe care aproape cu toții l-am întâlnit măcar o dată în timpul şcolarității, poate că am face puțină lumină asupra calităților necesare practicării acestei stranii meserii.

Din cele mai îndepărtate amintiri pe care le am, ştiu că atunci când sunt descurajați de o clasă, tinerii profesori se plâng că nu au fost formați pentru asta. Acest „asta" de astăzi, perfect real, acoperă domenii extrem de variate, cum ar fi proasta educație a copiilor dată de familia şubrezită, stricăciunile culturale legate de şomaj şi de excludere, pierderea valorilor civice care derivă de aici, violența în unele şcoli, disparitățile lingvistice, revenirea factorului religios, dar şi televiziunea, jocurile electronice, pe scurt, tot ceea ce

întreține mai mult sau mai puțin diagnosticul social pe care ni-l servesc în fiecare dimineață primele buletine de ştiri.

De la „Nu suntem formați pentru asta” la „Nu ne aflăm aici pentru asta”, nu e decât un pas pe care-l putem exprima astfel: „Noi, profesorii, nu suntem aici pentru a rezolva în interiorul şcolii problemele societății care, ca un ecran, împiedică transmiterea cunoştințelor; nu e meseria noastră. Să ni se alăture un număr suficient de pedagogi, educatori, dhih tente sociale, psihologi, pe scurt, specialişti din toate domeniile, şi atunci vom putea preda în mod serios materiile pe care am petrecut atâta amar de ani ca să le studiem”. Revendicări cât se poate de justificate, cărora miniştrii care se succedă le opun limitările bugetului.

Iată-ne aşadar intrați într-o nouă fază a formării cadrelor didactice, care va fi tot mai mult axată pe stăpânirea comunicării cu elevii.

Acest ajutor este indispensabil, dar dacă tinerii profesori aşteaptă de la el un discurs normativ care să le permită să rezolve toate problemele care se pun într-o clasă, atunci ei se vor îndrepta spre o nouă deziluzie; acel „asta” pentru care nu au fost formați va rezista. Ca să fim sinceri până la capăt, mă tem că „asta” nu va fi niciodată cu totul înțeles, că „asta” ar putea fi de o altă natură decât suma elementelor care îl constituie în mod obiectiv.

Ideea că se poate preda fără dificultate ține de un mod eterat de reprezentare a elevului, înțelepciunea pedagogică ar trebui să ne facă să ni-l reprezentăm pe elevul slab ca pe elevul cel mai normal cu putință: cel care justifică pe deplin funcția profesorului, deoarece trebuie să-l învățăm totul, începând cu necesitatea însăşi de-a învăța! Or, lucrurile nu stau deloc aşa. Din noaptea timpurilor şcolare, elevul considerat drept normal este elevul care opune cea mai mică rezistență la învățat, cel care nu s-ar îndoi de ştiința noastră şi nu ne-ar pune competența la încercare, un elev dinainte câştigat, înzestrat cu o înțelegere imediată, care ne-ar scuti de căutarea căilor de acces la puterea lui de înțelegere, un elev în

mod firesc deprins cu necesitatea de-a învăța, care ar înceta să mai fie un copil turbulent sau un adolescent cu probleme în timpul orei noastre de clasă, un elev convins încă din leagăn că trebuie să-şi înfrâneze apetiturile şi emoțiile prin exercițiul rațiunii, dacă nu vrea să trăiască într-o junglă de prădători, un elev asigurat că viața intelectuală este o sursă de plăceri pe care o putem modifica la nesfârşit, o putem rafina la extrem, când majoritatea celorlalte plăceri ale noastre sunt sortite monotoniei repetiției sau uzurii trupului, pe scurt, un elev care a înțeles că ştiința de carte e singura soluție: soluție la sclavia în care ne-ar menține ignoranța, precum şi consolarea unică pentru ontologica noastră solitudine.

Imaginea acestui elev ideal este cea care se desenează în eter atunci când aud rostindu-se fraza: „Datorez totul şcolii republicii!". Nu pun la îndoială gratitudinea celui care o rosteşte. „Tatăl meu era muncitor şi eu datorez totul şcolii republicii!" Nu minimalizez nici meritele şcolii. „Sunt fiu de imigrant şi datorez totul şcolii republicii!"

Dar e ceva mai puternic decât mine, de cum aud această manifestare publică de recunoştință, văd derulându-se un film – de lung metraj – întru gloria şcolii, fireşte, dar mai ales întru gloria acelui copil care a înțeles, încă de la prima oră de grădiniță, că şcoala republicii era gata să-i garanteze viitorul cu condiția ca el să fie elevul pe care ea îl aştepta. Şi ruşine celor care nu răspund acestei aşteptări! Atunci o voce abia auzită începe să comenteze filmul în mintea mea:

— E adevărat, băiete, datorezi mult şcolii republicii, enorm chiar, dar nu totul, nu totul, asupra acestui punct te înşeli. Uiți capriciile întâmplării. Poate că erai un copil mai înzestrat decât media, de pildă. Sau poate că erai un tânăr imigrant crescut de nişte părinți iubitori, voluntari şi perspicace, precum părinții prietenei mele Kahina care şi-au dorit ca toate trei fetele lor să fie independente şi cu o diplomă în buzunar, pentru ca nici un bărbat să nu le trateze într-o zi aşa cum erau tratate femeile din generația lor. Ai putea,

dimpotrivă, să fii, precum amicul Pierre, produsul unei tragedii familiale şi să-ți fi găsit unica salvare în studii, să te fi cufundat profund în ele ca să uiți, cât erai în clasă, ce îți rezerva întoarcerea acasă de la şcoală. Sau ai fi putut fi, precum Minne, un copil prizonier al cuştii sale astmatice, care a fost dornic să învețe totul acum, imediat, ca să părăsească patul de boală: „Să înveți ca să respiri, îmi spune ea, aşa cum cineva deschide geamurile, să înveți ca să nu te mai sufoci, să înveți, să citeşti, să scrii, să respiri, să deschizi tot mai multe ferestre, aer, aer, ți-o jur, munca şcolară era singurul mod de a-mi lua zborul din astm şi puțin mă sinchiseam de calitatea profesorilor, să ies din pat, să merg la şcoală, să număr, să înmulțesc, să împart, să învăț regula de trei simplă, să buchisesc legile lui Mendel, să şciu în fiecare zi un pic mai mult, asta era tot ce voiam, să respir, voiam aer! Aer!". Sau poate că eşti cumva înzestrat cu megalomania hazoasă a lui Jérôme: „De cum am învățat să citesc şi să socotesc, am ştiut că lumea e a mea! La zece ani, îmi petreceam weekendurile în hotelul-restaurant al bunicii mele şi, sub pretextul că dau o mână de ajutor la sală, sâcâiam clienții punându-le tot soiul de întrebări încuietoare:

La ce vârstă a murit Ludovic al XIV-lea? Ce e un atribut adjectival? Cât fac 123 înmulțit cu 72? Răspunsul pe care-l preferam era: Habar n-am, dar ai să-mi spui tu. Era nostim să ştii la zece ani mai mult decât farmacistul sau preotul din parohie! Mă băteau uşurel pe obraz, având de fapt mare chef să-mi smulgă dovleacul de pe umeri, iar chestia asta mă distra grozav!".

Excelenți elevi, Kahina, Minne, Pierre, Jérôme şi cu tine, şi cu prietena mea Françoise care a învățat totul jucându-se, încă de când era mic copil, fără nici o inhibiție – Ah! Uluitoarea ei capacitate de-a se amuza serios!

— Până când şi-a dat examenul de agregație în Litere clasice ca şi cum ar fi fost vorba de o joacă. Fii sau fiice de imigranți, de muncitori, de funcționari, de tehnicieni, de învățători sau de părinți din înalta burghezie, foarte diferiți unii de alții

prietenii ăştia ai mei, dar cu toții excelenți elevi. Era lucrul cel mai mic pe care-l putea face şcoala republicii reperându-vă, pe ei şi pe tine! Şi ajutându-te să devii ceea ce eşti! Asta ar mai fi lipsit, să te piardă! Nu ți se pare că şcoala republicii lasă şi aşa destui pe marginea drumului?

Onorând şcoala în exces, pe tine te măguleşti de fapt, te vezi mai mult sau mai puțin conştient în chip de elev ideal. În felul ăsta, maschezi nenumărații parametri care ne fac atât de inegali în dobândirea cunoştințelor: împrejurările, mediul înconjurător, patologiile, temperamentul. Ah! Enigma temperamentului!

„Datorez totul şcolii republicii!”

Ai vrea cumva să faci ca aptitudinile tale să treacă drept virtuți? (Şi unele, şi celelalte nefiind de altfel incompatibile…) Ai vrea să-ți reduci izbânda la o chestiune de voință, de tenacitate, de sacrificiu? E adevărat că ai fost un elev muncitor şi perseverent, iar meritul ăsta îți revine, dar e şi pentru că te-ai bucurat foarte devreme de aptitudinea ta de-a înțelege, pentru că ai trăit încă de la primele confruntări cu munca şcolară bucuria imensă de-a fi înțeles şi pentru că strădania închidea în ea însăşi făgăduiala acestei bucurii! La ceasul la care eu mă aşezam la masa mea de lucru, strivit de convingerea idioțeniei mele, tu te instalai la masa ta de lucru vibrând de nerăbdare, nerăbdare de-a trece şi la altceva, căci problema aia de niat. Omal irrt piuite nur eu adormeam tu o expediai ral ai/>< r i> Temele noastre, care pentru nuntea Ut nun nişte trambuline, pentru mine erau mnipmi mişcătoare, în care mintea mi ho împotmolea Pe tine ele te lăsau liber precum vântul, mi satisfacția muncii împlinite, iar pe mine ma lăsau năuc de ignoranță, mâzgălind o ciornă amărâtă în chip de lucrare definitivă, cu mare risipă de linii trasate cu grijă, dar care nu înşelau pe nimeni. La capăt de drum, tu erai cel sârguincios, eu eram leneşul. Oare asta să fi fost lenea? Împotmolirea asta în sine însuşi?

Atunci munca ce era? Cum procedau toți cei care munceau cu folos? De unde îşi luau forța?

Asta a fost enigma copilăriei mele. Strădania în care eu mă anihilam, pentru tine a fost de la bun început o garanție a înfloririi. Habar n-aveam, nici tu, nici eu, că „trebuie să reuşeşti pentru a înțelege”, după spusele atât de limpezi ale lui Piaget, şi că eram, atât tu, cât şi eu, ilustrarea vie a acestei axiome.

Pasiunea asta de-a înțelege tu ai întreținut-o cu hotărâre toată viața şi ai făcut tare > „ y bine. Mai străluceşte şi azi în privirea ta! Cel care ți-ar reproşa-o ar fi un invidios imbecil…

Dar, rogu-te, nu-ți mai lua aptitudinile drept virtuți, asta încurcă toate lucrurile, complică problema deja foarte complexă a instruirii (şi e un defect de caracter destul de răspândit).

Ştii ce erai tu în realitate?

Erai o bomboană de elev.

Astfel, când am devenit profesor, aşa îi numeam (in petto) pe excelenții mei elevi, acele perle rare, când dădeam peste unul în clasa mea. I-am iubit tare mult pe elevii aceştia, bomboanele mele de elevi! Reprezentau o odihnitoare alternativă la ceilalți. Şi mă şi stimulau. Cel care pricepe cel mai iute, răspunde cel mai corect şi adesea cu umor, ochiul acela care se aprinde, discreția aceea în uşurință care este grația supremă a inteligenței… Mica Noemie, de pildă (iertare, Noemie liceana, e acum într-a-ntâia!), căreia profesorul ei de franceză îi mulțumea anul trecut, scriind în carnetul de note doar atât: „Mulțumesc”. Rămăsese în pană cu aprecierile elogioase: Noemie R, franceză 19/20, Mulțumesc. E drept să fie aşa: şcoala republicii îi datorează mult lui Noemie. Aşa cum îi datorează tânărului meu văr Pierre, care tocmai ne-a anunțat mențiunea lui „foarte bine” la bac înainte de-a se întoarce să înfrunte pe un velier oceanul deosebit de coleric al acelor prime zile din iulie 2007: „Senzații un pic mai puternice decât la examene…”, pare să ne spună râsul lui frumos.

Da, am ținut întotdeauna mult la elevii buni.

Şi i-am şi deplâns. Căci îşi au propriile lor chinuri: să nu dezamăgească niciodată aşteptările adulților, să se enerveze

că nu ajung decât pe locul doi când cretinul dodiihim ninim polizează primul loc, s; i nliieenMcă I.i <¦ l<- pi.

Fesorului după aproximația cM. Nu ili. I -u. |…

Urmare, să se cam plictisească în clami, „ suporte batjocura sau invidia celor nuli, an lie acuzați că pactizează cu autoritatea, la imm vin să se adauge, la fel ca pentru ceilalți, nopln cerile obişnuite ale creşterii.

Portretul unei bomboane de elev: Philippo, dintr-a şasea, în anii '75, un filiform Philippo de unsprezece ani, cu urechile perpendiculare, înzestrat cu un enorm aparat dentar care îl face să sâsâie şi să zumzăie ca o albină. II întreb dacă a asimilat bine noțiunea aceea de limbaj propriu şi de limbaj figurat despre care vorbeam în ajun.

— Limbaz propriu şi limbaz figurat? Perfect, dom' profesor! Am chiar o mulsime de egzemple să vă dau!

— Te rog, Philippe, te ascultăm.

— Bun, atunsi iată: ieri-seară aveam musafiri acasă. Mama m-a prezentat în limbaz figurat. A zis: „Asesta e Philippe, prâslea al meu sel mic". Oi fi eu prâslea, e zust deocamdată, da' nu-s mic deloc, îs mai degrabă înalt pentru vârsta mea! „Mănâncă la fel de pusin ca o pasăre." Asta e o tâmpenie, păsările mănâncă o dată cât greutatea lor pe zi, după câte se pare, iar eu nu mănânc aproape nimic! şi a mai zis că eram mereu cu capul în nori, când eu eram acolo, la masă, cu ei, lumea era martoră!

Iar mie nu mi-a vorbit decât în limbaz propriu: „Tasi din gură, sterze-te cu şervetul, nu pune coatele pe masă, spune bună seara şi merzi la culcare…"

Philippe a tras de-aici concluzia că limbajul figurat era acela al stăpânelor de casă, iar limbajul propriu acela al mamelor de familie.

— Şi al profesorilor, dom' profesor, a precizat el, limbazul profesorilor cu elevii lor!

Nu ştiu ce a făcut în viață sâsâitul meu Philippe, arhetipul elevului bun. Cum îşi petrece viața? Ca profesor? Mi-ar plăcea. Sau, mai bine, însărcinat la Normale Sup1 sau într-

un IUFM2 să formeze profesorii pentru realitatea elevilor aşa cum sunt. Dar poate că şi-a pierdut darurile pedagogice. Poate că a fost socotit prea inventiv pentru a preda, poate că a adormit, poate că şi-a luat zborul…

Aşadar, elevul aşa cum este, asta e problema.

„Fii atent, m-au prevenit prietenii când am purces la alcătuirea acestei cărți, elevii s-au schimbat enorm față de perioada copilăriei tale şi chiar față de cum erau până acum vreo doisprezece ani, când ai încetat să mai predai!

Ştii, nu mai sunt deloc aceiaşi!”

Şi da, şi nu.

Sunt copii şi adolescenți de aceeaşi vârstă ca mine la sfârşitul anilor '50, iată măcar un punct în care ne recunoaştem. Se trezesc la fel de devreme, orarele şi ghiozdanele sunt la fel de încărcate, iar profesorii, buni sau slabi, continuă să rămână o bucățică de soi în meniul conversațiilor lor, iată alte trei puncte comune.

A! O diferență totuşi: sunt mai numeroşi decât erau în copilăria mea, când studiile se opreau pentru mulți la certificatul care avea şi atunci acelaşi nume. Şi sunt de toate culorile, cel puțin în cartierul meu, unde trăiesc imigranții care au construit Parisul contemporan.

Numărul şi culoarea produc diferențe notabile, e-adevărat, dar care se estompează de îndată ce părăseşti arondismentul XX, mai cu seamă diferențele de culoare. Sunt tot mai puțin numeroşi elevii de culoare, coborând de pe coline spre centrul Parisului. Aproape că nu mai e niciunul în liceele care străjuiesc Panteonul. Foarte puțini elevi negri sau maghrebieni născuți în Franța din părinți imigranți, în centrele oraşelor noastre – proporția caritabilă, să zicemşi iată-ne readuşi la alba şcoală a anilor '60.

Nu, diferența fundamentală între elevii de astăzi şi cei de ieri este în altă parte: cei de azi nu mai poartă vechile pulovere ale fraților mai mari. Asta e adevărata diferență. Maică-mea îi tricota un pulover lui Bernard care, crescând, mi-l transmitea

mie. Acelaşi lucru pentru Doume şi Jean-Louis, frații noştri mai mari.

„Puloverele" mamei noastre constituiau inevitabila surpriză de Crăciun. Nu există nici o marcă, nici o etichetă Pulover împletit de Mama; cu toate astea majoritatea copiilor din generația mea purtau pulovere împletite de mame.

Astăzi, nu; cea care îi îmbracă pe cei mici şi pe cei mari e Bunica Marketing. Ea e cea care îl îmbracă, îl hrăneşte, îi potoleşte setea, îl încalță, îl piaptănă, îl echipează pe fiecare, ea e cea care îl înzestrează pe elev cu tot soiul de chestii de electronică, îl urcă pe role, pe bicicletă, pe scuter, pe motocicletă, pe trotinetă, ea e cea care îl distrează, îl informează, îl pune la curent cu ultimele noutăți, îl plasează sub transfuzie muzicală permanentă şi-l dispersează în direcția celor patru colțuri ale universului consumabil, ea îl adoarme, ea îl trezeşte, iar când se aşază în clasă, ea îi vibrează în fundul buzunarului ca să-l asigure:

Sunt aici, nu te teme, sunt aici, în telefonul tău mobil, nu eşti ostaticul ghetoului şcolar!

A murit un copil în anii '70. Să-l numim pe copil Jules, după prenumele lui Jules Ferry, ministrul Instrucțiunii Publice între 1878 şi 1883. Ne purtăm ca şi cum copilul Jules ar fi nemuritor şi ar dăinui dintotdeauna, dar el a fost conceput cu nu mai mult de un secol în urmă, iar eu realizez cu stupoare că a trăit mai puțin decât bătrâna mea mamă. Imaginat de către Rousseau pe la 1760 sub forma unui prototip mental numit Emile, a fost adus pe lume un veac rnai târziu de către Victor Hugo, care îşi făcea o adevărată datorie din a smulge copiii din munca la care îi înlănțuia lumea industrială pe cale de-a se naşte: „Dreptul copilului este acela de-a fi un om", scria Hugo în Lucruri văzute1; „ceea ce îl face pe om este lumina, este instruirea. Aşadar dreptul copilului este instruirea gratuită, obligatorie". La sfârşitul anului 1870, republica l-a aşezat pe acest copil pe băncile şcolii laice, gratuite şi obligatorii pentru a fi satisfăcute nevoile sale fundamentale: scrisul, cititul, socotitul, raționatul, formarea

sa ca şi cetățean conştient de identitatea sa individuală şi națională. Copilul Jules avea două funcții: era şcolar în clasă, fiu sau fiică în familie. Familia avea în sarcină educația lui, şcoala – instruirea lui. Aceste două lumi erau practic etanşe, iar universul copilului Jules era la fel: asista fără nici cea mai mică documentație la terifiantele îmbobociri ale adolescenței, se pierdea în presupuneri asupra particularităților celuilalt sex, îşi imagina mult şi corecta cu ce avea la dispoziție; cât despre jocuri, majoritatea țineau doar de capacitatea lui de-a şi le imagina. În afară de cazuri excepționale, copilul Jules nu participa la preocupările afective, economice sau profesionale ale adulților. Nu era nici funcționar în slujba societății, nici confidentul familiei, nici interlocutorul profesorilor. Bineînțeles, la fel ca toate universurile, această societate atât de încorsetată nu era simplă decât în aparență: sentimentul se filtra printr-o sumedenie de interstiții ca să-i confere umana sa complexitate. Fapt este că drepturile copilului Jules se limitau la dreptul la instruire, datoriile lui se limitau la aceea de-a fi un bun fiu, un bun elev şi, la nevoie, un bun mort: dintr-o armată de şase milioane de copii Jules, 1 350 000 au fost masacrați între 1914 şi 1918, iar majoritatea celorlalți nu s-au mai întors întregi.

Copilul Jules a trăit o sută de ani.

— L975.

În mare.

Smuls societății industriale în timpul ultimului sfert al secolului al XlX-lea, a fost, o sută de ani mai târziu, dat pe mâna societății negustoreşti, care a făcut din el un copil-client.

Astăzi există cinci soiuri de copii pe planeta noastră: copilul-client la noi, copilul-producător pe alte meridiane, în alte părți copilul-soldat, copilul-prostituat, iar pe panourile curbate de la metrou, copilul-muribund a cărui imagine îşi apleacă periodic asupra lehamitei noastre privirea foamei şi a abandonului.

Toți cinci sunt copii.

Toți cinci sunt folosiți ca instrumente.

Printre copiii-clienți, există cei care dispun de mijloacele părinților lor şi cei care nu dispun de aşa ceva; cei care cumpără şi cei care se descurcă. In ambele cazuri, banii fiind rareori produsul unei munci personale, tânărul achizitor accede la proprietate fără contrapartidă.

Asta înseamnă copilul-client: un copil care, pe o sumedenie de terenuri de consum identice cu acelea ale părinților sau ale profesorilor (îmbrăcăminte, hrană, telefonie, muzică, electronică, locomoție, distracții...), accede fără nici o trudă la proprietatea privată. În felul acesta el joacă acelaşi rol economic cu adulții care trebuie să se ocupe de educația şi de instruirea lui. Constituie la fel ca ei o parte enormă a pieței, face la fel ca ei să circule devizele (faptul că nu sunt ale lui nu intră la socoteală), dorințele lui, la fel ca acelea ale părinților, trebuie să fie solicitate şi reînnoite în permanență pentru ca maşina să se învârtă mai departe.

Din acest punct de vedere, el reprezintă un personaj considerabil: e client în totalitate.

La fel ca şi cei mari.

Consumator autonom.

Încă de la primele lui dorințe de copil.

Dorințe a căror satisfacere se presupune că măsoară dragostea ce i se poartă.

Adulții, chiar dacă se feresc s-o arate, nu pot face mare lucru; aşa merge societatea asta negustorească: a-ți iubi copilul (acel copil, în lumea noastră atât de dorit încât naşterea lui produce în părinți o datorie de iubire nesfârşită) înseamnă a-i iubi dorințele, care se exprimă repede ca nişte nevoi vitale: nevoia de dragoste sau dorința de obiecte e totuna, din moment ce dovezile acestei iubiri trec prin cumpărarea de obiecte.

Dorința de copii...

Iată o altă diferență între copilul de astăzi şi cel care am fost eu: am fost oare un copil dorit?

Iubit, da, în felul îndepărtatei mele epoci, dar dorit?

Ce figură ar face bătrâna mea mamă, pe care am sărbătorit-o pentru o sută unu ani (hotărât lucru, scriu prea încet cartea asta), dacă aş întreba-o în treacăt:

— Ei, mămico, ai dorit să mă ai?

— Da, m-ai auzit bine: am fost un copil dorit în mod expres de tine, de tata, de voi doi?

Îi văd privirea ațintindu-se asupra mea.

Aud lunga tăcere care ar urma. Şi apoi, întrebare la întrebare:

— Ia spune, te descurci bine în viață?

Dacă aş stărui ceva mai mult, aş obține eventual câteva precizări evenimențiale:

— Era război, taică-tău era în permisie, apoi ne-a lăsat la Casablanca pe cei trei frați ai tăi şi pe mine, ca să se ducă să debarce cu armata a şaptea americană în Provence. La Casablanca te-ai născut.

Sau poate, ca o adevărată mamă din sud:

— Mă cam temeam să nu fii fată, am preferat mereu băieții.

Dar să aflu dacă am fost dorit, nici gând.

Exista un adjectiv care califica acest gen de întrebări în vremea aceea şi în familia mea: erau nepotrivite.

Bun, acum să ne întoarcem la copilul-client.

Şi să punem lucrurile la punct: descriindu-l, nu încerc să-l „înfățişez ca pe un sibarit demn de dispreț şi lipsit de minte, nu predic nici întoarcerea la puloverul împletit de mama, la jucăriile de tablă, la şosetele cârpite, la tăcerile familiale, la metoda Ogino1 şi la tot ceea ce face ca tineretul de astăzi să-şi imagineze

1. Ogino, Kyusaku (1882-l975) – medic japonez care a inventat o metodă de control natural al naşterilor, astăzi desuetă.

Tineretul de-atunci ca pe un film alb-negru.

Nu, mă întreb doar ce soi de loază aş fi fost dacă întâmplarea ar fi făcut să mă nasc acum vreo cincisprezece ani, să zicem. Nici o îndoială în privința asta: aş fi fost o loază consumatoare, în lipsa unei precocități intelectuale, m-aş fi

mulțumit cu această maturitate comercială care conferă dorințelor adolescenților aceeaşi legitimitate ca acelora ale părinților. Aş fi făcut din asta o chestiune de principiu. Parcă mă şi aud: Voi aveți computerul vostru, am şi eu dreptul la al meu! Mai ales dacă vreți să nu mă ating de-al vostru! Şi părinții ar fi cedat în fața mea. Din dragoste. Dragoste pervertită?

Uşor de spus. Fiecare epocă îşi impune limbajul propriu dragostei familiale. Epoca noastră prescrie limbajul obiectelor. Nu uitați diagnosticul Bunicii Marketing: „E în joc identitatea".

Aidoma unui mare număr de copii sau de adolescenți pe care îi aud cam peste tot, şi eu mi-aş fi convins mama că, vezi, Doamne, conformitatea mea cu grupul, aşadar echilibrul meu personal, depindea de cutare sau cutare cumpărătură:

— Mămico, îmi trebuie neapărat ultimul tip de NNN!

Credeți cumva că maică-mea ar fi dorit să facă din mine un paria? Nu erau de-ajuns jalnicele mele rezultate şcolare? Mai trebuia ceva în plus?

— Mamă, îți jur, fără ei o să par un fleț!

(Corecție: „fleț" e învechit.) O să arăt ca un fraier şi nu se face! (La vremea lui, Michel Audiard ar fi spus amărât sau sărăntoc. „Mamă, dacă nu-mi cumperi pantofii ăştia, o să zică băieții că-s un amărât!")

Şi mama mea cea iubitoare ar fi cedat.

Numai că, acum vreo cincisprezece ani, aş mai fi fost eu ultimul născut dintr-o familie de patru frați? Aş mai fi fost dorit? Mi s-ar mai fi acordat viza de ieşire?

Chestiune de buget, la fel ca şi celelalte.

Unul din elementele pentru care profesorul de astăzi nu e pregătit („nu am fost format pentru asta") este confruntarea cu o clasă de copii-clienți. Fireşte, şi el a fost un astfel de copil, după cum propriii lui copii sunt copii-clienți, dar în clasa asta, el este profesorul. In calitate de profesor, el nu resimte datoria de iubire care îi emoționează inima de părinte.

Elevul nu e un copil dorit, astfel încât să-i facă pe membrii corpului profesoral să se topească de gratitudine. Aici suntem la şcoală, la colegiu, la liceu, nu în familie, nu într-o galerie comercială: nu satisfacem dorințe superficiale prin cadouri, ci satisfacem nevoi fundamentale prin obligații. Nevoi de instruire cu atât mai greu de satisfăcut, cu cât trebuie mai întâi să fie trezite! Grea sarcină pentru profesor, acest conflict între dorințe şi nevoi! Şi dureroasă perspectivă pentru tânărul client, perspectiva de-a trebui să se preocupe de nevoile sale în detrimentul plăcerilor sale: nevoia de a-şi goli capul pentru a-şi forma spiritul, de-a se debranşa pentru a se conecta la ştiință, de-a schimba pseudo-ubicuitatea maşinilor cu universalitatea cunoştințelor, de-a uita fleacurile sclipitoare pentru a asimila invizibile abstracțiuni. Şi de-a trebui să plătească aceste cunoştințe şcolare, pe când satisfacerea dorințelor nu-l angajează la nimic! Căci, paradox al învățământului gratuit moştenit de la Jules Ferry, şcoala republicii rămâne astăzi ultimul loc din societatea negustorească în care copilul-client trebuie să plătească cu persoana lui, trebuie să se plieze principiului „îmi dai ca să-ți dau”: ştiință contra muncă, cunoştințe contra strădanii, acces la universalitate contra exercițiu solitar de reflecție, o vagă promisiune de viitor contra unei totale prezențe şcolare, iată ce anume cere şcoala de la el.

Dacă elevul bun, încredințat de aptitudinea lui de-a ține seama de lucruri, se mulțumeşte cu această situație, de ce ar accepta-o elevul slab?

De ce şi-ar abandona el statutul lui de maturitate comercială pentru poziția de elev ascultător, pe care o socoteşte infantilizantă? De ce s-ar duce să-i plătească şcolii într-o societate unde reziduuri de cunoştințe îi sunt, de dimineață până seara, propuse gratuit sub formă de senzații şi de schimb? Oricât de loază ar fi în clasă, nu se simte el stăpânul universului când, închis în camera lui, stă aşezat în fața terminalului computerului? Făcând conversație pe chat până în zori, nu încearcă el senzația că poate comunica

perfect cu întreg pământul? Nu-i îngăduie tastatura accesul la toate cunoştinţele solicitate de poftele lui? Luptele lui împotriva armelor virtuale nu-i oferă o viaţă palpitantă? De ce-ar schimba poziţia asta centrală pe un scaun din clasă? De ce să suporte judecăţile reprobatoare ale adulţilor aplecaţi asupra carnetului trimestrial de note când, zăvorât în cameră, izolat de ai săi şi de şcoală, el domneşte?

Neîndoielnic, dacă loaza care am fost s-ar fi născut acum cincisprezece ani şi dacă mama loazei n-ar fi cedat la cele mai mărunte pofte ale odraslei, atunci ea ar fi dat iama prin puşculiţa familiei, dar de data asta pentru a-şi face cadouri ei înseşi! Şi-ar fi oferit un material de evadare ultimul răcnet, s-ar fi lăsat aspirată de ecran, s-ar fi diluat pentru a face surf peste spaţiu-timp, fără constrângeri şi fără limite, fără program fix şi fără orizont, ar fi făcut conversaţie pe chat şi ar fi sporovăit vrute şi nevrute la nesfârşit cu alte loaze aidoma ei. Ar fi adorat epoca asta care, dacă nu le garantează nici un viitor elevilor ei slabi la carte, este în schimb risipitoare cu maşinăriile care le permit abolirea prezentului! Ar fi fost prada ideală pentru o societate care reuşeşte această ispravă: să fabrice tineri obezi dezincarnându-i.

— Eu, un tânăr obez dezincarnat?

(O! Doamne, iar a început…)

— Cine îţi dă voie să vorbeşti în locul meu?

Ei, fir-ar să fie, ce mi-o fi venit să evoc loaza care am fost, acea incorigibilă amintire legată de mine însumi? Am ajuns în sfârşit la ultimele pagini, mă lăsase în pace după conversaţia cu Maximilien şi-acum uite că mi-o reamintesc iar!

— Răspunde-mi! Ce anume te face să crezi că, dacă m-aş fi născut acum cincisprezece ani, aş fi fost loaza hiperconsumistă despre care vorbeşti?

Nu mai e nici o îndoială, e el, cel de-atunci!

Cel care cere mereu explicaţii în loc să ofere rezultate. Bun, hai să-i dăm drumul:

— Şi de când am nevoie de permisiunea ta ca să sdriu ceva?

— De când trăncăneşti despre loaze! În materie de lenevie şcolară, eu sunt expertul, mi se pare!

Om fi noi oare experți în ceea ce suportăm?

Bolnavii trebuie cumva să ia locul doctorilor, iar elevii leneşi trebuie cumva să se substituie profesorilor? E inutil să-l împingi pe terenul ăsta, ar fi în stare să mă facă să scriu pagini întregi. Să terminăm aşadar cât mai repede:

— Să admitem că e aşa. Ce fel de loază ai fi astăzi, după părerea ta?

— Dacă aşa stau lucrurile, astăzi aş scoate-o la capăt foarte bine! Închipuie-ți că mai există şi altceva în viață decât şcoala! Ne-ai tocat la cap încă de la început cu şcoala, da' mai sunt şi alte soluții pe lumea asta! Ai o grămadă de prieteni care au reuşit foarte bine în afara şcolii. Şi asta ar trebui s-o spui! Uită-te la Bertrand, Robert, Mike şi Françoise: şi-au luat foarte repede tălpăşița de la şcoală şi au scos-o la capăt foarte bine. Şi-au croit o viață frumoasă, nu crezi? Atunci, de ce nu şi eu? Poate că aş fi azi un campion în chestii de electronică, parcă poți să ştii!

— Nu crezi? Te cam dezamăgeşte perspectiva asta, pe tine, care nu eşti în stare să lucrezi nimic pe computer! Mă vrei loază, aşa e? Absolut o loază! Şi un spărgător de seifuri!

O faci pentru nevoile demonstrației? Bine, de acord, dacă m-aş fi născut acum cincisprezece ani, aş fi fost un leneş, cel mai prost din clasă, iar tu n-ai mai fi contenit să zici: „Nu pentru asta am fost format, nu pentru asta am fost format”, aşa îți convine?

— Oricum, ce-aş fi fost sau ce n-aş fi fost, nu asta e întrebarea.

— Care e atunci întrebarea?

— Care e adevărata natură a acelui „asta”, pentru care tinerii profesori declară că n-au fost formați, asta e adevărata întrebare, doar tu ai pus-o.

— Şi care e răspunsul?

— Vechi de când lumea: profesorii nu sunt pregătiți pentru ciocnirea dintre ştiință şi ignoranță, asta e tot!

— Ca să vezi, asta era!

— Chiar aşa, poveştile astea cu pierderea reperelor, cu violența, cu consumul, toate gogoşile astea sunt explicația la ordinea zilei; mâine va fi vorba despre altceva. De altfel, ai spus-o chiar tu: Adevărata natură când e vorba de „asta" nu e reductibilă la suma elementelor care o constituie în mod obectiv.

— Ceea ce nu ne lămureşte asupra a ceea ce este ea.

— Păi tocmai ți-am spus: şocul ştiinței confruntată cu ignoranța! Şocul e prea violent!

Iată adevărata natură atunci când e vorba de „asta". Mă asculți sau nu?

— Te ascult, te ascult.

Îl ascult şi iată-l că se lansează într-un curs magistral, urcat pe catedră, cât se poate de sigur pe el, de unde reiese, dacă înțeleg eu bine, că adevărata natură când e vorba de „asta" ar sălăşlui în eternul conflict dintre cunoaşterea reală, aşa cum se concepe ea, şi ignoranță, aşa cum se trăieşte ea: incapacitatea absolută a profesorilor de-a înțelege starea de ignoranță în care clocesc loazele, elevii leneşi, deoarece ei înşişi erau elevi buni, cel puțin la materia pe care o predau acum! Marele handicap al profesorilor ar consta în incapacitatea lor de-a se imagina neştiind ceea ce ştiu. Oricare ar fi dificultățile pe care le-au încercat profesorii pentru a dobândi cunoştințele pe care le au, de îndată ce le-au dobândit, ele le devin consubstanțiale, iar ei le percep de-acum încolo ca pe nişte evidențe („Dar e evident, ce Dumnezeu!") şi nu îşi pot imagina absoluta lor ciudățenie pentru cei care, în acest domeniu precis, trăiesc în stare de ignoranță.

— Tu, de pildă, care ai avut nevoie de un an ca să înveți litera a, poți să te imaginezi astăzi neştiind nici să scrii, nici să citeşti? Nu!

După cum nici profesorul de matematică nu se poate imagina neştiind că 2 şi cu 2 fac 4! Ei bine, a fost o vreme când nu ştiai să citeşti!

Te bălăceai prin alfabet! Erai lamentabil! Îți mai aminteşti de pubela de la Djibouti? Pot să-ți amintesc acum de epoca, nu prea îndepărtată, când ți se părea că Alice, fiica ta – astăzi mai avidă cititoare ca tine – făcea dovadă de cea mai mare rea-voință în a citi cele dintâi texte pe care şcoala le punea sub ochii ei de copil?

Imbecilule! Tată nedemn! Uitaseşi că dificultatea asta fusese şi a ta! Şi că erai infinit mai încet decât fiica ta în acest domeniu! Dar iată, devenit adult şi ştiutor, domnul se arăta nerăbdător cu o puştoaică aflată la vârsta uceniciei! Ştiința ta de profesor şi preocuparea ta de părinte te-au făcut pur şi simplu să-ți pierzi simțul ignoranței!

II ascult, îl ascult. Lansat cu o asemenea viteză, ştiu că nimic nu l-ar putea opri.

— Sunteți toți la fel, voi, profesorii! Ceea ce vă lipseşte sunt nişte cursuri de ignoranță!

Sunteți puşi să dați tot soiul de examene şi de concursuri despre cunoştințele voastre dobândite, când prima voastră calitate ar trebui să fie aptitudinea de-a concepe starea aceluia care ignoră ceea ce voi ştiți! Visez la o probă de examen la Capeş sau la agregație la care i s-ar cere candidatului să-şi amintească un eşec şcolar – o cădere bruscă, la matematică, de pildă, într-a treia sau a doua – şi să încerce să înțeleagă ce i s-a întâmplat în anul acela!

— Şi-ar acuza profesorul de-atunci.

— Insuficient! Greşeala profesorului, ştiu ce e aia, am practicat-o şi eu. Ar trebui să i se ceară candidatului să scotocească mai adânc, să caute cu adevărat de ce anume a dat-o în bară în anul acela. Să caute în el însuşi, în jurul lui, în capul lui, în inima lui, în trupul lui, în neuronii lui, în hormonii lui, să caute pretutindeni! Şi să-şi amintească de asemenea cum a scos-o la capăt! Mijloacele pe care le-a folosit! Faimoasele resurse! Unde se ascundeau acele faimoase resurse? Cu ce semănau?

Am să merg mai departe, ar trebui să fie întrebați ucenicii-profesori care sunt motivele pentru care s-au consacrat

cutărei materii mai degrabă decât alteia. De ce să predai engleza şi nu matematicile sau istoria? Din preferință? Ei bine, să se facă atunci cercetări în zona materiilor pe care nu le îndrăgeau! Să-şi amintească punctele slabe la fizică, nulitatea la filosofie, scuzele false la gimnastică! Pe scurt, trebuie ca aceia care pretind să predea să aibă o imagine limpede a propriei lor şcolarități. Să simtă un pic starea de ignoranță dacă vor să aibă cea mai mică şansă de-a ne scoate pe noi din ea!

— Dacă înțeleg eu bine, sugerezi să fie recrutați profesorii dintre elevii slabi mai degrabă decât dintre cei buni?

— De ce nu? Dacă au izbutit s-o scoată la capăt şi îşi amintesc de elevul care erau, de ce nu? La urma urmei, îmi datorezi mult!

— Nu crezi?

— Nu? Eu cred că în materie de învățământ îmi datorezi enorm. A trebuit să fii un fost elev slab, o loază, ca să devii profesor, nu crezi? Fii cinstit. Dacă ai fi strălucit în clasă, ai fi făcut altceva. In realitate, te-ai întors la pubela de la Djibouti, deghizat în profesor, ca să scoți de acolo la lumină alte loaze! Şi ai izbutit datorită mie! Pentru că ştiai ce simțeam! Şi asta era tot ştiință, nu crezi?

(Dacă îşi închipuie că am să-i fac plăcerea asta…)

— Cred mai ales că ne calci pe nervi cu datoria ta de empatie care ar scoate din sărite destui profesori! Dacă te-ai fi ocupat cum se cuvine de tine însuți, ai fi scos-o la capăt şi singur!

Aici se lasă năpădit de o furie neagră. Mai întâi pentru că nu pricepe cuvântul „empatie”, apoi pentru că, odată explicat, îl înțelege mult prea bine.

— Fără empatie! Ne doare-n cot de empatia ta! Empatia asta mai degrabă ne trage în jos!

Nimeni nu-ți cere să te crezi altcineva, noi, de pildă, ți se cere doar să salvezi copiii care nu au mijloacele de-a ți-o cere, poți să pricepi atâta lucru? Ți se cere să adaugi la toate

cunoştinţele tale intuiţia ignoranţei şi să porneşti la pescuit de loaze, asta ţi-e meseria! Elevul slab îşi va lua singur soarta în mâini când îl vei învăţa să se ia pe sine însuşi în mâini!

Asta e tot ce ti se cere!

— Cine cere?

— Eu!

— A, tu… Şi ce-ai spune tu, specialistul, despre starea asta de ignoranţă?

— Aş spune că nu e chiar gaura neagră pe care vi-o imaginaţi. Este taman contrariul. Un soi de talcioc unde găseşti de toate şi orice în afară de dorinţa de-a învăţa ceea ce îţi predau profesorii. Elevul slab nu se percepe niciodată pe el însuşi ca ignorant. Eu nu mă consideram ignorant, eu mă socoteam idiot, e foarte diferit!

Elevul slab se percepe pe sine ca nedemn sau ca anormal sau ca răzvrătit sau pur şi simplu nu se sinchiseşte, elevul slab se percepe pe sine ca ştiind o sumedenie de alte lucruri decât cele pe care tu pretinzi să i le predai, dar nu se percepe ca ignorând ceea ce ştii tu! Se satură foarte repede de ştiinţa ta. Se lasă păgubaş. O pagubă uneori dureroasă, dar cum am putea spune? Întreţinerea acestei dureri îl preocupă mai mult decât dorinţa de-a o vindeca, e greu de înţeles, dar aşa e! Îşi ia ignoranţa drept natura sa profundă. El nu e un elev de matematică, ci este un nul la matematică, asta e.

Şi, cum are nevoie de compensaţii, va străluci în alte sectoare. Spărgător de seifuri, în cazul meu. Şi bătăuş, un pic. Iar când e prins de poliţie, când asistenta socială îl întreabă de ce nu munceşte la şcoală, ştii ce răspunde?

— Întocmai acelaşi lucru ca profesorul: de „asta”, faimosul „asta”! Şcoala nu e de mine, eu nu sunt făcut pentru „asta”, iată ce răspunde! Şi el, fără s-o ştie, vorbeşte de teribila ciocnire între ignoranţă şi ştiinţă. E vorba de acelaşi „asta” ca al profesorilor. Profesorii socotesc că n-au fost pregătiţi pentru a găsi în clase elevi care socotesc că nu sunt făcuţi să se afle acolo. De ambele părţi, acelaşi „asta”!

— Şi cum se poate remedia „asta”, dacă empatia e nerecomandată?

Aici şovăie enorm.

Trebuie să insist:

— Dă-i drumul, tu care le ştii pe toate fără să fi învățat nimic, care e mijlocul de-a preda fără să fii pregătit pentru asta? Există vreo metodă?

— Nu metodele lipsesc, că doar numai asta există, metode! Vă petreceți timpul refugiindu-vă în metode, în timp ce în sinea voastră ştiți bine că metoda nu e de-ajuns. Îi lipseşte ceva.

— Ce-i lipseşte?

— Nu pot spune.

— De ce?

— E un cuvânt necuviincios.

— Mai rău ca „empatie”?

— Nu se compară. Un cuvânt pe care tu nu-l poți în nici un caz rosti într-o şcoală, într-un liceu, într-o facultate sau într-un alt loc asemănător.

— Anume ce?

— Nu, chiar că nu pot…

— Ei, hai, dă-i drumul!

— Dacă-ți spun că nu pot! Dacă rosteşti cuvântul ăsta vorbind despre învățătură, ai să fii linşat.

— Iubirea.

E adevărat, la noi e nepotrivit să vorbim de iubire în materie de învățământ. N-aveți decât să încercați ca să vedeți. E ca şi cum ai vorbi de funie în casa spânzuratului.

Mai bine să recurgem la metaforă pentru a descrie tipul de iubire care îi animă pe domnişoara G., pe Nicole H., pe profesorii despre care am vorbit de-a lungul tuturor acestor pagini, pe majoritatea acelora care mă invită în clasele lor şi, de asemenea, pe toți neobosiții pe care nu-i cunosc.

Aşadar, metaforă.

În cazul de față, o metaforă înaripată.

O dată în plus, Vercors.

Într-o dimineață din septembrie trecut.

Chiar în primele zile din septembrie.

Am adormit târziu, peste una din paginile acestei cărți. M-am trezit grăbit să continui. Mă pregătesc să sar din pat, dar un subtil vacarm mă opreşte. Se aud piuituri în jurul casei. Nenumărate piuituri, intense şi firave totodată. A, da!

Plecarea rândunelelor! În fiecare an, cam pe la aceeaşi dată, îşi dau întâlnire pe lirele oieri 1ire Ogoarele şi marginile drumurilor no acoperii do partituri, ca într-o imagine din cele ieftine oaie se găsesc peste tot. Se pregătesc hi". Cier.

Vacarmul e cel al regăsirii. Rândunolele caic încă se mai rotesc în văzduh cer permisiunM de-a se alinia lângă cele care se află deja |io firele electrice, toate fremătând de dorința de a o porni spre zare. Grăbiți-vă, grăbiți-vă, plecam!

Venim, venim! Zboară iute în jur. Vin dinspre miazănoapte, ca nişte batalioane hitchcockiene, în direcția miazăzi. Or, asta e tocmai orientarea camerei noastre: nord-sud. O lucarnă spre nord, o fereastră dublă spre sud. Şi în fiecare an aceeaşi dramă: înşelate de transparența ferestrelor aliniate, un mare număr de rândunele se lovesc cu capul de lucarnă. Aşadar în dimineața asta nu scriu. Deschid lucarna dinspre nord şi dubla fereastră dinspre sud, mă vâr la loc în patul nostru şi iată-ne ocupați pe toată durata dimineții să privim escadrilele de rândunele care ne traversează camera, brusc tăcute, intimidate poate de cele două făpturi culcate care le trec în revistă. Numai că, de-o parte şi de cealaltă a ferestrei duble, două înguste ferestruici verticale rămân închise. Spațiul e mare între cele două ferestruici, cât să lase loc de trecere tuturor păsărilor din văzduh. Şi totuşi, chestia asta se întâmplă mereu: trebuie mereu ca trei-patru toante din astea să se lase înşelate de ferestruici! E proporția noastră de loaze.

Deviantele. Nu sunt pe linie. Nu urmează drumul drept. Se zbenguie pe margini. Rezultatul: ferestruica. Poc! Lat-o pe una căzând ametită pe covor. Atunci unul din noi doi se scoală, ia rândunica năucită în podul palmei – oasele acelea pline de aer nu atârnă mai deloc – aşteaptă să se trezească şi

o expediază să-şi prindă din urmă colegele. Înviata îşi ia zborul, încă un pic ameţită, făcând zigzaguri în spaţiul regăsit, apoi o ia drept spre miazăzi şi se face nevăzută în propriul ei viitor.

Iată, metafora mea nu face prea mulţi bani, dar cu asta seamănă iubirea în materie de învăţământ, când elevii noştri zboară ca nişte păsări năuce. Cu asta şi-au ocupat existenţa domnişoara G. Sau Nicole H.: au scos din comă şcolară un stol de rândunele zdrobite. Nu reuşim mereu, dăm uneori greş în trasarea unui drum, unii nu se trezesc, rămân la podea sau îşi frâng gâtul de geamul următor; aceia rămân în existenţa noastră ca nişte goluri ale remuşcării asemănătoare micilor gropi în care odihnesc rândunelele moarte în fundul grădinii noastre, dar de fiecare dată încercăm, am încercat. Ei sunt elevii noştri. Problemele de simpatie sau de antipatie pentru unul sau altul dintre ei (probleme cât se poate de reale, totuşi!) nu intră la socoteală. Ar fi tare isteţ cel în stare să spună care e gradul sentimentelor noastre faţă de ei. Nu de iubirea asta e vorba. O rândunea căzută e o rândunea care trebuie readusă la viaţă, punct final.

SFÂRŞIT